

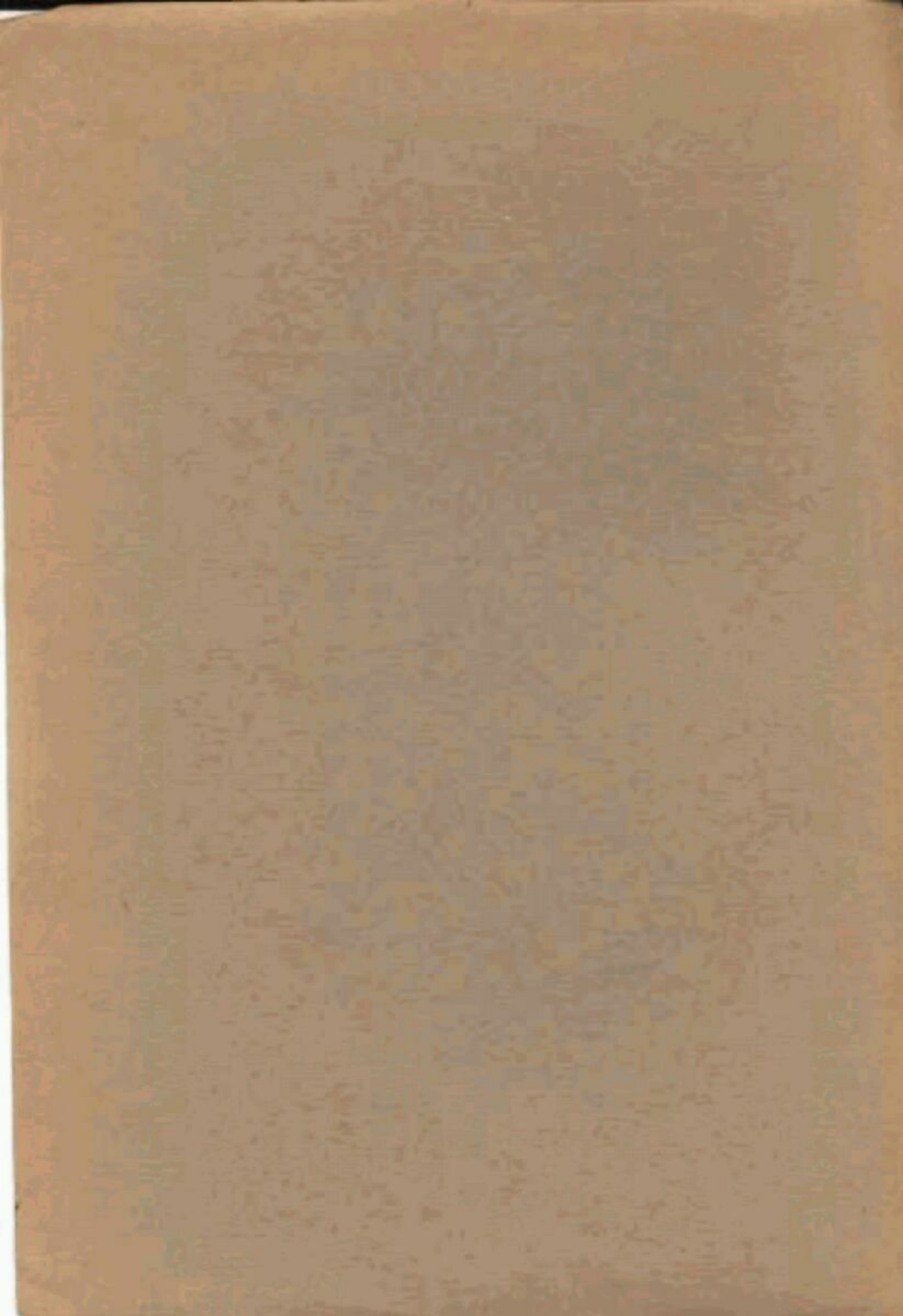
P 541/2
529
F. 7. 5

UDVARHELY VÁRMEGYE
NYELVJÁRÁSÁNAK ALAKTANA

IRTA
N. BARTHA KÁROLY

BZÉKELYUDVARHELY,
BECSEK D. FIA KÖNYVNYOMDA
1914.

A székelyudvarhelyi ref. Kollégium Könyvtárának
tisztelttel

N. Bartha Károly

UDVARHELY VÁRMEGYE NYELVJÁRÁSÁNAK ALAKTANA

IRTA

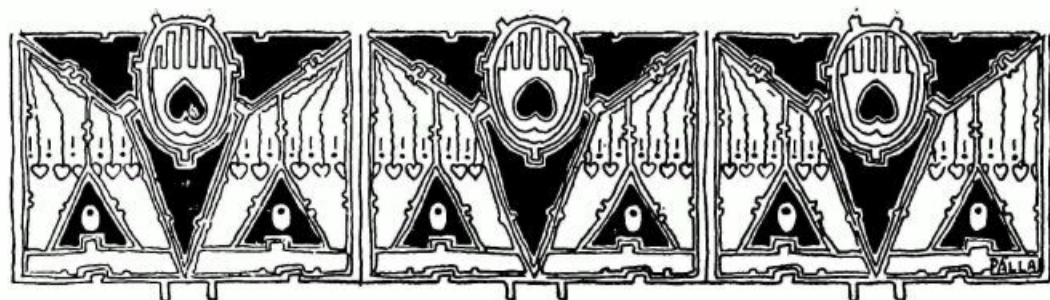
N. BARTHA KÁROLY

SZÉKELYUDVARHELY,
NYOMATOTT A BECSEK D. FIA KÖNYVNYOMDÁBAN.
1914.

Nyelvjárásunk sajátságai már régi idő óta foglalkoztatják nyelvészeinket, kezdve a néhai jó Fazekas Eleken,¹⁾ a székelyudvarhelyi főreáliskola 70-es évekbeli tanárán, kinek fülét sértette ez a neki igen szokatlan beszéd mód s ki így még a kipellengérezés céljával fordít figyelmet rá, — föl egész Horger Antal ismeretes hangtani értekezéséig.²⁾ Már Kriza is a Vadrózsákhoz fűzött függelékben igyekszik általános megállapításokra jutni, Szombathy Ignác az idegen elemeket vizsgálja,³⁾ Szarvas Gábor a Nyelvőrben (3 : 260) Fazekast bírálva szól nyelvjárásunkról, Márkos Albert pedig a Nyikó-mente igealakjait ismer-teti hivatásosan;⁴⁾ e szorosabban ránk vonatkozó cikkeken és értekezéseken kívül az egész székelység nyelvét tárgyaló dolgozatokból az udvarhelyi érdekűek sem maradhattak ki.⁵⁾ Folyóiratainkban pedig mindegyre merülnek föl alakfejtések, kifejezések magyarázása, sőt a sajátságosabb alakok nagy részét már ott találjuk a Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtanában, — de egyetlen kerek nyelvjárastanulmány nincs, egy árva községről sincs az egész megye területéről.

E dolgozat célja annak a vizsgálása volt, hogy a folyóiratokbeli közlemények, Vadrózsák, Népköltési Gyűjtemény és a többi gyűjtések adatai milyennek mutatják Udvarhelymegye nyelvének alaktanát, nem csupán a feltűnő eltéréseket keresve, ha-

¹⁾ F. E. Udvarhelyszék nyelvjárása. Székelyudvarhelyi főreálisk. 1872/3. évi értesítője. (Megtalálható a nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárában.) —

²⁾ H. A. Udvarhelyvármegye székely nyelvjárásának hangtani sajátságai NyK. 39. k. — ³⁾ Említett iskola 1874. évi értesítője, — ⁴⁾ M. A. Igék a nyikómenti székelységben. Kolozsvári unit. koll. 1905/6. évi értesítője — és Irtam volt, irjad, ird és még valami. MNy. 10. k. — ⁵⁾ Az egész székely nyelvre vonatkozó irodalmat összegyűjtve I. Erdélyi Lajos: A háromszéki nyelvjárásról c. irányító értekezésében, NyK. 36. k.

nem inkább a nyelvjárás valóságos képét, egyben a szétszórt, nagyjából csak alkalmoszerű gyűjtések, följegyzések adatait egységes rendszerbe összefoglalva alapot nyújtani a további munkához, azaz észrevehetővé tenni, hogy ezek után mi vár még pótlásra s már az eddigiek között is mi van helyreigazítani való. Adataink közt nem egy található, mely nem csupán e területre szorítkozik; ezek majd a nyelvjárási sajátságok elterjedtségének vizsgálatakor szolgálatot tehetnek.

Az idegen kézből való gyűjtések felhasználására nézve megnyugtatóul szolgálhat az a tény, hogy népnyelvi gyűjtéseink a dolog természeténél fogva sokkal inkább megbízhatóbbak alakítani tekintetben, mint a fonetikai szakképzettséget föltételező hangtan szempontjából, továbbá az sem lényegtelen, hogy magam is e megye szülöttje vagyok s nyelvében élve nevelkedtem föl.

A dolgozat rendszerében főképpen Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtanát tartottam szem előtt, minta-nyelvjárástanulmányokként pedig Balassa J. Szlavoniai nyelvjárás (Nyr. 23.), Zolnai Gy. Mátyusföld nyelvjárása (Nyr. 19—20.) és Bartha J. Palóc nyelvjárás (Nyr. 21—22.) c. értekezéseit forgattam. Az összehordott adatok a következő közvetlen forrásokra utalnak:

Kriza János: Vadrózsák 1863.	jele: K.
« -hoz fűzött szótár	« Ksz.
Magyar Népköltési Gyűjtemény	« N.
Ethnographia	« E.
Magyar Tájszótár	« T.
Fazekas idézett tanulmánya	« F.
Márkos idézett értekezése	« Márkos.
Simonyi-Balassa: Tüzetes Magyar Nyelvtan	« TMNy.

Egyéb előforduló rövidítések a szokásos módon vannak használva; ahol csupán a kötet és lapszám van föltüntetve (pl. 5:26), ott a Magyar Nyelvőr illető helye értendő, saját följegyzéseim után pedig ott áll az előfordulási helység neve.

Az idézett adatokban megtartottam a gyűjtések hangjelölését, néhol alkalmazva a MTsz. helyreigazítását.

A fönti közvetlen adat-forrásokon kívül használtam a következő értekezéseket és műveket:

Zolnai Gyula: egyetemi előadásai.

Erdélyi Lajos: A háromszéki nyelvjárásról (NyK. 36.)

« Időalakjaink és módjaink a háromszéki nyelvjárásban (NyK. 35.)

Erdélyi Lajos: A feltételes és felszólító módú időalakok a háromszéki nyelvjárásban (NyK. 36.)

Halász Ignác: Ritkább s homályosabb képzők (Nyr. 9—10).

Horger Antal: Udvarhelyvármegye székely nyelvjárásának hangtani sajátosságai (NyK. 39).

« Az *sz* szel és *d*-vel bővülő igékhez (Nyr. 42).

Kertész Manó: Finnugor jelzős szerkezetek (NyK. 43).

Kräuter Ferenc: A *v*-töví igék (NyK. 42).

« A magyar névragozás két nyílt kérdéséről (Nyr. 43).

Mészöly Gedeon: A *-nyi* képző eredete (NyK. 40).

Simonyi Zsigmond: A szavak összetétele a magyarban (Nyr. 4).

« A magyar gyakorító és mozzanatos igék képzése (NyK. 16—17).

« Magyar névragozás (Nyr. 14).

Szilasi Móric: Kombinált műveltető és mozzanatos igeképzők (NyK. 24).

Szinnyei József: Magyar nyelvhasználat 1909.

« Finnischugrische Sprachwissenschaft. (Sammlung Götschen 463).

« Alaktani adalékok (NyK. 33).

« A birtokos személyragozásról (Nyr. 17).

I. Szóösszetétel.

Minthogy az összetételeket lélektani folyamat hozza létre, az alább felsorolt összetételek magukon viselik a székely észjárás, eredeti gondolkodásmód jellegét s miként az alaktan köréből még az igeidők és módok, alaki érdekességek mellett sok-sok apró adatot nyújtanak a székely lélek megvilágításához.

A határozós igei összetételek tulajdonképpen az igekötő sajátos jelentéshasználatával keltenek érdeklődést. Meglepően termékenynek tetszik az összetétel-csoportok közt a főnévi összetételek ága. Ezek közt a képzés módjának eredetiségét illetőleg találunk olyanokat, melyek Kertész Manónak a rokonnyelvek tanulságain alapuló fejtegetései¹⁾ értelmében finnugor ősi nyelv-sajátságoknak tekinthetők. Ilyenek összetételeink között azok, melyekben személy- és állatnevekhez járultak melléknévi értékkel *nemet* vagy *kort* jelentő főnevek,²⁾ pl. *asszonbarát*,³⁾ *asszonyembör*, *bikabornyú*, *bivaltehen*, *csiürketyúk*, *jércicsürke*, *léanasszon*, *iinőbornyú*. Az összetétel utótagja valamilyen tulajdonságra nézve hasonlítva van a jelzői főnévhez,⁴⁾ pl. *cigánvirág*, *cserekő*, *gyöngyalak*, *kakas-szég*, *kecskebéka*, *ördöghal*, *piliüst*, *tángyérkarika*. Hasonlóan finnugor jelenség, ha anyagnév áll jelzőül,⁵⁾ pl. *csüpi-mazlag*, *csüpi-rokoja*, *évegösven*, *foncsika-csérge*, *gyöngybokréta*, *kapczabocskorka*, *kőkép*, *nyirgúzs*, *sövénykas*, *vaslappancs*. Kertész vizsgálódásai szerint (86. l.) a *hatló hintó*-féle jelzős főnév jelzőül való használatát a rokonnyelvek eredetinek bizonyítják, a *hatlovas*-félék csak később fejlődtek. Ilyen eredeti szerkezetek nyelvjárásunkban még előfordulnak (példákat l. az összetett melléknevek csoportjában).

¹⁾ Finnugor jelzős szerkezetek. NyK. 43. k. — ²⁾ Vö. Kertész id. m. 3. és köv. l. — ³⁾ Ez adatok idézési helyét és magyarázását l. az összetett főnevek betürendes felsorolása közt. — ⁴⁾ Vö. Kertész id. m. 7. és köv. l. — ⁵⁾ Vö. Kertész id. m. 43. és köv. l.

Az összetétel-fejlődésre érdekes például szolgál a *hányvet* ikerszó: »Tudós legén Barna Peti, magát nagyon *hánnya-veti*« K. 69, vagy »*hányja veti* a kanalát« N. 7:247; de már ebben a mondatban »*hányavetölte* magát« 4:81 elveszítette ikerige jellegét s mint egyszerű ige ragozódik. Népies továbbfejlődésnek tekinthető a *trázsameszter* népetymológiai tréfás alakja: *trágyameször* K. 71.

Néha az összetétel tagjai azonos vagy nagyon közel eső jelentésű főnevek, pl. *huszárkatona*, *szénafű*; különösen idegen eredetű nevekkel történik meg, pl. *kártyalevél*, *literkupa*, *makulamákszem*.

Az alább következő adatcsoportok szolgáljanak legilletéke-sebb szöszólóul az összetételek különböző fajainak nyelvjárásunk-beli életéről. Exempla loquuntur.

1. Elhomályosult összetételek.

Az összetétel egyik tagja megváltoztatta hangalakját:

ahajt, *ehajt* (ott, amott, aztán, vö. *ahejt* T.) 3:512, K. 449; *aha'ra*, *aha're* Ksz, *aharré* 3:512, 553, *aharég* (oda, amoda) 7:377; *aha'ról* (onnan, amonnan) K. 473, 485. | *csországi* (csehország) 4:374. | *éfasszon* T, *éfiasszony* (ifju asszony) K 48. | *éféle*¹⁾ (éjfél) 34:104. | *fóla*j (faola) 30:44. | *fösszög* (felszeg) T. | *mes-tur* (*mesturnál* = mesterúrnál) K. 478. | *micsa* (micsoda) E. 7:84. | *napilág* (világos nappal) MNy. 3:331. — Mindkét tagnak megváltozott az alakja ez összetételben: *nannyó* (nagyanyó) 23:44, *náinnyám* (nagyanyám) NyK. 39:390.

Az összetétel egyik tagja közhasználatban nem élő szó:

Karéaja, *Paalokhóaja*, *Siménhóaja* (kaszáló nevek) 2:381, vö. *áj* = kicsike völgy 17:10, 266. | *Avasajja*, *Avastető* (szántónevek) 25:381, vö. *avas* = kopárosodó erdőréssz 21:523, NySz. | *Fenyő-szózó*, *Hosszuaszó*, *Kövesaszó* (helynevek) 34:51, *Hosszaszó* (dülő-név) 29:542, *Kuaszó* (<Kőaszó?) legelőnév 25:381, *Héjjaszó*, *Heaszóoldal*, *Czibrédjalviheaszó* (<hévaszó) dülőnevek 9:239—40, *Bossaszópataka* (szántónév), *Sikaszó* (a Nagy-Küküllő felső

¹⁾ Ragos alakja: *éfélekor*, névutós: *éféle felé*, *éféle előtt* stb. (Székely-udvarhely.)

völgyének egy részlete) Székelyudvarhely, *Vigaszó* (szántónév) 2 : 381. | *Vízelve* (helynév) 25 : 528. | *Lokláb* (dülönév) 9 : 239, *Lokhágó* (szántónév) 2 : 381, *Sorpatakloka*, *Vészloka* (mezőnevek) 25 : 527, vö. *lok*¹⁾ = két hegy közötti keskeny tér, 41 : 287. | *Nagymáteleje*, *Nagymálfarka*, *Nagymálmöge* (szántónevek) 25 : 380, vö. *mál* = délnek fekvő hegyoldal OklSz. | *Kerekponk*, *Lencsésponk* (szántónevek) 25 : 380—81, *Rózsáspontk* 26 : 431, vö. *ponk* = domb NySz. | *Réztető* (hegynév; uo. *rész* = magasfensík) 9 : 236 (vö. 40 : 274.) | *Hidegség* (< séd?) kaszálónév 27 : 144, *Telekság* (helynév) 34 : 51, vö. *ság*, *ség* = domb 40 : 274; NyK. 25 : 141. | *Boszorkányvápája* 25 : 380, *Keresztvápa* (szántónevek) 2 : 381, vö. *vápa*, *láp* = a *láp* mellékalakjai 10 : 353, NySz. | *Viságkapu*, *Visáskapu* (firtosalji hegynyereg) 6 : 171, vö. *viság* = szláv *bisag*, iszák 6 : 101, 171. | *verőmalacka* (sütni való malacka) E. 6 : 72, vö. *verőfény*. — Az előtag idegen eredete miatt homályosult el az eredeti értelem s keletkezett ez összetétel: *ciné-rendibe* (szépsorjában) 15 : 239, az oláh *cine* = tartsd, tehát eredetileg önálló mondat: 'tartsd rendben' (vö. 22 : 247.) — A mindkét tagjában elhomályosult *ünnep* alakjai: *innap* 4 : 93, *ünnap* K. 97.

2. Összetett igék.

a) Alárendelő összetétel.

Sajátságos összetételei az igének és határozójának:

béül (teleül vlmit : »e [a] fülitől e [a] farkáig minn béüjjük [a lovat].«) 2 : 88. | *bészürküil* (alkonyodik : »Écczör eszre vöszi magát a gyermek, hát lássa, hogy szürküil bé, má' mēre mōnnyōn, micsiná'jon?») K. 456. | *ellakik* (tele tömi magát : »Pálinkával úgy ellakott, Hogy kitörte az ablakot.«) K. 52. | *észól* (addig pletykál, míg a viszonyt megzavarja : »A kofák éssze álottak, Szeretōmnél észólottak.«) K. 59. | *félgyilkol* (elpusztít : (Félgyilkolák életömöt.«) K. 105. | *fő'terōm* (fel nő, felnevekedik : »Hajh kōszálon fő'termōtt Sajgó lilíomszál.«) K. 117. | *megbizonyitt* (bebizonyít : »megbizonyítottam az egész élő faluvâ.«) 4 : 373. | *megbúsul* (elbúsulja magát, elszontyolodik : »Miklós úrfi megbúsula, készül indul búdo-

¹⁾ Vö. *lök* = likas térség magas helyen, Ksz.

sásra.« U. o. tovább: »Kádár Kata megbúsula, Miklós úrfihoz így szóla.« K. 5. | *megéri vele* (beéri vlmivel, elég neki) 35 : 341. | *megfelejt* (elfelejt) 30 : 445. | *méggyőz* (győz valamivel ellátni: »a malomnak fogak kének, poczkok kének, azt a tüzes ménkő se győzi meg.«) 4 : 373. | *meghagy* (otthagyni: »meghagyták Zágonba«) 26 : 44. | *meghalász* (kiveszi részét a halászatból: »fogja a hálót, e'mönyön halászni a gát alá. Úgy meghalász, hogy a tenyeriről a bőr min' lemönyön.« K. 465. | *meghisz* (elhisz: »hidd meg, hogy ma porul jársz« K. 484, »bolond ki nem hiszi meg« K. 71.) | *megpanaszol* (elpanaszol: »Megpanaszlom édesömnek, Mi bánattya van szüvemnek.«) K. 83. | *megsötétödik* (elsötétül: »Ecczör uraim isten, megsötétödik a levöggő.«) K. 446. | *mégvősz* (feleségül vesz: »ha beléégyezöm, hogy ez éfijú mégvőgye a léjányomot.«) 3 : 554. | *mégvetkőzik* (vedlik) 35 : 341.

Megismételt igekötővel: »Föl is föltekinték a magoss egekbe.« K. 124. | »Déva várossához meg is megjelöntek.« K. 314.

b) Mellérendelő összetétel.

ágal-bogal (csür-csavar) Ksz. | *csetteg-patlog* N. 7 : 262. | *csib-mög-fog-mög legény* (erős legény) 9 : 235. | *csöggöz-bogoz* (bogba kötözget) T. | *csörög-pörög* K. 65. | *csúsz-mász* 16 : 86. | *eköl-meköl* (akadozva beszél) 6 : 272. | *étángál-bángál* (eltaszigál) 4 : 275. | *hánnya-veti* K. 69, *hányavetötte magát* 4 : 81. | *löttyög-fütyög* Ksz. | *szíp-von* (»szípják vonnyák egymás piros vérit.«) 7 : 427. — Iker-szóból képezve: *hendebitél* (összevisszahány) Ksz. | *kentyefityél* (kenetet; *elkentyefityél*, *megkentyefityél* = elpáhol) 6 : 465, 17 : 432. | *tereturál* (tereferél) K. 484.

3. Összetett főnevek.

a) Alárendelő összetétel.

Melléknévi jelző: *égihábornu* (civakodás) K. 60. | *egriponty* (phoxinus laevis) T. | *fekete-sárgaság* (sárgaság) 34 : 104. | *finta-bezsed* (hazugság) T. | *hammas-pogácsa* (hammuban sült pogácsa)

K. 454. | *hosszuvas* (eke-rész) 13 : 578. | *kicsidújj* T. | *kupásvas* (tengely végére való öblös vas) T. | *nádi-bulikó* T. | *örménygyöker* (orvoslásra használt gyökér) 34 : 106. | *sátoroskert* (vesszőből font kerítés) Ksz. | *sűrű-gazdasszony* (kinek lelke a gazdasszonykodás) T. | *tar-gyék* (szalamandra) T. | *tarka-jézus* (szarka, búbos banka) MNy. 3 : 332. | *tótfene* (szitkozódásban) 3 : 554. | *tótlant* (marhakolomp) Ksz. | *úlikőtség* (útravaló : »aggy egy csókot szüvem úti kőtségömré« K. 95. | *vaklik* (a falon egészen át nem menő lik) K. 438. | *vakösvény* (füves helyen vezető alig látható ösvény) 34 : 107. | *varasgyék* (varas béka [emberre is]; *picula*, hatos) 3 : 512, 36 : 432. | *vasas háló* (kisebb pisztráng-háló) T. | *vizitorma* (orvoslásra használt növény) 34 : 107.

Helynevek : *Csonkatemplom* 25 : 380. | *Fenyőspatak* 28 : 336. | *Gödrösút* 2 : 381. | *Magasbükk* 2 : 381. | *Nagymező* 2 : 381 25 : 380. | *Sósmart* 25 : 380.

Igenévi jelző : *álló-délbe* (pont délben) 14 : 283. | *bontókaláka* (kukoricafejtő kaláka) 29 : 190. | *buvó-lik* K. 93. | *dőlőfélön van* (közel van a lebetegedéshez) T. | *döröklőfa* (pisztolyfojtást leverő fa) 8 : 472. | *ebédlőház* (étkező szoba) K. 449. | *fonó-serög* (fonó) 34 : 104. | *füdző-rózsa* (mályva-rózsa) T. | *gyújtó-szálka* (gyufa) 4 : 228. | *kendő-ruva* (törülköző) 33 : 534; *kendőző kendő* (u. a.) 4 : 427. | *látószem* (»a két látószemed fojjon ki«) 27 : 477. | *lobogó-víz* (forrásban lévő víz) T. | *nyujtópad* (ravatal) 6 : 466. | *orolókapa* (irtókapa) 15 : 575. | *rakó-fa* (épület fa) T. | *rántó-rúd* (háléhoz való rúd) T. | *sírató-estve* (leánykikérés estéje) E. 19 : 317. | *szántótaliga* K. 17. | *szórolapát* 14 : 288. | *takaró-villa* 14 : 288. | *tisztító-kaláka* (kukoricahántó kaláka) 29 : 190. | *vátószög* (eke-rész) 13 : 578. | *vessöngő-saláta* (korántermő saláta) T. | *vetőhét* (vetés hete) 4 : 322. | *aggott-tej*¹⁾ (aludt-tej) T. | *holtshén*²⁾ (kialudt szén) MNy. 3 : 330. | *tőtött-út* (országút) 4 : 276. | *verttéébő* [verttejből] (a vaj kiverése után visszamaradt tej) 3 : 512.

Főnévi jelző : *álombor* K. 461. | *álomnesz* (álomnesszel = álmosan) T. | *áruha, állruha* (kis gyermek előkéje) MNy. 3 : 328. | *asszonbarát* (barátnő : »hogya búcsut vöhessek asszonbarátimtól.«) K. 316. | *asszonyembőr* (asszony) K. 451. | *asszonyportéka* (asszonyféle : »Hej nincs párja szélös e világon az asszonyportékának.«)

¹⁾ Téves a közlés, helyesen : *té* vagy *téj*. — ²⁾ Helyesen : *hóccén*.

4 : 32. | *bakacskő* (kavicskő) MNy. 1 : 427. | *bikabornyú* 4 : 227. | *bivaltehen* K. 318. | *bordica-furu* (vö. *bordica* = a járom középső lapos fája) T. | *bornyufog* (tejfog: »Csak éccző láttam csudát, Vén asszon bornyufogát.«) K. 331. | *böccső-háló* [bölcső-háló] (a farkas háló egy változata) T. | *búzamező* K. 123. | *cigányvirág* (tavaszi sárga virág) T. | *czomporkert* (falvak végein a tanorkapu mellett kétfelőlről való kertelés) Ksz. | *cserekő* (trachyt, vö. *cserefa*) MNy. 3 : 329. | *csigagrádics* K. 443. | *csipnyebokor* (csipkebokor) Ksz. | *csudacsóva* (»mindha münk vónánk a világ csudacsóvája«) 4 : 176. | *csudaférög* (becsmérlő kifejezés emberre vonatkoztatva) 3 : 555. | *csudaszeker* (vonat) 4 : 276. | *csiürketyúk* (fiatal tyúk) 35 : 341. | *csüpiümazlag*, *csüpiürokoja* (rongyos csepü öltöny, vö. *mazolány*, *mazolán* T, NySz.) K. 17, 527. | *délebed* T. | *derékszég* (szekér-rész) 13 : 578. | *disznyóválú* K. 18. | *éhhálás* (»Éhhálással most meghaltok.«) K. 101. | *évegösven* (mesebeli üvegből való ösvény) K. 441. | *fa-bíró* (erdőfelügyelő) T. | *fakankó* (horog) 15 : 569. | *fénkő* (kaszafenőkő, vö. *fén*, *kaszafén* T.) 14 : 288. | *félpénz* (semmissis: »Én elmenék a vásárra félpénzzel.« Vö. NySz.) K. 133. | *fenék-fészék* (legutolsó gyerek) T. | *fickó-vásár* (fiavásár, kis baromvásár) T. | *foncsikacsérge* (rongypokróc, *csérge* török szó l. 19 : 408.) Ége. | *füzalma* (koránérő apró alma) T. | *gérjefa* (lábán kiszáradt fa) Ksz. | *gőzkocsi* 10 : 240 és *gőzszeker* (vonat) 4 : 276. | *gyászvirág* (»Én az uram hogy gyülölöm Gyászvirággal bibelődöm.«) K. 64. | *gyöngyalak* K. 69. | *gyöngybokréta* K. 37. | *halálálom* (»halálálmát alussza«) 15 : 521. | *huszárkatona* K. 481. | *istálófa* (istáló építésre alkalmas fa) 2 : 89. | *jércicsürke* (fiatal tyúk) 35 : 341. | *jobbágyször* (jobbágszer, —sor: »Meguntam én jobbágy szörbe.«) K. 58. | *kák-virág* (nácisszus) T. | *kakasszeg* (eke-rész) 13 : 578. | *kakasvirág* (a zászpa virága) 9 : 236. | *kalánfuru* (kerékagyfúró) 14 : 288. | *kapczabocskorka* K. 17. | *kápônnavirág* K. 4. | *kártyalevél* (levelezőlap) 29 : 190. | *kecskebéka* K. 336. | *kecskefű* (vadszekfű) 9 : 236. | *keresztcsép* (szövőszék része) T. | *késefa* (hámfa) 13 : 578. | *koszorúfa* (a háztetőzet alapgerendája) T. | *kőbálván* K. 445. | *kőkép* (kőszobor) 26 : 330. | *kövecshal* (cobitis barbatula) T. | *léanasszon* (leány) K. 111. | *legényesső* (»Bárcsak immán azt hallanám hírbe, Hogy valahol legényesső lenne.«) K. 109. | *legénserög* K. 55. | *lilerkupa* (liter) 34 : 105. | *lómózi* (<ló Mózes, lópecér) 26 : 47. | *magdisznyó* (szaporításra tartott kan) 20 : 567. | *makkfa* (tölgyfa)

T. | *marázsa-háló*¹⁾ (zászlószerűen kifeszíthető háló) T. | *máriskó-bogár* (hét pöttyös böde) 9 : 236. | *marokvas* (szekér-rész) 13 : 578. | *mátkaagyűrű* (jegygyűrű) K. 479. | *nádméz* (fehér cukor) K. 84. | *nyirgúzs* (nyirágkötés) 9 : 235. | *ököracsata* (ököracsorda) T. | *ördög-hal* (cottus gobio) T. | *örömlégény* (vőlegény) 5 : 233, 34 : 106. | *örömválasz* K. 39. | *palac-fű* (pásztortáska, vö. *palacféreg-virág* T.) 34 : 106. | *palack-férög* (poloska) 4 : 276. | *párna-tánc* (fonóbeli társasjáték) T. | *parsfű* (porcsin) MNy. 3 : 331. | *penczel-asszony* (lakodalmi menetben a menyasszony holmijára ügyelő asszony, vö. *penczel* = vágott dereku gombos ujjas 8 : 473.) 9 : 38. | *pili-üst* (gyenge üst) T. | *póczegér* (patkány) 11 : 40. | *porkahó* (friss vékony hó : »Porka havak hulladoznak«) K. 121. | *rétópló* (reves tapló; vö. *ré* = revesség T.) 29 : 432. | *rözsnyicze-malom* (építetlen pusztá malom) K. 473. | *sárkovács*²⁾ (cserépkályha készítő) Küsmöd. | *seg-tönk* (kis ember) T. | *singszég* (szekérkerék-rész) 13 : 578. | *sövénykas* (vesszőből font szekérkosár) 13 : 578. | *szék-ülés* (a fődél-szerkezet része) T. | *szék-bíró* (ítélő bíró) T; *széna-bíró* (kaszáló felügyelő) T. | *széna-fű* (kaszáló) T. | *szöllő-fa* (szőlő) K. 468. | *szömérömszó* (szeméremsertő szó) Ksz. | *szörmalac* (sündisznó) T. | *szöszménkő* (»Új jön otthon, ha nem jó, Üsse még a szöszménkő.«) K. 74. | *tálszekér* (társzekér) K. 475. | *tángyérkarika* (szekér-rész) 13 : 578. | *tinó-torty* (pöfeteg-gomba) T. | *tőkarika* (szekérkerék-rész) 13 : 578. | *törökbúza* K. 113, *töröbúza* T. (kukorica) | *tövisfa* (kőkenyfa) T. | *trágyamestör* (tréfás, a. m. trázsamester) K. 71. | *ünnő-bornyú* 3 : 554. | *vasbotikó* 4 : 480. | *vaskalán* (vaslapát) 10 : 240. | *vaslappáncs* (vas-csapóajtó) N. 7 : 527. | *végóra* K. 28. | *vő-fény* (vőfély) T. | *zablócs* (vízzel megforrasztott zabliszt) Ksz. | *zádok-fa* (száldokfa) T. | *zádok-kürt* (száldok kürt, hársfakéreg kürt) T. | *zuval-beszéd* (pletyka-beszéd) T. | *zsemlekása* (dara) T. | *zsirib-deszka* (a fa belső részéből kikerült nagy széles deszka) T. | *zsömle-hal* (barbus Petényii) T.

Helynevek : *Aszalópatak* (Aszaló maga is helynév) 28 : 336. | *Bosznaország* N. 7 : 211. | *Határpatak* 2 : 381. | *Határszék* (szántónév) 25 : 380. | *Kárhegy* 26 : 431. | *Kőkép* (szántó név) 2 : 381. |

¹ A *mrázsa-marázsa az oláh *mrcaja-mrcaja* szabályos átvétele, vö. 31 : 191, (*mrcaja* = háló). — ² A székelyudvarhelyi ref. koll. ethnographiai muzeumában egy cserépkályhára a mester neve alá van írva, megkülönböztetésül a közönséges fazekastól.

Kóorr (legelő név) 25 : 381. | *Kutmocsár* (szántó név) 2 : 381. | *Pallagut* (út név) 2 : 381. | *Szégrét* 25 : 380. | *Szenakert*, *Szenamező* (kaszáló név) 2 : 381. | *Torokpatak* 2 : 381.

Birtokos jelző : *ablaktánygyér* (ablak-üveg) T. | *ág-in* (veszszőhajtás) T. | *ágy-lep* (ágynemű) T. | *ajándékadás* E. 19 : 318. | *ajtó-mejjék* (»Ahajt három ölös ajtó mejjéket készitt apám uram e kutya kábólának, hogy beférjen.«) 2 : 89. | *álomlátás* 4 : 276. | *angyal-fia* T. | *angyalika-gyüker* (orvoslásra használt gyökér) 34 : 103. | *árnyékajja* (szín, félszer) 15 : 336. | *asztal-fia* T. | *bába-fergetege*, *bába-zile* (tavaszi hófergeteg) T. | *csép-fej*, *cséphadaró*, *csépköz*, *csépnýél* 14 : 288. | *csisdma-fejelés* (így !) K. 330. | *csü'kert* (csürkert) K. 466. | *dajka-far* (hirtelen lehajló lejtős fara a lónak) T. | *derekaj* (»Az én derekajom, a tömlöcz feneke.«) K. 14. | *dérékkötés* (szekér-rész) 13 : 578. | *disznópajta* 15 : 336. | *dolog-üdü* (szorgos munka ideje) 34 : 104. | *é'féle* (éjfél) K. 487. | *egérfog* (tejfog) 4 : 371. | *ekefej*, *ekegeréndéj* (eke-rész) 13 : 578. | *ekejáróvány* (tréfás, a. m. kenyér) T. | *életmag* (életerő) T. | *emberiszing* (vö. *izink*, a. m. vlminek alja, hitványa 23 : 524) N. 7 : 525. | *ereszajtó* (pitvar ajtó) 26 : 43. | *esőkaliba* (esernyő) 30 : 444. | *észtena-fejés* (juhállomány fejése) T. | *észterhéjj* 15 : 336, *észterhéja* 2 : 89 (eresz). | *fa-udu* (fa-odva) K. 474. | *faluszék* (községi bíróság : »Törvénszékre czitáltatá, Faluszéken elláttatá, Forint birságon másáztá.«) 4 : 480. | *fársángfárkán* 4 : 32. | *fecskefonal* (aranka) MNy. 3 : 329. | *fődindulás* (földrengés) 4 : 80. | *főd-szényin* (föld színén) K. 108. | *fűzfa-porongy* (fűzfavessző) T. | *galambszáj* (»Észém azt e piros meggyet, Meik termétt galambszádra.«) K. 96. | *góbláb* (kemence lába) K. 104, *gócalja*, *góclába* (kemence alja stb.) T, *góczláb* (kemencét tartó fa) Ksz. | *harangtőke* (harang nyelve) 4 : 93. | *harisnyakorcza*, *harisnyaszijja* (vö. *harisnya* a. m. gyapju-posztóból való feszes nadrág) K. 473. | *házajja* (házfal tövében levő föld) T. | *házföggye* (a szobának padozat helyett agyaggal kisikált része) K. 113. | *hidpadlás* (hid padlója) T. | *honcsokturás* (vakondok túrás) K. 480. | *húslé* 27 : 477. | *ikszég* (ék) 4 : 93. | *ingajj* 4 : 422, *ingváll* K. 126. | *járomajj*, *járomfej*, *járompáca* 13 : 578. | *jólétel* (jótett) K. 473. | *juhpayta* 15 : 336, *kabalapajta* (ló istálló) T. | *kahoj-fa* (kályha fája) T. | *kapocsfej* (szekér-rész) 13 : 578. | *kapufél*¹⁾ (»Kapufélig

¹⁾ Ilyenekben mint : *ajtófél*, nem a közönséges *fél* szó van, hanem ősrégi finnugor műszó lehet, l. 35 : 140.

sem eresztöm.«) K. 127. | *kapu-zábé* (kapufélfa) T. | *kartő* (»kartőn fogta mind a kettőt, s azt monta: Jertök csak velem«. K. 448; »megfogják kartőn egyik a mást« K. 467.) | *kárvallás* N. 7 : 348, 5 : 521. | *kaszakarika*, *kaszamankó*, *kaszanyél* 14 : 288. | *katonákúttya* (országút) 4 : 276. | *kecske-olló* (kecskegödölye) 15 : 239. | *kékkő-lé* (kékitő) E. 7 : 86. | *kerékfal* (keréktalp) 13 : 578. | *koldusgúnya* N. 7 : 532. | *kútköböl* (kút kávája) 35 : 341. | *kiürtőlika* (kémény lik) K. 97. | *küszasszonyhete* (melyik hétbe Kiszasszony napja esik) 4 : 322. | *láblógatás* (naplopás) 4 : 227. | *lajtorjaáll*, *laltorjazáp* (szekér-rész) 13 : 578. | *lisztlang* (lisztnek a fölszálló finom pora: »a nagy leány borzos fővel szítál, a lisztlang a fejin, mind malomba úgy ál.« K. 31; szólásmód: »olyan embőr vagyok, mind a lisztlang« Székelyudvarhely.) | *lőcsguzs*, *lőcskáva* (szekér-rész) 13 : 578. | *ludpajta* 15 : 336. | *Mátédarab* (Máté-ivadék) 4 : 176. | *malomrész* (malomjogban való rész) 4 : 373. | *ményasszontáncza* (lakodalmi tánc) K. 460. | *muszkáta-lapi* K. 110. | *nap-haladta* (napnyugta: »megmosott ruháit nem jó nap haladta után künnhagyni.«) 5 : 87. | *nyerögyször* (nyereg szerszám) K. 439. | *ökörszaru* (ökörszarv) 7 : 378. | *pajtafedél* 2 : 89. | *pinczetorka* (pince bejárat) 15 : 336. | *ponkháló* (pókháló) T. | *pözzsbűz* (perzs-szag) K. 482. | *rákláb* (szekér-rész) 13 : 578. | *rózsabingó* 4 : 144. | *Sándor-darab* (Sándor-ivadék) T. | *sírbót* (sírbolt, sír) K. 106. | *sorogja-áll*, *sorogja-káva*, *sorogja-kas* (szekér-rész) 13 : 578. | *számvetés* (leszámolás) K. 445. | *szán-áll*, *szán-láb* (szán-rész) 13 : 578. | *szekér-ija* (szekérrúd szárnya végén keresztben fekvő fa) 13 : 578. | *szekérkas* (szekér-kosár) 13 : 578. | *szénaföd* (rét) 18 : 141. | *szilva-éz* (szilvalekvár) T. | *templomföggye*¹⁾ (a templom padozat helyett agyaggal kisikált felülete) K. 478. | *tanórok-kapu* T. | *tik-ój* (tyúk-ketrec, vö. *tyúk-oj* = tyúk ól T.) 34 : 106. | *tüzlángja* K. 482. | *tyukpajta* 15 : 336. | *ucca-ször* (uccasor) T. | *varsa-ráma* (pisztráng-varsarámája) T. | *vasaló-láb* (mire a tüzes vasalót teszik vasalás közben) T. | *vetéskapu* (tanorkapu) K. 485. | *vigság-nap* (»Met ez a nap vigság-nap«) 7 : 95. | Sajátságos összetétel: *uragyermök* (úr-fajta: »Neköm nem kell uragyermök, De kell neköm Kádár Kata.«) 13 : 534.

Helynevek: *Avasajja*, *Bucó szöge* (szántó név) 25 : 380. | *Bélákszorosa* (út név) 30 : 47. | *Boszorkányvápája* (szántó név)

¹⁾ Inkább *templomföggye* (Horger írásával: *lámplom* NyK. 39 : 396).

25 : 380. | *Cserehát* (dűlő név) 9 : 240. | *Cserelaposa* (szántó név) 2 : 381. | *Cserepataka* 2 : 381. | *Csikuttya* (út név) 2 : 381. | *Csüz-oldala*, *Csüz-loka*, *Csüz-egre* (mező név) 25 : 527. | *Deságháttya* 34 : 51. | *Faluallya* (dűlő név) 9 : 240. | *Falufüve* (kaszáló név) 2 : 381. | *Farkaslaka* (község név) 2 : 89. | *Fehérésuttya* (út név) 2 : 381. | *Gálkuttya* (kaszáló név) 2 : 381. | *Hadakuttya* (út név) 2 : 381. | *Hintósarka* (kaszáló név) 2 : 381. | *Kápolna-mége* (mező név) 25 : 527. | *Karéaja* (kaszáló név) 2 : 381. | *Katustava* 29 : 542. | *Kőajja*, *Kőhátja* (legelő név) 25 : 381. | *Kőfarka* (szántó név) 2 : 381. | *Kőfeje* 2 : 381. | *Lokláb* (dűlő név) 9 : 239. | *Malomrét* (dűlő név) 9 : 240. | *Málháttya* 34 : 51. | *Ordoczapataka* 2 : 381. | *Páfala* (Pálfalva, község név) 2 : 89. | *Pajtatető* (kaszáló név) 2 : 381. | *Papcseréje* (szántó név) 25 : 380. | *Papszakadozása* (mező név) 25 : 527. | *Patakfő* 26 : 431. | *Petőcseréje* (szántó név) 25 : 380. | *Sérszáda* 26 : 432. | *Simondombja* (szántó név) 2 : 381. | *Sófala* (a. m. só-falva, község név) 2 : 89. | *Suadásajja* (suadás = csuszamlás; legelő név) 25 : 381. | *Szilpatak* 28 : 336. | *Szilospataka* 25 : 527. | *Úttekerete* (tekeret = kanyargó) 26 : 432. | *Vészloka* (mezőnév) 25 : 527. | *Vizkelet* (az a hely, hol a Vargyas-patak megint fölbukkan) 25 : 528. | *Zetelaka* (község név) 2 : 89.

Határozós összetett főnevek: *átal-halál* (megátalkodott gonosz ember) T. | *átal-út* (letérő, rövidítő út) T. | *előágas*, *előten-gely* (szekér-rész) 13 : 578. | *előruha* (kötény) T. | *észláb* (<össze-láb, a. m. lőcs láb) 16 : 86. | *gyalogösveny* K. 123; *gyalogembér* (Bethlenfalva), | *kőre-lepcsencs*, *kőre-leppencs* (kövön süttött palacsinta) T.

Helynevek: *Belmező* (mezőnév) 25 : 527. | *Félmező* (szántó név) 28 : 336.

Igés összetett főnevek: *csib-még-fog-még legény* (erős legény) T. | *gondolomökör* (mesebeli csodaökör: »hogy szavamba szó'jak, azok a gondolom-ökrei vótak«) K. 454. | *nézmestér* (aki valamiben foglalatostkodót nézdegél és bírálgat) 26 : 336.

Összetett főnévi igenév, mint tárgyas összetételű főnév: *búza látni* (»Kimönyön a mezőre búza látni.«) K. 456. | *búzavirág sződni* (»Julia szép leány egykoron kimőne búzavirág sződni.«) K. 123. | *fonal fonni* (»Egy kűs fonal fonni csépnyelet keresnek.«) K. 31. | *halott látni* (»ki az urát nem szereti, Ne mönnyön é ha-

jott látni.«) K. 37. | *koszoru kötözni* («A másikat vitték koszoru kötözni.«) K. 110. | *leánkérni* («leánkérni mönt oda«) K. 485. | *szóga fogadni* («szóga fogadni indûtam«) K. 455; *szóga keresni* («szógá'ni indûtam. En pedig éppen szóga keresni!«) K. 449. | *puiszka önni* («puiszka [puliszka] önni sem fogadnak meg.«) K. 455. | *szénaszáritani* («a mezőre möne széna-száritani«) 18 : 141.

b) Mellérendelő összetett főnevek.

ág-bog («fűzfa ága-bogán«) K. 22. | *csig-big, csüg-bog, csög-bog* (girhes-görhes) Ksz. | *dér-dúr* K. 484. | *dirib-darab* K. 482. | *gics-göcs* (bog) T. | *hete-vete* (átalvető) 9 : 235. | *ize-pora* (mindön izöm porom sérte van hulva.«) K. 481. | *lötönfülty* (tánc) 4 : 33, *lötönfilty* (hitvány) Ksz. | *recze-ficze* (csipkecicoma) Ksz. | *szég-lik* («Ésszekereste az egész házat, miden szége-likát.«) 34 : 106. | *zëndën-zaj* (zaj, lárma) T. | *zene zuna* (zajongás) T. | *zenge-zunga* (cók-mók; zenés multság) T; *zenge-zunga leves* (káposzta leves disznóaprólékkal) MNy. 3 : 333. | *zir-zar* (zűr-zavar) 4 : 275; *zir-zavar* (u. a.) T.

Az előtag továbbképzésével: *pillanatos-pillanat* («ebbe a pillanatos pillanatba itt légy.«) 1 : 135. | A *hápa-hupa* (T.) ikerfőnév továbbképzése: *hápa-hupás* (göröngyös) 3 : 513.

c) Többszörösen összetett főnevek.

bajfűmag (babérmag) 30 : 444. | *disznócsordahajtáskó* 4 : 33. | *évegkőszikla* K. 441. | *fénkötok* 14 : 288. | *férges áma hullomás* K. 333. | *háztűzrontás* (házasságtörés) T. | *konc-nagyapa* (ősapa) T. | *nagyfű-bingó* (nadrágulya) T. | *nyirágvevessző* K. 17. | *örömléán-asszon* 5 : 233, *öröm-leányasszony* 34 : 106 (menyasszony). | *rüdegdisznópásztor* (a nem hizóban tartott disznók őrzője) T. | *törökbúzacsuszika* K. 330. | *vontarany szoknya* (arannyal átszőtt szoknya) K. 8.

Helynevek: *Borvízkút* 25 : 528. | *Bossaszópataka* (szántó név) 25 : 380. | *Csonkaházmöge* 26 : 431. | *Csűzágaköze, Dongóhegyköze, Dongóhegytere* (mezőnév) 25 : 527. | *Dugászóárka* (legelő név) 25 : 381. | *Faluszénafű* (rétnév) 25 : 430. | *Feketehegybőte*

(szénaság neve) 25 : 527. | *Gálhegyeimőge* (szántó név) 25 : 380. | *Gálkutyapataka* 2 : 381. | *Geceházmőge* 26 : 431. | *Küshegyköze*, *Nagymáteleje*, *Nagymálfarka*, *Nagymálmőge* (szántó név) 25 : 380. | *Oláházpataka* 2 : 381. | *Paalokhóaja*, *Siménhóaja* (kaszáló név) 2 : 381. | *Sorpatakloka* (mezőnév) 25 : 527. | *Szentesszénaafiive* 2 : 381. | *Tehengyeptüfőle* 26 : 432.

4. Összetett melléknevek.

a) Alarendelő összetételek.

Valóságos melléknévi összetételek. Főnévi jelzővel : *fodor-fejér bárány* K. 123. | *fődnéma*, *fődrészeg*, *fődsüket* (tökéletes néma, stb.) 7 : 178. | *rigojabolond* (nyughatatlan, házsártos) Ksz. || Melléknévi jelzővel : *barnapiros* (pirospozsgás : »Barnapiros szép műnyecske«) K. 24.

Összetett főnévből képzett melléknevek : *bákszájú* (látott-szájú) MNy. 1 : 428. | *bükkfejes* (konok) T, *bükkfejú* (nehéz felfogású) 26 : 48. | *egészoszporás*, *féloszporás* (*oszipora*¹ = papbér) T, | *hammubolos* (hammubottal járó farsangi alak) T. | *higeszű* (könynyelmű) 3 : 554. | *hollószénű* (hollószínű) K. 95. | *jódógú* (dolgos) 29 : 190. | *kevéjnépi* *Csekefala* K. 90. | *nagyajaku* K. 91. | *öregrendű* (ócska) 34 : 106. | *rózsaszényű* (rózsaszínű) K. 20. | *sugárszárnnyu solymocskám* K. 119. | *szűkkezű* (szűkmarkú) T. | *savószemű* (világoskékszemű) Ksz. | *törnyősfejű* (ótvarasfejű) T. || Hiányzik a melléknév képző :² *Ádám-szag* (illetlen szagú : »Hâgass mán, met té's erőssen Ádám szag vagy.«) 6 : 465. | *hatló hintó* (»Katát ű'tették hatló hintóba«) K. 17. | *egészvágás*, *félvágás szekér* (nagyobb, illetőleg kisebb területnek való szekér) 13 : 578. | *kúduforma idegön embör* K. 486. | *ökörszaru forma csön* 7 : 378. | *testszeny fűdzöm* (testszerű) K. 114.

Igeneves melléknévi összetételek. Alanyos összetételek : *kakas-üillő* (szarufákat összefoglaló keresztfa) T. || *anyaszű't mezzitelen* K. 473. | *anyatartotta* (emberfia) 5 : 230. | *ebsziüllötte* K. 25. | *szűötte* K. 56.

¹) Görög eredetű szó, vö. 8 : 256. — ²) Kertész szerint ezek az eredetibb szerkezetek, l. NyK. 43 : 86.

Tárgyas összetételek: *ágytörő* (lakodalom után a leányos háznál való látogatás) Ksz. | *búzaszárosztó ponyva* K. 88. | *biin-mosó* («a bünmosó életvize») K. 452. | *csüirdöngölő* (székelytánc) N. 7 : 534. | *essőtartó* (esernyő) T. | *fahasigató bot* (nagy fakalapács) 34 : 104. | *fővövő hejre* K. 8. | *ganyéhányó villa* 14 : 288. | *gonoszakaró* (rosszakaró) T. | *hús'agyó* («Enyim lössz ő hús'agyóra.») K. 60. | *kendernyüvő* 26 : 43. | *kerékfalozó pad* (vö. *kerékfal* = keréktalp) 14 : 288. | *kévehányó villa* 14 : 288. | *kézvonoló pad* 14 : 288. | *kódusvezető* (hitvány ember) 16 : 86. | *leáncsaló* («Mett a legén léáncsaló.») K. 42. | *lécszegezeresztő furu* 14 : 288. | *lényaló* (léhütő) 16 : 86. | *miérő* («ki mejik miérő, mejik asszon tuggya?») K. 31. | *ósóáruló* («Ósóárulónak [orsó-] keveset fizetnek.») K. 31. | *puiszka/főző* (t. i. fazék) 4 : 181. | *sár-mászó szaka* (*gobio vulgaris*) T. | *szappanfőző Szön Miháj* (a község tréfás jelzője) K. 90. | *szél-kergető* (nagyon sebes) T. | *szél-lebőgtető* (legyező) T. | *szénagyűltő* («Mönyök a szénagyűltőre.») K. 76. | *szószolló* (leánykérő szónok) 4 : 427, E. 19 : 318. | *szurok-szödő Szönlélők, tézsolarágó Mátişfala* (tréfás községjelzők, vö. *tézsola* = előrúd, toldalékrúd) K. 89—90. | *túró-borító* (túrótartó fadobozka) T. | *ugorka-bugató* (dudvafaj) T. | *zuvathajló Marlonos* (tréfás községjelző) K. 90. || Fosztóképzős tárgyas összetétel: *haszonvehetellen* K. 440.

Helynevek: *Jézuskiáltó* 29 : 542. | *Macskaverő* (hegynév) 25 : 430. | *Ózeresztő* (legelőnév) 25 : 381. | *Szászölő* 25 : 528.

Határozós összetételek: *bennvaló, kiinnvaló* (faluban, falun kívül fekvő birtok) Bözöd. | *férhöz-adó* («leányod van férhöz adó») K. 474. | *jóra-telő* (jól végződő) K. 90. | *kéntelen-csúszó* (ekekabala) T. | *széribé-futó* (bika alá való) Ksz. | *úton-járó* (utas) K. 478. | *vederbe-lépő* (a lábát menetközben fölkapdosó ló) T. || *testibe-habarodott* (nagytestű) T.

b) Mellérendelő összetételek.

angó-pángó (ügyefogyott) 8 : 471. | *bidres-bodros* T. | *csöngő-pöngő* K. 130. | *figes-fogas* (gereblye) 35 : 45. | *hecke-micke* 35 : 45 és *iczki-viczki* (magavető, hetyke) 9 : 236. | *idrés-budrés főköltője* K. 48. | *kipiri-kapari* (kapzsi) T. | *tikos-lákos* (összevissza foltozott) K. 48. | *tirtyi-tortyi* (tityi-mutyi) K. 88. | *vála-vele* (változó)

T. || *tekerő-bódorgó* (semmirevaló) N. 7 : 527. | *tős-fokos* (tösgyö-keres) 34 : 107.

Az előtag tovább képezve : *csorotos-csóré*, *csurutos-csurdé* (merős meztelen) Ksz. | *firissentő-firiss* (egészen friss) 3 : 512. | *szépségös-szép* (igen-igen szép) 3 : 553. | *telinös-tele* (telides teli) T. | *tisztádon-tiszta* T.

5. Összetett határozószók.

a) Alárendelő összetételek.

Névszóval kapcsolt határozói igenévből képzett alanyi összetétel : *lelkeszakadva* (»Visszafut az inas nagy lelkeszakadva.«) K. 480. || Tárgyas összetétel : *kevés üdövrva* (»kevés üdövrva esmég a földre toppantott.«) K. 441. | *kevés üdövraltva* (»kevés üdövrattva hát ecczö' hãja, hogy az arany tótlantok úgy szólnak, hogy . . .«) K. 439.

b) Mellérendelő összetételek.

addég s addég (»De azért az asszony addég s addég, hogy mindön nap kicsáklyáta [kimódolta] a fíjának az önnivalót.«) 4 : 228. | *csipbe-csopba*, *csibbe-csubba* T és *csibbe-csobba* (apránként) 23 : 43. | *éccé-máccé* 4 : 176 és *écci-mácci* (néha) T. | *elig-elig* 9 : 39. | *ide-tova járó* 7 : 377. | *imitt-amott* 4 : 235, K. 481. | *későre-hára* (végre-valahára : »mindaddig, míg későre-hára egy fényös rézhidhoz érkezött.« K. 484; »de mindhogy azt a hidat suhutt másutt el nem lehetett kerű'ni, későre-hára megerőtette magát.« K. 485.) | *szörre-szörre* (fölváltva) Ksz. | *tél-túl* (itt is-ott is) E. 7 : 84.

Előtag tovább képezve : *ahajjos-ahajt* 4 : 81 és *ahajtos-ahajt* 4 : 276 (ott; azonnal). | *aligos-alig* MNy. 1 : 92. | *csöpörő-csöppig* (utolsó cseppig) Ksz. | *éccönös-éccé se* (egyetlen egyszer sem) 6 : 465. | *elenös-elig*, *elönös-elig* T és *elinös-elig* (alig-alig) 5 : 180. | *éppegős-éppeg* 4 : 227, *éppenges-éppeng* T (éppen). | *estelős-estig* (egész estig) Ksz. | *szērēdēn-szērte* 16 : 43 és *szērētōn-szējjel* (szerte-szét) Ksz. | *szömōtlő-szōmig*, *szōmlő-szōmig* (utolsó

szemig) T. | *tőstőből* 27 : 477. | *tujántúl* (<túlján-túl, kelletén túl) Ksz. | *végötös-végig* 4 : 32. | *végös-végül* K. 54. | *világotos-világra* (éppenségesen) 3 : 554.

6. Összetételes eredetű kötőszók.

henem (hanem) K. 436, Ksz. | *heneha* (ha ne ha, ha ne tán) Ksz. | *mihejt* K. 477, *mihent* (mely pillanatban : »Tá'sat vöszök, mihent kapok« K. 335 ; »Nagyot ugrom, mihent hallom.« K. 57.)

II. Szóképzés.

A) Igeképzés.

Nyelvjárásunk igeképzése leggazdagabbnak gyakorító igékben látszik, elég példát nyújtva a gyakorító cselekvés mindegyik jelentés-árnyalatára; a gyakorító képzők közt a *-gal*, *-gel* annyira közönséges, hogy jellegzetes székely mondatból alig is hiányozhatnak. Kedveltebb igeképzőknek tetszenek a következők: a) deverbális képzők közül a gyakorító *-l*, *-dogál* *-dégél*, *-kol* *-köl*, *-z*, *-ász* *-ész*, *-g*, *-log* *-lög* *-lög*, *-logat* *-löget* *löget*; mozzanatos *-an* *-en*, *-ant* *-ent*, *-int*, *-ít*; kezdő *-odik* *-edik* *-ödik*, *-ad* *-ed*, *-dül* *-dül*; műveltető *-t*, *-at* *-et*, *-tat* *-tet*, *-ít*, *-aszt* *-eszt*, *-l*; visszaható *-odik* *-odik*, *-kodik* *-kodik* *-kodik*, *-kozik* *-kèzik* *-közik*, *-ül* *-ül*; b) denominális képzők közül *-l*, *-z*, *-ász* *-ész*, *-úl* *-ül*, *-odik* *-edik* *-ödik*, *-ít*, *-kodik* *-kodik* *-kodik*.

Igeképzőink közül némelyik eredetibb alakban is előfordul, így a mozzanatos *-ant* (*-ont*), *-int* (*-ént*), visszaható *-úl* (*-ól*), denominális *-z* (*hejhészte* Bágy, *helyheztet* E. 19:317); mint régies műveltetőket említhetem az *aluszik*, *feküszik* és *ázik* igék *alot* E. 19:317, *esköt* K. 477, *aszt* T alakját. Viszont továbbfejlődést mutatnak az *-ít* képző *-it* és *-itt* változatai, melyek műveltető, mozzanatos, valamint denominális képzésben egyaránt mutatkoznak. Nyelvjárásunk sajátága az is, hogy a *-gál*, *-gél* és *-dogál*, *-dégél* gyakorító képzőknek megvan a rövidhangzós *-gal*, *-gel*, *-dogal*, *dégel* párja is. — Elemismétlődést láthatunk a *rengetget* (*ringat*) 7:384 és *illettet* K. 481 igékben.

A német ‚spazieren‘ magyarosodott meg a *paczéroz* K. 35 alakban (vö. *maséroz*) s az ilyenfajta igéinknek az analogiája érzik a *katlanéroz* 8:471 igében (= jövés-menés közben hány-

vet, vö. *katlanál* = kotorász T). Latin *-are* végű igék másai a következők: *kurál* (gondoz, lat. *curare*) 4: 275. | *tereklál* (traktál, lat. *tractare*) K. 60. | *toróbál, poróbál* (próbál, lat. *probare*) T.

1. Igéből képzett igék.

a) Mozzanatos igék.

-n: *mégfogonik* (»êkè' pàlántálni, Tálán mégfogonik az én szöröncsémre.«) K. 95.

-ám, -am csak továbbképzésben: *rizámodik* (megrezzen, megijed) 6: 324. | *megszólamlík* K. 437.

-an, en: *dobban* (toppan) T. | *fölharsan* (fölförmed: »Oh te sömmirevaló élhetetlen! — mongya fölharsanva az annya.«) K. 483. | *belékottyán* K. 484 | *mégroppan* (»Mikor a fegyver mégroppan«) K. 102. | *bésuppan* K. 446. | *megsuttan* (»meg se suttanyon a csidmád réta« vö. *suttog*: »E bocskorik csak úgy suttog« K. 96) K. 484. | *ésuttyan* (elsurran) T. | *szusszan* (lélekzetet vesz) K. 480. | *típpan* (összeesik a kenyértészta, vö. *típpant kenyér* a. m. timsóval nagyra növesztett kenyér 19: 432) 26: 330. | *bétóppan* K. 483. | *megtortyan* (meglöttyen) T. | *bétosszan* (betoppan, vö. *tosz, toszogat*) T. | *bélottyan* (csoszogva belép, vö. *totyog*) T. || *lefíttyn* 2: 89. | *heppen* (sikamlósan esik,¹ vö. *heppég* = lassan jár NyK. 17: 49) 22: 335. | *lökkén* (fellökken a hegyre' olyan tréfásízű kifejezés, mint. pl. 'bébillen vlhová' = betoppan, beállít) 9: 236. | *megsüllen* (a keverés után a puliszkát visszateszik a fazékban a tűzre, mikor *megsüllen*, sisteregni kezd, jele, hogy ki lehet borítani.) T. | *tepsén* (elhizik, elterül, vö. *tepseg, tepsed*) 18: 526. | *megtírtyn* (l. *megtortyan*) T.

-ant, -ent: *bécsosszant* (ügyetlenül fölvet, közbe vet vlmit) T. | *koppant* (»koppant az ajtón«) K. 471. | *kullant* (tekint) T. | *suppant* (rávág) 2: 89. | *méksuttant* (megsug) 34: 105. | *kiszusszant* (kilehel)² 35: 45. | *toppant* (»a fődre toppantott a lábával«) K. 440. || *büllent* (billent, tréfásan a. m. tánczra perdül: »Ha kijetők

¹) Inkább olyanféle értelemben hallottam, mint *suppan, szoltyan*, pl. 'beléheppen az ágyba.' — ²) A heztyetőre érve meg szoktak állni, hogy a lovak *kiszusszancsák* magokat.

megöngednék, Kettőt hármat büllentenék.) K. 331. | *köppent* (egyét húz az italos üvegből) 18 : 480. | *libbent* (*Libbentő* = sánta ember gúnyneve. Vö. *libeg*) 3 : 566. | *béliükkent* (beállít, vö. *lücken*) 9 : 236. | *reppent* (»verébb, reppencs elébb») 15 : 427. — A képző régiebb *-ont* alakjával: *boszont* K. 35, 464. | továbbképzésben: *fogontozik* K. 336, 441. | *gyököntöz* (szunyokálva fejével bólintgat, vö. *gyökint*, *gyökönt*) T.

-int: *dojbint* (dob) MNy. 1 : 427 *bakacső* címszó alatt. | *emelint* 4 : 81. | *megfuvint* K. 438. | *möggyurint* (hamarosán meggyúr p. o. tésztát) 34 : 106. | *köhint* K. 330. | *szottyint* (»Egy rossz kedvű vén gazdának, Szépön oda szottyintának.» Vö. *szotyog*, *szottyán*) K. 79. | Eredetibb *-ént* alakban: *teként* K. 38, 101, *beléteként* 33 : 534.

-ít: Rövid *-it*-nek ejtik, pl. *kostolít* 23 : 375. | *megsudit* (megsajdit) Ksz; gyakran hangzik kettős *-it*-vel: *ferándítt* 7 : 378. | *nyerítt* 4 : 176. | *vanyalítt* (hirtelen készít vlmit.) Ksz; nem ritkán olyan esetben is, hol a köznyelvben *-int* járja, pl. *csavarítt* K. 94 és *facsarítt* K. 125. | *mögemlítt* 7 : 378. | *hadarítt* Ksz és *meghadarítt* (megkavarint) T.

-all, -ell: *mégsivall* (»Duka Jancsi mégsivalla») K. 91.

b) Gyakorító igék.

-l (*-ol, -él, -öl*): *belépotyol* (belevereket) T, *ésszepotyol* (összetör) 3 : 555, *megpotyol* (gyermek az éretlen almát *megpotyolják*, vlmihez hozzá veregetik, hogy ehetőbb legyen; vö. *potyog*) Székelyudvarhely. | *vonol* (*kézvonoló* pad) 14 : 288. || *versengöl* (*versengölő* = verselő) 4 : 371. — Homályos alapszavak: *dorol* (körüldong: »dorolják a méhek a virágokat») Ksz. | *duru-szol* (zsémbelődik) 29 : 432. | *hinczol* (hanczurozva rendetlenít: »ne hinczold az ágyat te!«) 4 : 378. | *elkarisztol* (elkarcsol) T. | *zahol, széjjézahol* (űz, szétkerget) 18 : 526. || *diricel* (érdes hangon nyiszorog) 22 : 335. | *herczel* (ingerel, vö. *herget*) 8 : 472. | *zsürmöl* (markából iszik) T. | *ikes* a *számlík* (szántódik, vö. *szánt*) T. — A mozzanatos *-t*-hez járult a gyakorító *-l*¹⁾: *gagyatol*, *gajatul* (gagyog) 26 : 430. | *ganyatol* (értelmetlenül fecseg) 8 : 472. | *kas-*

¹⁾ Vö. NyK. 17 : 60.

*matol*¹⁾ (keresgél) 8 : 471. | *ragymatol* (ügyetlenül rakosgal, vö. *ragymat*, *ratymat* u. a.) Ksz. | *ratymatol* (foglatatoskodik) T. || *hergetel* (ingerel, vö. *herget*) 5 : 231. | *hezsetel* (nyüzsgölödik) T. | *nyiszitel* 6 : 324. | *szépétél*, *szészpétél*, *szöszpötöl* (szeleskedik) T. | *hesnyetöl* (késedelmeskedik) T. | *sörpötöl* (sürög-forog : »forgolóttak, sörpölöttek, ratymattak«) K. 485. | *szüszküpiütöl* (összebújva sugbúg, vö. *szüszküpiül*) 5 : 231.

-*ál*, -*él* (homályos képzéssel): *bafrál* (babrál) T. | *bothál* (összehány, földöntöget 6 : 324; »A lábán is csak elig ál', Mindönt összevissza bothál.« K. 52, vö. *botáz*, *botázik* = bebotlik, bevetődik T.) | *czipál* (cibál) K. 80. | *kárpál* (szüntelen kér) T. | *kurucsál* (kuruzsol) T. | *riczál* (tép, rángat) Ksz. | *suprál* (paskol, vö. *suprákol*) T. | *szokotál* (vizsgálgat, fontolgat, szerez) T. || *harél* (mindent összebeszél, vö. *hadrél* T) Ksz.

-*csál*: *kandicsál* (kandikál) 8 : 473. | *kukucsál* (u. a.) K. 94.

-*csél*, -*csol*: *verecsél* (*verecsélő* = kötélverő eszköz) T. | *zöréncsél*, *zörincsél* (zörög) T. || *bakdáncsol* (< bakdál -csol² = bukdácsol).

-*czál*: *kóriczál*³⁾ (kószál, csavarog) 4 : 235, K. 32.

-*söl*: *felesöl* 4 : 176. | *repösöl* (repdes) Ksz.

-*gál*, -*gél*: *adigál* (adogat) T. | *csángál* (rosszul harangoz, vö. *csángat*) T. | *hajgál* (dobál) K. 348, *hanyigál* (u. a.) T. | *illogál* (ivogat) 4 : 228. | *mondogál* K. 57. || A rövidhangzós -gal képző ebben: *vonogaló* (kendersimitó eszköz) 8 : 473, 509.

-*dogál*, -*dégél*: *fudogál* 4 : 480, *füdogál* K. 27. | *hüdogál* (hul-ladoz) K. 27. | *huzdogál* (húzgál) 2 : 88. | *iddogál* 4 : 228, K. 51. | *járdogál* 4 : 227. | *müdogál* (szép csendesen elmúlik) K. 27. | *nyomdogál* K. 21. | *sirdogál* 4 : 227, K. 108. || *féldegél* N. 7 : 526. | *jödögél* (jövöget) T. | *möndögél* K. 450. | *ü'dögél* K. 87.

-*dogal*, -*dégel*, -*dögel*: *fondogal* (fonogat) 34 : 104. || *éddé-gel* 2 : 88. | *jödögel* K. 123, 318. | *elkezdögel* K. 461. | *möndögel* K. 315, 449.

-*kol*, -*köl*: *budákol* (bújkál; *budákoló* idő van, mikor a nap mindegyre a felhők mögé bújkál.) 29 : 479. | *csirikol* (csiripel) K. 469, *csicsikol* (u. a.) T. | *firkol* (hazudik) 23 : 43, *férçfirkol* (ki-térőleg válaszol) T. | *habucskol* (lubickol) Ksz. | *ellopicskol* (ello-

¹⁾ Idézett helyen *kasmatalol* hibás közlés, vö. T. — ²⁾ Vö. NyK. 16 : 247. —

³⁾ Vö. NyK. 16 : 256.

pogat) MNy. 1:331 *babirkás* címszó alatt. | *matiskol* (matat, babrál) MNy. 3:331. | *pikákol* (immel-ámmal tesz vlmit) 8:525. | *suprákol* (paskol, vö. *suprál*) T. | *tudakol* K. 119. | *vicskol* (nyikorog) T. | *virikol* (virraszt) 29:480. | *zubukol* (kézzel-lábbal lubicskol, vö. *zubog*, *zubogó* Székelyudvarhely). T. || *rőköl* (hangosan sir) T.

-kál, -kél: *czirókál* (simogat, vö. *cirógat*) 4:42. | *pirkál* (firkál) T. | *sétikál* K. 120. || *bilinkél* (billegve jár, vö. *billeg*, *bil-len*; az *-n* = mozzanatos képző¹) Ksz.

-d: *csibböd* (csiped) Ksz. | *összegöböd* (igy!) (összehány) 20:567. | *teccédni* (tetszeni) T. | *tipod* (tapos) 26:44, *bétipod* K. 7.

-z: *csalámboz* (csavarog, vö. *csalambokol* = himez-hámoz) T. | *gyököntöz* (fejével bólintgat szunyokálva, vö. *gyökint*, *gyökönt*) T. | *kiátöz* (kiáltoz) K. 458. | *siratoz* (siratgat: »Kezem fejemre kapcsolom, Magarnot úgy siratozom.« K. 84, »Siratozza magát a szegény rab asszon.« K. 9.)

-doz, -döz, -döz (részben ikes alakokkal): *gabbadoz* (görbén jár, vö. *gebedéz* T.) 5:231. | *hulladozik* K. 121. | *jáczodozik* K. 126, *jádzodoz* K. 17. | *pisladoz* (pislog) T. | *rippadoz* (ujjong, sikong, vö. *rippogtat* 15:576) 8:473, Ksz. | *sorkadoz* (vallat) 18:526. || *esedéz* (hulladoz a földre pl. a hó) Ksz. | *vekkedöz* 8:472, *vekkedöz* K. 486 (visszafojtja lélekzetét, hogy a sirástól tartóztassa magát; nyugtalankodik). | *csörgedöz* K. 117. | *lengedöz* (»Látom füstjit, de csak elig, Hogy az égön lengedözik.«) K. 64. | *lövödöz* 11:37. | *rébédöz* (ijedez, vö. *rebeg?*) Ksz. — Világos *-d* képzőjű igéknek egyszerű *-z* gyakorítóképzős továbbképzései: *bággyadozik* 17:330. | *dagadoz* N. 7:348. | *szunnyadozik* K. 122. | *förödöz* 4:371, K. 458, 464, *fürödöz* T.

-ász, -ész: *hadarász* (hadonáz: »Hadarász a két kezivel«) K. 52. | *kandász* (tolvajló szándékkal keresgél: »Kijend Trézsi néni örökké a réthe kandász? Nem nyútam semmihez Boriska, nem bizén!« Vö. *kandít*, *kandál*, *kandicsál* T.) 8:473. | *kotorász* (keresgél, vö. *kotor*) 23:44. || *sütkörész* (sütkérezik) T. | *sütkörész* (sütéssel foglalatосkodik) T.

-s: *mégfutos* (párosodik a szarvasmarha) 15:427. | *tapos* (»Ne taposs mind a marha, A más embör lábára.«) K. 74.

¹ Vö. NyK. 17:47.

-kos: *futkos* (»szép futkosó fiam!« K. 8, »letöszí futkosó kűs fiát« K. 317).

-dos, dös: *csugdos* (sugdos) Ksz. | *elfogdos* (Ésszerontva elfogdostak És ártatlan elraboltak.) K. 103. || *szökdös* K. 128, *szökdösik* 4: 285.

-g: *bagyog* (gagyog) MNy. 1: 332. | *bebög* (*bebögő* = hebegő) 18: 479. | *bedereg* (hányódik-vetődik, vö. *bódorog*) 6: 324. | *bérég*, *bérg* (párosodik a juh) 8: 472. | *bojog* (bolyong) K. 473 | *botog* (dologtalanul jár elé hátra, vö. *botáz* = tévelyeg, botorkál T) Ksz. | *büllög* (billeg) T. | *csekerög* (nyekereg) Ksz. *nyiszorog* cimszó alatt. | *débég* (dübög, dübörög) Ksz. | *döcsög* (döcög) 6: 272. | *dunnog* (»Hess légy ne dunnogj.«) K. 112, *dunnyog* (méltatlankodik) K. 484. | *faucsalog* (tekereg) Ksz. | *fincög* (henceg) 4: 81. | *fityög* K. 330. | *horcog* (horkol) K. 30. | *hörcög* (hörgöve lélekzik) T. | *höngörög* (hengeredik) N. 7: 526. | *hutyorog* (roskadozik: »A tásad is jobban forog, Ha az inad nem hutyorog.« Vö. *meghuttyad* = megcsappan) K. 333. | *kikog* (tikadoz) 6: 272. | *kuporog* 29: 287. | *kuttog* (lopózik: »E [a] bocskorik csak úgy suttog, De e [a] léán még sem kuttog.«) K. 96. | *lötög* (lóg) K. 330. | *nyiszorog* (nyekereg) Ksz. | *pislog* K. 76. | *pisojog* (mosolyog) 3: 554. | *pötyörög* (csepereg, sirdogál) K. 55. | *prünnög* (sir) 23: 44. | *pusmog* (u, a.) 23: 44. | *pustog* (sugdos) K. 461. | *sajog* (fénylik, ragyog: »Hajh kőszálon fő'termött Sajgó liliumszál«, Vö. NySz.) K. 117. | *sunnyog* (sompolyog) T. | *suttog* (»E [a] bocskorik csak úgy suttog.«) K. 96. | *szontyog* (sirdogál, szomorkodik) 5: 180. | *elszotyog* (vö. *szoltyan*) 18: 526. | *tácsog* (ácsorog) 18: 526. | *eltekerög* (elbódorog) 4: 176. | *tepsög* (tapiskál: »A legénnek nincsen esze, Mett a sárba tepsög este«. Vö. *tepsen*) K. 80. | *tikog* (tikadozik) T. | *töngörög* (höngörög) Ksz. | *virrog* (perlekedik) K. 452. || *áncsorog* (<*áll-csorog¹) 21: 520.

-ng: *ajong* (vonakodik, kételkedik, vö. *ájong* NySz) 17: 266. | *terjeng* (harapózik: »a láblógatás nyávjája úgy terjeng, mind az erdön a harasz.«) 4: 227 | *vessöng* (verseng, *vessöngő saláta* = korán termő vad saláta) T, *versöngöl* (*versöngölő* = verselő) 4: 371. | *záng* (peng tompa hangon, vö. *csángat*) T.

¹ Vö. -szorog, -corog, -csorog képző, NyK. 16: 268.

-log, -leg, -lög: *buslag* [igy!] (busulgat, <*busulog) 23:43. | *sandalog* (sunnyogva bandukol) 8:472, Ksz. | *zsibolyog* (zsibog) T. || *gédeleg* (tengődik) 26:44. | *gyöntölög* (tépelődik, vö. *gyöntölődik*) Ksz. | *témőjög* (tévelyeg, vö. *támolyog*) T.

-gat, -get: *állogat* (állitgat) 5:125, 34:103. | *borongat* (boronálgat) K. 347. | *kifaggat* (kifakaszt, p. o. hólyagot) 34:105. | *lefalángat* (lehord) 5:231. | *fontorgat* (elméjében forgat) 7:186. | *konkorgat* (fintorgat vö. *konkorodik*) Ksz. | *kuràgat* (gondozgat) E. 7:85. | *nyakángat* (vállát vonogatja, vö. *nyakint*, *nyakingat* = bólint) T. | *orrongat* (haragot mutat, vö. *orront* NyK. 17:55) Ksz. | *ólogat* (oltogat) K. 34 | *péstálgat* (példálózva sérteget, vö. *péstálódik*, *péstelődzik*) Ksz. | *rakogat* N. 7:67. | *takargat* 7:384. | *tátogat* (vö. *tátogató* = oroszlánszáj T) 18:526. | *tolkolgat* (toldoz-foldoz) 8:472. | *tuszógat* (tuszolgat = tudakol, vö. *tuszol* = megszól T) K. 27. || *béeröget* (lassankint beeresztget) K. 463. | *fèrészget* 7:384. | *gyüiltöget* K. 89. | *kötöget* (kelteget) K. 456. | *meröget* (»merögeti a szömit« vö. *mereszt*) K. 484. | *nözöget* T, *nözöget* K. 475. | *pestölget* (példálózgat vö. *péstálgat*) 5:231. | *rengetget* (ringat) 7:384. | *serkentget* K. 122. | *tekergat* (csavargat) K. 94. | *térönget* K. 449, *térönget* K. 451, *megtéringet* (tréfás a. m. elpáhol) 3:553. | *megtincsölget* (apródonkint meghizlalgat) T. | *veröget* K. 455. | *vezetget* K. 30. || Névszótöből: *babosgat* (cirógat) 17:135. | *kohéngat* (*kohén*-szóval csúfolják, ha valakit szeméremszérintő működésen kapnak, vö. *kohé* NySz.) Ksz. | *szépöget* (meghizlal pl. sertést) Ksz. | indulatszóból: *cugat* (lovakat biztatják így: *có v. cú nye!*) K. 94. | *ungat* (ümmögtet) Ksz. | *megherget* (megbosszant) K. 97. || Homályos alapszavúak: *bugat* (*ugorka-bugató* dudfafaj) T. | *kótoget* (kalapál, kopogtat) 18:480 | *rozongat* (sérteget) 22:335.

-logat, -lөгet, -lөгet: *illogatik* 15:239, 26:44, *illogat* K. 90 (ivogat). | *ellegetik* 15:239, *ëllөгet* 21:331, *öllөгet* Ksz (eveget). | *tëllөгet*, *töllөгet* (teddegél) 21:331. | *vëllөгet*, *völlөгet* (veddegél) 21:331. | *villeget* 21:331, *villөгet* Ksz (viddegél).

c) Kezdő igék.

-odik, -edik, -ödik: *elbandalodik* (elbódul, vö. *bandalog* = bódorog T.) 29:432. | *csámporodik* (*csámporodott* = megrészegeedett)

9 : 235. | *kámporodik, kánforodik* (megromlik) 9 : 236 (éled) 18 : 480. | *mosojodik, szomorodik* (»Ha szereti mosojoggyék, Ha nem szereti szomoroggyék.«) K. 110, *megmosojodik* (»Hiába nem jártunk, Met megmosojodék, A mű gazdasszonyunk.«) 17 : 332. | *vakarodik* (elhordja magát) K. 80. || *éméncseredik* (elkeseredik, vö. *méncsérég, méncsérül*) T, *kiméncseredik* (kiméncserédett szemü=kidülledt szemü) 29 : 432. | *pöndörödik* (pendül, kerekedik : »micsa jó kedvem pöndörödött«) E. 7 : 84. | *rökönyödik* (megszeppen) 8 : 473, (romlásnak indul) T. | *meztémőjödik* (meztébolyodik, vö. *témőjög*) 15 : 575. | *töngörödik* (hengeredik, vö. *töngörög*) T. | *megzsibörödik* (megzsibbad) T.

-amodik, -emődik : *elkaszamodik* (elferdül : »A csidmám úgy elkaszamodott, hogy !« *elkótyagosodik* : »Istán bácsom egészen elkaszamodott.«) 5 : 231. || *megfülemődik* (megfüremődik, megelevenedik) 5 : 231.

-ad, -ed : *kiguvad* (kitfordul, kidülled vö. *guvaszt*) 36 : 336. | *meghuttyad* (megcsappan, vö. *hutyorodik, hutyorog*) T. | *ingad* (»Ne ingadgyon az inad.«) K. 333. | *lekajlad* (lekonnyúl) Ksz. | *elkanyvad* (*elkanyvadt*=betegség miatt elerőtlenedett) Ksz. | *megnyuvad* (megfullad, vö. *nyuvaszt*) 4 : 480. | *puffad* (mérgeződik magában) T. | *bésuvad* (bécsúszik) T, *megsuvad* (tréfásan a. m. megszül 18 : 525, székelyudvarhelyi diáknnyelven : megbukik). | *tippad* (*tippadt föld*=eső után hirtelen keménnyé száradt föld) 15 : 576. | *bétoypad* (behorpad, vö. *tojpit*) T. | *virjad* (virrad) K. 17. || *éred* (*éredés*=gyuladás) Ksz. | *megöbred* K. 442. | *elreked* (»Hozzunk hamar egyet neked, Mig az üdő el nem reked.«) K. 87. | *megtesped* (szétnyomúl) T. | *tőked* (elmélyed) 18 : 526, *belétőked* (belebolondul, megkedvel) 26 : 429.

-dúl, -dül : *meggajdul* (elkábúl, berug) 26 : 44, *megkajdúl* (u. a.) 5 : 231. | *nekimordúl* (ráförmed) 4 : 81. | *szordul* (sietve indul, vö. *szorditt*=sürget) T. | *rëa virdul* (kedvet kap valamihez) 22 : 336. || *fő'gördül* (rá förmed : »A két nagy gazda fő'gördüle a papra, hogy ha meg nem esköti, kinyere nélkül marad.«) K. 477. | *zsëndül* (érni kezd) T.

-lal, -lel : *szólalik* (»Kádár Kata is szólalik«. K. 6, »A ményei harang húzatlan szólalék.« K. 125.) *bészólal* (»Onnét bészófalt a tóba.«) K. 6.

d) Műveltető igék.

-t: *elalot* (elaltat: »Isten ő szent Felsége Ádámot elalotá.« Vö. *elalut* NySz.) E. 19:317. | *ászt* (áz-t=áztat »kendert ásztani«) T. | *éjt* (étet, megmérgez) 18:479. | *megesköt* (»nem akarta megeskötni«) K. 477. | *holt, megholt* (elolt: »holtsd meg a szemet« vö. *hóccén* holt szén=elaludt parázs) MNy. 3:330. | *kajt* (keres, kutat: »kajcs nekem egy néhány vesszőt. Még nem kajtottál?«) 7:324. | *megszént* 8:473, *megszent* MNy. 3:331, (megsejdit, megneszel, vö. *mëgszëmt* T.)

-an, -en (mozz.) + -t: *fellobbant* (hevíti a vizet, míg fölforran) MNy. 3:329. | *pukkant* (*pukkantó* *fa*=csuda *fa*) T. || *cséppent* K. 97. | *rittyent* (pattant az ostorral, tréfásan: földhöz csap) 4:81.

-at, -et: *kifogyat* (megfoszt: »rablótolvaj, megcsufoltál engemet, kifogyattál minden életemből.«) N. 7:526. | *megfojat* (szarvasmarhát közösít: »Egy tehen ma fojassa meg magát.«) K. 471. | *mulat* (Én is csak kimönék búzavirág szödni, — magamot mulatni.« K. 124, »Dorkó magát jól mulatja.« K. 53.) | *tojat* (kényeztet) T. | *megszorgat* (megsürget) 29:432. | *zángat* (kongat, vö. *záng*) T. | *zúgat* (rebesget) T. || *rittyëget* (ostorral pattogtat) 5:568. | *megűzet* (közösít: »a teheny ma űzesse meg magát.«) K. 471. — Homályos alapszavuak: *agrat* (megabrakol) MNy. 1:139. | *ésszekatat* (nagy nehezen összeszed, vö. *kajt*) 2:88. | *matat* (motoz, kotorász) 4:144, 23:44. | *sollat* 18:526, *sorlat* 22:335 (vallat). || *fitet* (szimatol vö. NyK. 24:419) 18:479.

denom. 1 + causat. -at, -et: ¹⁾ *koslat* (lót-fut) T. | *nyislat* (jő-megy) 27:526, *nyüslet* 6:272, 30:444. | *pöslet* (untalan jön-megy) T, *pöszlet* (*pöszlető*=táncgyűlés) T. | *dëkret, dökret* ²⁾ dörmöböl, zakatol) K. 484, Ksz.

-tat, -tet: *felduntat* (fölgátol, föltrekeszt, vö. *feldun*) T. | *firtat* (kutat) 6:324, 23:43. | *fő'fostat* (fölfreccsen: »a hëjiről úgy fő'fostatott a víz, mind égy szivárván.«) K. 446. | *futtat* (»Hét száz kompánia mind futtatta lovát, még sem érhetette bé tojás hosszúságát.«) K. 89. | *meggombosztat* (gombot rakat ruhára) 7:384. | *jártat* (a) lovat jártat: »jártassátok még e [a] kabalát« 2:89; b) udvaroltat magának: »Ha nem szeretsz igazán, Ne jár-

¹⁾ Vö. TMNy. 454. l. — ²⁾ Talán *l* — *r* változás, vö. NyK. 17:53.

tass magad után.« K. 64; c) *lejártat*=megőröltet: »Oda viszöm a hátamon, Fölöntöm és lejártatom, A mónárja megőröli.« K. 28.) | *elláttat* (ellátja dolgát: »Faluszéken elláttatá, Forint birságon má-rasztá.«) 4:480. | *országoltat* (utaztat: »azokat [fiat] jó móddal kitaníttassa, s osztán országoltassa, hogy maga után országának derék örökösököt hadhasson.«) K. 436. | *poszogtat* (*poszogtató*=paszúly) 9:236. | *rogyogtat* (ragyogtat) 4:478. | *rippogtat* (ujjogtat, vö. *rippadoz*) 15:576. | *sajlóttat* (kinoz: »A gunyánktól meg-fosztottak, Mezittelen sajlóttattak.« Vö. *sajlódik* T) K. 103. | *meg-sinórosztat* (— ruhát) 7:384. | *sugároltat* (sugall: »sugarával su-gároltatta [Isten] hogy: ,Te küs fiu, nehogy felköltsed óriás em-bert...«) N. 7:525. | *kitaníttat* (lásd: *országoltat*) K. 436. | *toj-tat* (tréfásan a. m. kényeztet) T. | *lőuntat* (lebeszél) T. | *mégzála-goltat* (— tilosban kapott szarvasmarhát) 4:235. | *zobogtat* (ráz, zörget) 6:272. || *cékréztet* (szállít, vö. *cékléz*, *cékléroz*=kószál, csa-varog) 34:220. | *megbélöltet* (— ruhát) 7:384. | *ésszeeskültet* (»az apja hivat papot, hóhért, újra ésszeeskütteti őket.«) K. 460. | *mégelet* (megmérgez) MNy. 3:331. | *fütttyöggtet* (fütttyel hívogat: »fütttyöggtette vala nyájait egyenkint, hogy bocsássa ki.«) N. 7:527. | *helyheztet* (»ezen első embert a legboldogabb helyre azaz a Földi Paradicsomba helyhezteté.«) E. 19:317. | *lepcségtet* (*lepcségtető*=penető) MNy. 3:331. | *pityöggtet* (kényeztet) Ksz. | *megszöktet* (meg-táncoltat) T. | Névszói alapból: *fartat* (»kifelé fartatok« vö. *farol*) 17:332.

-ít: A képző általános alakja vagy a rövid magánhangzós -it, vagy pedig kettős mássalhangzóval -itt: *elájít* (ájulásba ejt) 17:131. | *alít*¹⁾ (vél, sejt) 23:43. | *csombojit* (csomagol) 30:444. | *kajdit* (kábit, vö. *kajdul*) 7:324 | *sirit* (sodor szivarkát, laskát, vö. *sirül*) 23:44. || *alitt* (l. *alét*, *alít*) K. 93, Ksz. | *gyavitt* (gyógyít, vö. *gyavúl*) K. 81. | *hevitt*, *béhevitt* (füt) T. | *szorditt* (sürget, vö. *szordul*) T. — A képző eredetibb formájával: *alét*¹⁾ (vél, sejt) 17:86. | *állét* (állít) 35:46. | *segéjtett* [segített] Bágy, *segétt* (segít) K. 467, 11:40.

-aszt. -eszt: *fêdúraszt* (felfúj, vö. *feldurálja magát*) 34:104. | *fonnyaszt* (hervaszt) K. 116. | *duvaszt* (»a fejérnépeket mind haza duvasztották« vö. *duvad*) 4:33. | *éhérvaszt* (elhervaszt) K. 75. | *mëkkotyvaszt* (megkoppaszt baromfit) 34:105. | *nyuvaszt* (meg-

¹⁾ A *vol-* (van) ige műveltető formája, vö. NyK. 24:5.

főjt, vö. *nyuvad*) 8:473. | *tojpaszt* (horpaszt, vö. *tojpad*) T. || *fő-fülttyeszt* (fölfüggeszt vö. *fityeg*, *fütyög*) T. | *megjeszt* (megijeszt) K. 480. | *mégrekeszt* (megakadályoz valamiben: »Szülőimet mégrekeszté, Halálomra nem ereszté.«) K. 108. | *elsieszt* (elsüjeszt) 27:477. | *veszeszt* (elpusztít: »Kádár Katát most veszesztik« K. 6, »A sok népet elveszeszsze« K. 101). — A képző zártabb hangzóval csak ritkán, pl. *váloszt* 9:39.

-1:¹⁾ *édöngöl* (jól elver) 6:516. | *dögönyöl*, *dörököl* (legyö-möszöl, lefojt) 8:472. | *ledülrüszöl* (lesúrol, lekapar p. o. trágját a hidlásról) 15:575. | *kiszlel* (késztet) 15:575. | *suvál* (zöld diót héjából kibont, vö. *suvad*, *suvaszt*) Ksz.

e) Visszaható igék.

-ódik, -ődik: *ágázódik* (neki fekszik vlmely munkának) MNy. 1:139. | *bucsálódik* (búslakodik) 18:141. | *bucsuzódik* (bú-esuzik) T. | *duzmálódik* (duzzog, vö. *duzmál* NyK. 17:51) Ksz. | *fázódik* K. 42. | *forgódik* (»egy darabég jól is forgóttak, de éccző' csak félbe hátták a kolégyomot.«) K. 436. | *fosztózódik* (fogadkozik: »Ugy fosztózódott, hogy többet nem iszik, s ténnap is ojan részög vôt, mind a disznyó.«) 18:480. | *guzslódik* (kinlódik, vö. *guzsol*=kinoz) 8:472. | *horgászódik* (tudakozódik) Ksz. | *kábálódik* (kiabálódik, kiabál) T. | *összekalátyolódik* (összeöklelőzik szarvasmarha) 8:525. | *kocolódik* (civakodik, küszködik) 22:335, 29:432. | *morgolódik* (zsémbel) 7:378, K. 484. | *nyábálódik* (bajlódik, helytelenkedik) 8:471, 4:427. | *péstálódik* (példálózva sérteget vö. *péstálgat*) Ksz. | *rityálódik* (viccel, évődik) 26:44. | *sullódik* (surlódik) K. 476. | *szokotálódik* (alkudozik, fontolgat, vö. *szokotál* = vizsgálgat, szerez) T. | *vigyálódik* (veszekedik) 26:44, *vityálódik* (vitálódik, zsörtölődik) T. | *vikotálódik* (vi-kotál-ódik,² veszekedik: »Eriggy, csak vigy, ne sokat vikotálóggy« K. 464, »Velem ne is vikotálóggy, me' hidd meg, hogy ma porul jársz.« K. 484). | *bézáródik* (bezárkozik: »Csendes szállásom elhattam, Sirbótomba bézáróttam.«) K.

¹⁾ E pont alatt felsorolt igék a *kiszlel* kivételével nem világos műveltető képzések, lehetnek gyakorító -l képzősek is. — ²⁾ -kotál gyakorító deverbális igeképző (járkotál) vö. NyK. 17:64.

106. || *bibelődik* (pepecsel, bajlódik) 6 : 324. | *döglődik* (lustálkodik) 18 : 141. | *esdődik* (esedez : »a gunyjáéér esdődő szép tündér leány») K. 458. | *étölődik* (mindenkivel veszekedik) 15 : 575. | *fejelődik* (gyermek az apján fejfel, kézzel, lábbal tépelődik) 8 : 471. | *gyöntölődik* (töpreng, vö. *gyöntölög*) Ksz. | *nyügölődik* (bajlódik) 4 : 81, | *renyődik* (töpreng : »nem jött álom a szemökre, renyőttek, hogy vajjon mi lössz a dologbó'») K. 487. | *sütkölődik* (sütöget) 35 : 341. | *szöszpötölődik* (kászolódik, vö. *szöszpötöl* = szeleskedik) 29 : 432. | *tincselődik* (sanyarán dolgozik) Ksz. | *megütődik* (megvénül) T. | *vergelődik* (vergődik) T.

-ödik : *elköpörödik* (összezsugorodik : »ê vót köpörödvé a vénség mián, mind egy szalonnabör.» Vö. *köpöreg* összeasszott T; *ésszeköpött* a csizma, ha átvizülés után megszáradt, 5 : 180) K. 463.

-ozik, -ëzik : *fogonlozik* K, 336, 441. | *kodozik* Ksz, *kodohozik* 5 : 231, 18 : 480 (szenvéd, elerőtlenedik éhség miatt). | *nyujtozik* (»A hol a bërösök virjadtig alusznak, Csak napot számlálnak, a tűzhejt nyujtoznak.«) K. 30. || *kiterittëzik* (kifekszik a napra.) T.

-ódzik, -ödzik : *dobolódzik* (verekedik) 34 : 104. | *péstálódzik* T, *péstelődzik* Ksz (példálózva sérteget, vö. *péstálgat*) | *vagdalódzik* (vagdalkozik) K. 442. | Rövid o-val : *tartodzik* (tartózkodik : »Hol vagy gyilkos, hol tartodzol?») K. 105.

-kodik, -këdik, -ködik : *ádábëzkodik* (fohászcodik, jajveszëkel) 18 : 479. | *ámëszkodik* (bámul, *bámëszkodik* $\times$ *ámul*¹?) MNy. 1 : 92. | *ápëszkodik* (nyúlánkozik, *ágaskodik* $\times$ *tápëszkodik*²?) MNy. 1 : 93. | *áporkodik* (ingerkedik, vö. *áporodik*) T Ksz. | *bánkodik* (búsul) 17 : 328, N. 7 : 310. | *bávászcodik* (bámëszkodik : »ő, ki még soha rákot nem látott vót, rea bávászcodik.«) K. 481. | *biralkodik* (bir) Ksz. | *csúfolkodik* (gúnyol) 18 : 141. | *hádászcodik* (házsártoscodik, vö. *hadáz* = hadonáz T) 8 : 472. | *ippaszkodik* (iparkodik : »No kis legény ippaszkoggy, kús léánhoz ragaszkoggy.«) K. 334. | *iszánkodik* (jégen csuszkál) T. | *kiosonkodik* (kisurran) N. 7 : 526. | *ragaszkodik* (»No kis legény ippaszkoggy, Kús léánhoz ragaszkoggy.«) K. 334. | *riaszkodik* (neki támad : »Czo tovább, farkasok, kutyák megögyenek, neki riaszkodik a lónak.«) K. 447. | *sajná'kodik* K. 94. | *sikánkodik* (jégen csuszkál) T. | *ésszetanakodik* (összebeszél) K. 314. | *vityálkodik* (kötekedik,

¹) Lásd MNy. 1 : 92. — ²) Lásd MNy. 1 : 93.

vö. *vityálódik, vitálódik*) T. || *csipeszkedik* (kapaszkodik) 9 : 39, *csippeszkedik* K. 440. | *eszenkedik* (kezd magához térni, eszmél) 8 : 471. | *kereskedik* (kutat, keresgél, vö. *keresködés*=követelni való, keresni való K. 479) 15 : 427. | *renyekedik* (örvend más kárán) 8 : 473, *renyekodik* (jajveszével 18 : 526, töpreng Ksz, vö. *renyődik*). | *bővőkodik* (bővelkedik) K. 120. | *kerekodik* (keletkezik : »Irigyeim kereköttek.« K. 81, jut, kerül : »estére kereködnek«=este lett. K. 468). | *pöllekodik* (perlekedik) K. 452. | *észörnyűködik* (észörnyűlködik) E. 7 : 85. | *törekodik* (igyekszik : »Mindörökké töreködött, hogy tartsa őket [családját].«) K. 465. — Homályos alapszavuk : *vaszalkodik* 6 : 324, *vaszarkodik* T (erölködik). | *péstérkedik* 5 : 231, *pöstörködik* 6 : 324 (berzenkedik).

-**kődik** : *leskődik* (leskel : »De a legén mind a kutya, Ugy leskődik az ablakba.«) K. 21.

-**ánd(ik), -and(ik)** : *lesikolándik* (lesiklik : »lesikolándnak az éveg kősziklán.«) K. 444. || *ikrandik* (irtózik, undorodik, vö. *okrándik*) T.

-**kozik, -këzik, -közik** : *fogatkozik* (fogadkozik : »a horokáj [harkály] fogatkozni kezdik, hogy ő nem mönyön oda többet, hogy a más lábát is étörjék.«) K. 464. | *iratkozik* (»De a babám csintalan, katonának iratkoztam.«) N. 7 : 162. | *tanakozik* (tanakodik : »Kimönyön a faragó, tanakozni kez'nek együtt. Asz'talá'ja az egyik, hogy ...«) K. 467. | *vagdalkozik* (»egy kard fölötte úgy vagdalkozik mindönfelé, hogy még csak a légy sem szólhatott réa.«) K. 442. || *éfelejkëzik* (elfelejtkezik) 5 : 521.

-**úl, -ül** : *elbágyúl* (elbágyad) T. | *méggyavíul* (meggyógyúl : »Jaj ha még nem gyavûna, Életöm is êmûna.« K. 42, »Beteg szègén s ojan beteg, Hogy tálám nem is gyavíul még.« K. 73, vö. *gyavíult*). | *gyurul* (*gyurult*=torlódott) 8 : 525. | *lohul* (elmúlik, elfoly, vö. *lohad*) MNy. 6 : 339. | *megtorhul* (elmállik, elkorhad, vö. *torhad*) 9 : 237. || *sirül* (hirtelen fordul : »Jövel kéncsém sirülj egyet« K. 96, »megsirül utánna, mind a sebös szél« K. 459, vö. *sirit*). | *megterül* (megteritődik : »az asztal magátó' megterü't«) K. 449. | *mëg-tömül* (tele eszi magát) T. — Régebbi -*ól* alakkal : *tanól* K. 436, *kitano'ja* K. 477, *megtanojja* [igy !] 4 : 371, *mëgtanójjja* 15 : 576. || Kettős -*ll* ebben : *lefeküll* (lefekszik : »lefeküllék feküllös ágyamba« vö. *lefekiüt* NySz.) 7 : 427 Malomfalva.

f) Szenvedő igék.

A szenvedő ige használata itt-ott előfordul ugyan, de nagyon ritkán. Pl. *kellessék* (»Ne kellessék mennünk, Éppén kirekednünk a nagy erős hidegre.«) 17:328, *köllessék* (»A' gagyiak sőt is vetettek vólt, hogy pénzön ne köllessék vásálniok.«) 15:569. | *kü'deték* (»Kapitány uram kü'deték, Kend leányát megkéreték.«) K. 127. | *tétetik* (»Min' két nemből álló ěfjuság věnség, kiktő' két ěfjunak tétetik tisztősség.«) 9:37. — A szorványosan előforduló használatra nézve jellemző, amint Kriza megállapította (564. l.), hogy csak olyankor élnek vele, mikor nem köznapi modorban, hanem ünnepélyesen, a közönséges használattól *eltérően* akarnak szólni. Ezért feleli a nagy leány idegen helyen a kínálásra: „nem kívántatik“ (K. 564) s ezért fordul elő a szenvedő alak lakodalmi stb. mondókákban, köszöntőkben.

Szivesebben élnek a szenvedő szerkezet helyett visszaható igével, amint nyelvjárásainkban általánosan szokásos. Pl. *nem adódott el* (nem adatott el: »az apám szegén vót, s mind eladogatta. Hanem asz' mongya: Tova látod-é aszt a nagy högyet? A még nem adódott el.«) K. 466. | *megcsúfolódik* (kigúnyoltatik: »az apjokhoz, a hô megcsúfolódott vót, ecczö' se mönnek.«) K. 465. | *eligazodik* (eligazittatik vlmely úgy: »ha jól belé nem jársz abb' a dologba, nem igazodik jól el.«) 26:429. | *meg fog mentődni* (megmentetik: »Kied akkor attól a rossz ágytól meg fog mentődni.«) K. 480. | *rántódik* (rántatik: »A bornyuhús rántódik.«) K. 472. | *elragadtatódik* (elragadtatik: »mahónap azon vőszöd eszre, hogy elragadtatódol [az ördögtől].«) K. 478. | *kisujkolódik* (kisujkoltatik: »az imácscsággal nem sujkolódik ki a gúnya.«) E. 6:240. | *utasodik* (utasittatik: »Oda jöve fülemile kűs madár, Utasodván, hogy ingömöt ott talál.«) K. 52. || *megszégyěnűl* (megszégyenítettik, megaláztatik: »Met Áron vesszejěn Nyilik egy szép virág, Ki által megnyilik A bězárt menyország, Megszégyěnűl pokol S ördőgi sokaság.«) 17:333. — Szenvedő értelmű a műveltető ige és visszaható névmással kifejezett cselekvés is. Pl. »Egy tehen ma *fojassa meg magát*« vagy ugyanott: »A teheny ma *űzesse meg magát*« (párosittassék) K. 471. — Az *irattatott*, *irat-tassék* alakoknak megfelelően találjuk az *irva van*, *irva vólt*, *irva legyen* igeneves alakokat. Pl. »Azét szól ojan szomorán, *El van irva* az ěn rózsám.« (besoroztatott) K. 11. | »Mőnyők ide, mő-

nyök tova, *Még vagyok én kuruzsóva.*» (megkuruzsoltattam) K. 34. | »Az [a beszéd] édös körösfijam szömöm előtt *látva vól*, fülem hallattyára.« (észrevéetett) K. 478. | ». . . csiná'tasson egy ezüs' hidat, a két vége külömbnél külömb fával *bé lögyön ü'telve* « (ültetessék be) K. 469.

2. Névszóból képzett igék.

-1: *felácsol* (fölepit: »Hidunk lábát lerontátok, Fel sem ácsolátok.«) K. 130. | *leagyal* (a két oldalról már kicsépelt kévéket egymás mellé állítva lecsépeli egészen a kötésig.) T. | *bajol* (bajlódik vlkivel) T. | *botol* (bottal ver: »Mett mégöle a botolás, Nem ké' neköm a czugatás «) K. 94. | *böczél* (kényeztet, vö. *béce*, *böce*) Ksz. | *megbücsül* (megbecsül) K. 333. | *bütül* (véget csinál botnak: »Hocscsem veled tánczolnék, Inkább tőkét bütülnék.« Vö. *bütü*) K. 330. | *cirmol* (*cirmolás*=korholás, gyalázás, vö. *cirom* piszok, mocskok, *cirmol* mocskol, szid T) 4:176. | *kicsáklýál* (»De azért az asszony addég s addég, hogy mindön nap kicsáklýata [kimódolta] a fiának az önni valót.«) 4:228. | *csitol* (csendesít) 27:526. | *csöpül* (ócsárol: »De ha kezemre kerű'nek, — Ingöm többet nem csöpű'nek.« Vö. *csöpü*) K. 59. | *dajkál* (gondozgat) K. 43. | *déröl* v. *dérel* (delel) Ksz. | *durgál* (pokrócnak való gyapjut fon, vö. *durga*=egy orsó fonal) T. | *erdől* (erdőre jár fáért: »A kinek jó hat ökre van, szánthat, vethet, boronálhat, erdőlhet a más segittsege né'kül is.« Vö. *erdőlés* T) K. 487. | *fiókol* (*fiókolás*=kukoricza fattyuhajtásainak az elkapálása) 34:104. | *elgazol* 17:432, *legazol* (bepiszkol: »a tyúkok, pujkák min' legazóták vót«) K. 439. | *gomojál*, *gombojál* (fonalat gomojába teker) 26:430. | *gúzsol* (elcsigáz: »Van tehene, két tinója, Szégénkéköt csak gúzsôja. Hármát fogott egy járomba.« Vö. *gúzs*) K. 71. | *gyiröl* (gyérebbe rak) T. | *havasol* (*havasolás*=havasra járás, vö. *erdől*) T. | *hiröl* (hiresztel) 15:569. | *meghitöl* (megesket) T. | *hornyol* (*hornyoló*=hornyokat, bevágásokat készítő szerszám) T. | *hőköl* (marhát vissza hátráltat) 9:236. | *még-hurol* (disznóbelet megtisztít) T. | *hüvelykel* (fej) T. | *iszkitél* (ösz-tökél: »miféle gonosz lélok iszkitél, hogy úgy nem férsz a bőrdbe.«) K. 484. | *kalányol* (kanalaz) MNy. 1:139 *ángáriára* címszó alatt. | *kalongyál* (kalongyát rak: »Nözz ki rózsám réta,

ki kalongyál tova, Neköm úgy tecczenék, mintha Pista vóna.«) K. 113. | *kócsol* (kulcsol: »Kézit fejire kócsôta, Sorsát ő ott úgy síratta.«) K. 7, *békócslani* (bézárni) 27:526. | *kóлиндál, kólingyál* (csatangol, karácsonkor énekelve házról-házra jár, vö. *colinda* oláh jövevényszó, karácsonyi énekes házalást jelent 38:473) T. | *lekosztol* (lever, vö. *koszt*=karó) T. | *kujakol* 15:239, *megkujakol* (megöklöz, vö. *kujak*) 4:322. | *meglábbal* (megbír: »úgy vigy, hogy a sebös mönetelt én is meglábbalhassam.«) K. 440. | *lajtol* (kövér ember nagy bajjal *kilajtol* a hegyre, kicammog. Vö. *lajt*=hordó, kád T) Ksz. | *mēzel* (mézzel édesít) 8:144. | *mocskol* (rosszat mond vlkiről: »Mind csak mocskôt, úgy hazudott, Hogy nagyobbát má nem tudott.«) K. 70. | *nagylol* (*nagylolás*=pálinka főzésnél az első lé) T. | *nyáral* (nyaral) 34:106. | *megokol* (kezeskedik) Ksz. | *órol* (haragszik) 18:525. | *országol* (*országoltat*=utaztat) K. 436. | *pálántál* (ültet) K. 95. | *megpockol* (megékel, vö. *pocok, pecek*) 26:44. | *poszátol* (elszór, elpusztít, vö. *poszát*=bél, *poszáta, poszáto*=gyenge, vézna T) 18:526, Ksz. | *rigmusol* (verset mond) 34:106. | *sántál* (sántít) T. | *felszilatol* (felszeletel. vö. *szilat*=szelet T) MNy. 3:329. | *elszinöl* (eltussol) T, *kiszinöl* (igaztalan úton kifoszt, vö. NySz) 4:227. | *szodél* (mohóskodik, vö. *szodé*=mohó) T. | *letácsol* (letorkol, az oláh *taçe* [hallgass] szóból, mely a magyarban indulatszónak tekinthető) 4:81. | *föltarisnyál* K. 437. | *tisztál* (megmosott ruhát tiszta vízben leöblöget) T. | *törécsöl* (trécsel, vö. *trics-tracs*) T. | *ural* (urának ismer: »Azét mer én székőj vagyok, Mindön embört nem uralok.«) K. 33. | *urusol* (orvosol) 4:176, K. 329. | *üszküpiül* (ösztökél, kerit, vö. *üszküpi*¹=olyan ember, ki minden lében kanál) T. | *vadol* (utána jár, hajhász: »Ezt a leányt nem igen vadolják a legények,« Ksz, »Ez a lőjány se vadôja a táncot.« 22:336)² | *bėvakol* (befalaz: »A hetedik pinczébe egy vaklikba bė van a vakolva.« Vö. *vaklik, vakablak*) K. 438 | *világol* (*világlo*=fenyő forgácsból való gyertya) T. | *zuhatol, zuvatol* (pletykáz) T, *ėzuvatol* (megszól) 4:33, *zuvol* (pletykál) T. | *zsörėből* (sokat beszél, vö. *zsörėb*=fonal tincs) T. — Homályos alapszavuk: *bonyál, pőnyál* (kerten esett rést gyöngén befon) Ksz. | *főlpástol* (főlkoncol, vö. *fől-bástol*

¹) A *fűszküpi, szűszküpi, üszküpi* stb. rokonalakok a *kőzköpi* változatai, vö. MNy. 3:406. — ²) A 'győlöl' jelentés itt (22:336) valószínűen téves értelmezés.

17 : 38) 17 : 90. | *pepeczöl* (tataroz) 8 : 473, *pepöcsöl* (pepecsel, vö. *pëpëcsës* NySz, *pepecs* T.) Ksz. | *salaférol* (jön-megy, vö. *salápol* ua.) T. | Kétséges képzésű: *silápol* (csillámlik, benne van a „csill”-igező eredetibb alakja l. 9 : 263 ; vö. *siláp* gyengén pislogó tűz, lehet azonban elvonás is a fönti igéből.) Ksz. | Oláh eredetűnek tetszik : *össze-szënëtal* (összeházasít) T.

-1-ik : *fémlik* (ragyog : »A vilóját akkô szödik, Mikô röggel harmat fémlik.) K. 120. | *könyöklük* (»Ablakba könyöklék gyöngre rác mönyecske.«) K. 14. | *poszállik* (szétszóródik, vö. *poszátol*) T. | *megvérlik* (megromlik a vére) T.

-ll : *gyöngéll* (gyöngének tart : »még erősen gyöngéllöm aszt az éfiut«) 3 : 554. | *kedvell* K. 125, *megkedvell* E. 19 : 317. | *rétell* (*Rétellő* helynév, vö. *erdőlő út*, *havaslás*) 9 : 240. | *szógáll* (szolgál) 7 : 377. | Hangváltozással (*dl > ll*) : *mégbeszél* (»Mindönt tisztán mégbeszélle.«) 4 : 480.

-ll-ik : *bütiüllik* (sarkallik p. o. ház, vö. *bütiül*) T. | *langallik* (lánggra lobban : »Hajtsad, hajtsad mindaddig, Mig a szoknya langallik.«) K. 329. | Hangváltozással (*rl > ll*) : *csëmëllik* (csemerlik) T.

-z : *felájjaz* (alátámaszt, vö. *áj*, *áj*=rovás, rovátka l. 17 : 10) 29 : 432. | *mëgaranypiüllüz* (aranyfüsttel bevon, vö. *aranypiüllis* T) K. 111. | *bokrétáz* (»a legént nem bokrétázom«) K. 43. | *böggyez*, *bëgykövez* (pitykövez) T. | *csákjáz* (korcsolyázik : »mind egy jó csákjás fickó, úgy lecsákjázott a tetőrő.« Vö. *csákja*) K. 444. | *csögöz* (bogba köt, vö. *csög*) T. | *cziréz* (térit) 15 : 230, *ciréz* (legyez : »Nó ez a ló ugyan ciréz.« Vö. *cire*=rúd T) 22 : 336. | *dandároz* (dáridóz, vö. *dandár*=sokaság T) Ksz. | *disznóz* (*disznósom* *atta* tréfás káromkodás) 4 : 32. | *mëggomboz* (*mëggombosztat*=gombokkal ellát) 7 : 384. | *mëghájaz* (hájjal beken : »Hájazd még az ajtó sorkát.«) K. 13. | *halmoz* (halomba rak : »Piros véröm halmozzátok, Pétör halmának irjátok.«) K. 106. | *béhámoz* (befog : »Béhámozá vidám lovát.«) 4 : 480. | *fő'kabaláz* (az ekét fölhelyezi az ekekabalára) K. 455. | *megkendőz* (megtörül : »megkendősztem aran' kendőcskévé« vö. *kendőző* *kendő*=törülköző 4 : 427) 7 : 427. | *këntërfalaz* (himez-hámoz) T. | *kerékfaloz* (*kerékfalozó pad*, vö. *kerékfal*=keréktalp) 14 : 288. | *kótyáz* (kótya játékot játszik) Ksz. *elkótyáz* (elkótyavetyél) 26 : 429. | *megkönyvez* (megsirat) K. 107. | *kőtöröz* (sajtol, vö. *kőtör*=borsajtó) T. | *lábbeliz* (lábbelit használ : »e[a]bőrből három esztendeig tizénhárman

lábbeliztünk») 2 : 89. | *béléczéz* (léczeket szegez rá) 2 : 89. | *máléz* (piszkál : »málézza a fogát«) 8 : 473. | *nyakleve* (nyakon ver, vö. *nyakleves*) 34 : 106. | *fölnyakruhá* (nyakon csap) T. | *bénymoz* (»Porka havak hulladoznak, Nyúlak, rókák jáczodoznak. Bényomozók a faluba, Sándor Ferencz udvarára.«) K. 121. | *ónaz* (öltöt önt) 9 : 236. | *kipákliz* (kiforgat, vö. *pakli*) T. | *pántikáz* (fölszallagoz : »De pártáját felvátotta Czifrán pántikázott kontya.«) 7 : 95. | *pénzez* (pénzben játszik) T. | *pocskondiáz* (gyaláz : »hogypocskondiázza, hogyböcsmé'li uccza szöribé«) K. 483. | *szodéz* (mohóskodik, vö. *szodé*, *szodél*) T. | *szöröz* 3 : 512 (ráadással megtetéz : »mihent pénzre töszök szört, még a kámátytyávâ es szörzöm.«) 4 : 322. | *tataroz* (igazgat, egyenget, vö. *tatar* = toldott-földött T) 18 : 526, *megtataroz* (tréfás a. m. elver) T. — Homályos alapszavuk : *árciáz* (faggat) 34 : 220. | *bosonyáz* (oda kószál) 4 : 42. | *csalámboz* (kószál, vö. *csalambokol* = himez-hámoz T) Ksz. | *fudáz* (*fudáza* = szeleskedő, vö. T) Ksz. | *görömbéz* (nehezen jár) 5 : 231. | *hadéz* (lármáz) T. | *ladéz* (verseng, pöröl, vö. *ladáz*) 8 : 473. || Eredetibb teljesebb alakban él ma is a 'helyez' : *hejhészte* [helyezte] Bágy, *helyheztet* E. 19 : 317, *éhejhöztette* K. 448.

-z-ik : *árvázik* (cicét játszik) MNY. 1 : 93. | *bálozik* (könyvelmüen él : »A földes úr csak bálozik, Hónapról nem gondókozik.«) K. 87. | *bébohározik* (bevetődik : »a bornya bébohározott vót a pap udvarára.«) K. 482. | *hátározik* (határos vlmivel : »Bogárfalva bogározik, Ördögökkel hátározik.«) K. 90. | *elbúcsózik* (elbucsuzódik) K. 471. | *csillagzik* (csillagoktól fénylik : »sűrűn csillagzik az ég« vö. NySz) K. 63. | *meghalálozik* (»Meghalálozik mind a két öreg écczö're.«) K. 465. | *kukóz[-ik?]* (kukóval¹ játszik) 34 : 105. | *pálinkázik* (pálinkát iszik : »A múlt hétön a Szön' Kiráji bocsún láttam, egy sátorba pálinkázott.«) 4 : 228. | *parézik* (legel, vö. *paré* = legelő, füves térség T) 8 : 473. | *pezdéz* (pattogzik, vö. *pezde-fa* - ág-bog fa) 4 : 378. | *putykázik* (labdáz, vö. *putyka* = labda) 34 : 106. — Homályos alapszóval : *burozik* (lombosodik, vö. *bur-fa*, *bura-fa* = fenyű-féle, *burtos*, *buross* = terebélyes) T. | *csiringáz[-ik?]* (hintázódik) 34 : 104.

-dz-ik (-zz-ik) : *békörmödzik* (vékony réteggel befagy : »Mihent a Küköllő jól békörmödzik, éviszöm a jégre.«) 4 : 371. |

¹) Kukó = félgömb alakba gyúrt sár, a gyerekek földhöz csapják s nagyot szól. Vö. 34 : 105.

mégmaladzik (megmalacozik) 35 : 45. | *kisarjadzik* (kihajt : »Ha elhervad újból kisarjadzik.« N. 7 : 30, »hordja a vizet a'ra a botra, amig kisarjazzik.«) K. 480, *megsarjudzik* (fölpállik : »megsarjudzott az ökröm lába« T.) | *szikrázzik* (»nem szikrázzik a vas«) K. 89. — Homályos alapszóval: *bëndörézzik* (bögyörész) T. | *hógádzik* [hókádzik] (bóbiskol) T.

-ász, -ész: *kunász* (*kuna*-játékot játszik) T. | *magyarász* (mogyorót szed) T. | *mánász* (málnát szed) 3 : 513. || *levelész* (»Én vagyok annak kertéssze, Mikor tecczik levelésem.«) K. 34. | *pöhlész* (pelét fogdos) Ksz. — Homályos alapszóval: *keckerász* (kaparász: »No ma nem kaszáltunk, csak keckerásztunk a bokrok között.«) 5 : 180. | *kurkász* (lever p. o. szilvát a fáról) 34 : 220. | *csürkész* (keresgél, vö. *csürke*)¹ Ksz.

-úl, -ül: *megházasul* (megházasodik) K. 484. | *megszonnyúl* (megszomjazik) K. 451. || *megéhül* (megéhezik) 18 : 141. | *megépül* (meghízik, kihízik.) E. 7 : 85. | *megrészöngül* (megrészegeedik) K. 88. | *megszégyénül* (szégyenbe esik : »Ki által megnyilik A bezárt menyország, Megszégyénül pokol S ördögi sokaság.«) 17 : 333. | *megvizül* (megnedvesedik) T. | *vénül* (zsémbelődik, aggodalmaskodik : »hanem azért te ne vénűj szógám, met az én jó Máriám engöm meg éccönös éccé se hagyott ê.«) 6 : 465.

-odik, -edik, -ődik: *agyarodik* (dühösen neki támad, vö. *agyarkodik*) 21 : 329. | *bátrodik* K. 485, *megbátrodik* K. 481. | *gyálódik* [gyarlódik] (töprenkedik, vö. *gyarlódik* NySz) 8 : 471. | *meghozósodik* (teherbe esik) 18 : 525. | *elkacsosodott* (elurasodott, vö. *kacsos* u. o.) 26 : 43. | *felkankósodik* (felkunkorodik, vö. *kankós*=horgas) T. | *megkonásodik* (megszelidül, megjuhásodik) T. | *konyásodik* (előregedik, elgyengül, vö. *konya*=lekonyuló T) 18 : 480. | *élnyomorodik* (tönkre megy) 34 : 104. | *megpárosodik* (megnősül) N. 7 : 524. | *mégravasodik* (álnok lesz) K. 24. | *neki savanyodik* (neki fanyalodik) 3 : 512. || *megernyesedik* (megsikosodik) Ksz. | *pilisznýedik* (penészedik, vö. *pilisznýe*) T. | *betegődik* K. 467. | *frissődik* (felfrissül) 34 : 104. | *idegönődik* (elhidegül : »Mibe szívem dicseködött, Attól elidegönödött.«) K. 98. | *megkeserődik* (el búsulja magát : »Ugy meg vagyok keserődvé, Mind a jó gúzs tekerődvé.«) K. 329. | *részesődik* (részesül, kiveszi a

¹) Jelentésátvitelrel így érthető is volna, mert, akinek apró csirkéi vannak, az mindig keresgéli.

részét: »fájon egyet no! Köszönöm, mondom, otthonn má jô részesödtem.«) 11:37. | *setélődik* (utól éri az este: »Éccér egy nagy roppan erdön setétödtem.«) 9:39. | *sömörődik* (összeaszik, vö. *sömör* NySz, *sömörködik* 23:44) 18:526. — Homályos alapszóval: *condollodik* (rongyosodik, vö. *condollik* T, *condora*, *condorlik*, *condorodik* NySz) 34:104. | *konkorodik* (kunkorodik, vö. *konkorgat*) Ksz.

-ít: *megbúsit* 4:427. | *diszösit* (ékesít) K. 98. | *megpárosít* (megházasít) N. 7:524. | *sűrűvit* (súrit) 7:324. || *apritt* K. 65, 443. | *megbizonyítt* 4:373, K. 448, 453. | *éfiítt* (ifjít) K. 464. | *ígazítt* K. 94, 485. | *elmáltkásítt* (eljegyez) K. 474. | *szaporítt* 6:477, K. 45. | *útasítt* K. 446. | *üdvezítt* K. 105. | *mégvakítt* K. 78.

-kodik, -kodik, -kodik: *agyarkodik* (dühösen neki támad) 21:329. | *ákációskodik* (akadékoskodik, vö. *ákációs*¹=kötekedő T) 18:479. | *ánkuczászkodik* (bámészkodik, vö. *ánkuca*=bámészkodó u. o.) Ksz. | *belébojtorjánkodik* (belekapaszkodik) 3:513. | *divatlankodik* (telhetetlenkedik: »Tënnap sokszê' imőjgött a gyomrom, — met én biz'é ékkicsitt divatlankottam.« Vö. *duvad*, *duvaszt*, *duvatlan*=telhetetlen, mértéktelen 9:235.) 6:465. | *gorboncáskodik* (garaboncáskodik) T. | *korkojóskodik* (bolondoskodik, vö. *korkojós*=féleszü) T. | *parapácskodik* (szaporán és bátran beszél, vö. *parapács*=szapora beszédű) T. | *sindikuskodik* (esengve kér, kérésével zaklat, vö. *syndicus*=ügyész) 3:554. | *megsovánkodik* (megfogyatkozik, megfogy) 4:322. | *tojóskodik* (fontoskodik) 34:106. | *úrskodik* (uraskodik) 35:341. | *megzavaronyóskodik* (megzavarodik) 4:275. || *istenkodik* (rimánkodik) Márkos 9. | *sömörködik* (összeaszik, vö. *sömör* NySz, *sömörődik* 18:526.) 23:44. | *vitézkodik* K. 440. — Sajátságos képzés: *asszonyiálkodik* (asszony módra viselkedik, vö. NySz) T. | Homályos alapszóból: *ádábézkodik* (jajveszékeli) 18:479,

-kozik: *meghiltvánkozik* (elsóványodik) 4:322.

¹) Vö. oláh *akacos* 22:27.

B) Névszóképzés.

Nyelvjárásunk névszóképzésbeli sajátosságait a következő képzőkben mutatja:¹⁾

A mértéket kifejező *-nyi* képző eredetibb *-nyé*, *-né* alakban is él. (Vö. Székelyudvarhelyi kódex: *enneuel*, *meneuel* 256, *enne* 259 [ennyivel, mennyivel, ennyi].) Hasonlókép a *-va*, *-ve* határozó igenév képző *-val*, *-vel* eredetijét saját megfigyelésem alapján mondhatom ma is elevennek. — A nomen verbalék *-ó*, *-ő*-je helyett észlelhető néha *-a*, *-e*, néha meg a zártabb *-u*, *-ü*. — Továbbfejlődést a névszóképzők vajmi keveset szenvedtek, csupán a deverbális *-mány*, *-mény* és *-vány*, *-vény* magashangú alakja szerepel *-mén*, *-vén* változatban is. Fontosabb továbbfejlődés azonban a *-beli* denominalis képző illeszkedő *-bali* párja, mely aztán analogia folytán még magashangú névszó mellett is előfordúl. Ez a fejlődés nyelvjárásunkban már régen végbe mehetett, mert már a Székelyudvarhelyi kódexben is megtaláljuk, pl. *magabaly* 218, *efesombalyaknak* 158. — A *Szakadát* (2:381) helynévben meg van a deverbális *-at*, *-et* hosszuhangzós, még két-séges eredetű párja.

Kedveltebb névszóképzőknek mutatkoznak: deverbális főnévképző *-ás* *-és*, *-at* *-et*, *-t*, *-mány* *-mény*, *-vány* *-vény*; az igenévképzők közt figyelmet érdemel a MünchC.-ből ismeretes *-att(a)*, *-ett(e)* képző; deverbális melléknévképző: *-ós* *-ős*, *-i*, *-atlan* *-etlen*. Denominalis képzők közül a kicsinyítő *-cska* *-cske*, *-ka* *-ke*, *-di*; a mértéket kifejező *-nyi*, az összetartozást jelölő *-s*, *-ú* *-ü*, *-beli* (*-béli*) *-bali*, *-féle* (*-féli*), végül az elvont főnevek *-ság* *-ség* képzője.

Talán fölszólítómódú igealakok főnévvé válásából érthetők e különös képzésű kifejezések: *boncs* (csomó, bog) 17:139. | *lappancs* (csapóajtó: »a lappancs alatt egy méj lik») K. 443. | *lepcsencs*, *leppencs* (*kőre-lepcsencs* v. *-leppencs*=kövön sült palacsinta) T. | *pillancs* (pillangó) 17:432, Ksz. | *rikkancs* (csordás, kanász) T. | Kétes alapszavú: *tökkencs* (vén trotli) 26:330. — Sajátságos főnévi használatban él a *maradva* e mondatban: »A székejjek Atilla maradváji [ivadékai].« (Vö. NySz. és OklSz. adataival.) T.

¹⁾ Példákat l. alábbi csoportok rendjén.

1. Igéből képzett névszók.

a) Igéből való főnevek.

-ás, -és : *bokrosodás* (töprenkedés, fönnakadás) T. | *csatlás* (szekérrész neve) 13 : 578. | *cirmolás* (zsémbelődés : »Héjába való mindön mocskolódásom, meg cirmolásom.«) 4 : 176. | *dunás* (feldugás, gátolás, vö. *feldunják a vizet a gáttal* 'felduntalta a jég a vizet') Ksz. | *falás* (falat : »a szájából egy falás kiesik«) 5 : 124. | *fiókolás* (törökbúza fattyuhajtásainak az elkapálása) 34 : 104. | *hadézás* (lármázás, vö. *hadéz* T) 9 : 236. | *hidlás* (istáló, pajta deszkapadlója) 15 : 336. | *hurutás* (köhögés, vö. *kihurut* = kiköhög) T. | *huslás* (a bőrről lefaragott hús, timár mesterszó) MNy. 3 : 330. | *mocskolódás* (szidás, veszekedés) 4 : 176. | *nagyolás* (pálinkafőzésnél az első lé) T. | *nyólás* [nyúlás] (szövésnél a nyüsstől a csigáig hátranyúló darab) 15 : 384. | *pislogás* (villámlás : »Úgy évtünk e [a] kutya kabala, minn a pislogás.«) 2 : 88. | *Szakadozás* (kaszálónév) 2 : 381. || *csepegés* (ház ereszenek a csepegője) 4 : 374. | *erdőlés* (erdőre menetel fahozni : »Fáj mán nó, osztég savanyoggyunk neki az erdőlésnek.«) 3 : 512. | *éredés* (gyuladás) Ksz. | *keresködés* (követelni való, keresni való : »akarhó megkaplak, hogy rétam keresködéstök ne lögyön.«) K. 479. | *keröngés* (csavargás) T. | *szökés* (pattanás) T. | *tekergés* (csavargás) 4 : 176. | *tömés* (vizpartján meggyült gaz) T. | *türés* (u. a.) T. | *verés* (félíg meddig járt út) T.

-más, -més : *férges âmahullomás* (almahulladék) K. 333.

-at, -et : *aszat* (búza közti tövises növény, vö. *aszomány* 12 : 7.) Ksz. | *fajzat* (»Egy szép báránt hoztam, Legelső fajzatnak Ezt az egyet tudtam.«) 17 : 331. | *fázat* (fázás : »Ápolgatja ő szent annya Fázattyába.«) 17 : 330. | *halat* (halott : »Te bizé látád hát a halatot.«) 6 : 465. | *hallat* (hallás : »igaz-é az a beszéd, a mejiköt anyám mond? Az édös körösztfijam szömöm előtt látva vót, fülem hallattyára.«) K. 478. | *maroklat* (markolat : »a pallos a ház kőfálába maroklatig haladott belé.«) K. 437. | *pillantat* (pillantás : »egy pillantatra mind a tizenkettőnek elüti a fejit.«) K. 443. | *poroncsolat* K. 105. | *szilat* (szelet : »Ha megharagítasz mind szilatra váglak.« Vö. *szil* = vág, farag) T. || *félézet* (szóráskor a meg-

szórt gabonáról letakarított polyva) 14:288. | *révézet* (csóva) 29:432. | *szégelet* (falurész) T. | *tekeret* (*Út-tekerete*=kanyarodója, helynév) 26:432. | *ület* (szék ülőlapja) T. | *Vizkelet* (a homoród-almási barlang tájékán annak a helynek a neve, hol a Vargyas vize megint fölbukkan.) 25:528. — A képző *-át*, *-ét* változata¹⁾ van e szántónévben: *Szakadát* 2:381. | A 'nyugot' nyelvjárási továbbfejlődése *napnyuguli* [napnyugati] származékban, Ksz.

-t: éltömbe («Hadd hajjam éltömbe, hogy siratsz hótomba.» K. 124, «Éltömbe rossz vótál, Most is meggyilkoltál.» K. 4.) | *éltömet* («Valamég a halál Émecczi éltömet.») 4:428. | *estömbe* («Kénos estömbe szánnyatok») K. 105. | *féltödbe* («nehogy akko'ra féltödbe elébb á'j hazól») K. 486. || *naphaladta* (napnyugta: »megmosott ruháit nem jó nap haladta után künn hagyni») 5:87. | *hótomba* (lásd: *éltömbe*) K. 124. | *hótig* («Igy hát egész hótig Szöröncsétlen löszök.» K. 61, »Mégis a szeretet hótig megmaradjon.» K. 20). | *ijettibe* («ijettibe felszalad egy fára») N. 7:533, *jettibe* («úgy megijett, hogy még a lélokszete is szinte megállott jettibe.») K. 485. | *láltára* («észörnyű'ködött a nagy cziherös hejnek látára.») K. 455. | *leptibe* (lassan: »örökké jés jobb szépön leptibe mönni») 6:466. | *lemöntire* («víznek lemöntire») K. 11. | *távoztára* («Anyá s gyermekék siránkozása Egybe olvatt apjok távoztára.») K. 99. | *elvesztömöt* («ne engeddd elvesztömöt») K. 98. | *virattig* K. 467, *virjadtig* K. 30. | Érdekes alak: *születtének* [születésének] »Met fejlül halaggya Jézus születtének Ij méjséges titka« 17:327, *-atik*, *-etik* képzős igéből ugyanolyan személyragozott *-t* képzős nomen verbale, mint a föntiek.

-dalom, *-delöm*: *nyugodalom* K. 99. || *égedelöm* (boszuság: »hol az égedelömbe v. istenharagjába vótál?« Ksz, 15:575.) | *győzedelöm* K. 448. | *verödelöm* (veszedelem, baleset: »jobb szépön leptibe mönni, met abbizé hamâ megesik a verödelöm.») 6:466. || Áldeverbalis: *sokadalom* (vásár: »A mût hétön sokadalom, Ma van megint lakadalom.») K. 57.

-aj, *-ej*: *sziváj* (szívós, nyúlós: »Sose hittem, hogy ezen a földön kert lehessen, ojjan sziváj vót«, »Alig lehet jární olyan sziváj a sár.») T.

-ag, *-eg*, *-atag*, *-eteg*: *senyedeg* [senyvedeg=rüh] 3:261, *zsenyedeges* (rühes) T. || *kergeteg* (*kergeteges*=kerge) 4:227. | Ere-

¹⁾ Vö. TMNy. 479. 1.

detibb alakkal (l. NyK. 23 : 419): *lengetég* (viseltes ing v. gatyá) 6 : 324. — Névszói alaptól származottaknak látszanak: *éb sëmëreg* (viszketeges bõrkiütés) 8 : 472. | *vizenyeg* (*vizenyeges*=vizenyõs) T. || *csajbatag*, *gajbatag* (féleszû, vö. 9 : 260) 4 : 378. | *lagymatag* (langyos) 7 : 384. | *peheteg* (pehelyszerû) 29 : 432, 18 : 526. | *zernyeteg* (põre, vö. *zernye* u. a.) 4 : 378.

-ék [-ök, -ek], -dék, -lék, -tök: *aggaték* (összeaggatott ruha) 17 : 132. | *csukorék* (csoport) Ksz. | *sodorék* (liszt és tojás habarcs) T. | *terjedék* (terjedelem) T. || *törék* (< törék vö. 10 : 56, takarmány töredék) 14 : 288. | *meredök* (hágó: »igön nagy a meredök, lóháton nem lehet itt bémõnni«. Uo. tovább: »magadra ezõn a meredõkõn soha bé nem jössz«.) K. 444. || *türedék* (göngyöleg) T. || *aprólék* (disznóköltés: »a kilenc disznyót nektõk adom, õlessétõk le, az aprólékjok egy részibõl ál'játok ki a lakadalmi vacsorát«.) K. 486. | *sütelék* (sütet) T. | Homályos: *szõrdelék* (fûszer) 30 : 445. || *mértök* (mérték) 30 : 445.

-mány, -mény: *csinálmány* (ördögösség, megrontás: »Mikõ meglátta a szomszéd, hogy mijen az a tej, asz' monta: e tiszta csupa csinálmány, ennek a tehennek a tejit elvették«.) E. 7 : 85. || *szõrzemén* (szerzemény) K. 25. | *szõllemény* (szövet) T.

-vány, -vény: *járovány* (*ekejárovány*=[tréfás] kenyér) T. | *orotvány* (írtás, vö. *orot*) 26 : 44. || *jövevén* (jövevény) K. 80. | *kötvény* (kötény) 27 : 526. | *süivölvény* (siheder, suhanc) T. | *tekervény* (nyaktekercs, jynx torquilla) Ksz. — Névszóból való sajátos képzés: *hetevény* (fiastyúk csillagzat, vö. 41 : 441, NySz) T. | Homályos képzésû: *Étevény* helynév 25 : 381.

-asz, -esz: *kopacz* (kopasz) K. 451. || *élesz* (élesztõ) 30 : 444. | *tepesz* (tapasz: »Annyi a virág ezen a fán, mind a tepesz.«) Ksz.

-tyu, -tyü (-ttyu, -ttyü): *sikkattyu* (osztováta-rész) Ksz. | *sikóttyu* (ekevashoz való fadarabka) 13 : 578, Ksz. || *fergettyü*, *fürgentyü* (a szekér első tengelyére alkalmazott forogható fa) 8 : 472, 13 : 578. | *töpörtyü* (töpörtõ) K. 64.

b) Igenevek.

-ó, -õ: *béhajtó* (büntetéspénz tilosban kapott marháért) 4 : 374. | *borilló* (baromfirekesztõ kosár; turótartó fadoboz) T. | *divó* (*divóban van*=divatban van, vö. 8 : 295) 34 : 104. | *fartató*

(tréfás a. m. pálinka) 4:93. | *habaró* (a ló alsó ajka) 15:575. | *Hajoló* (személynév) 2:180. | *hízó* (hizlalás: »a kê malaca nem hagy békét a küszöbnek, míg a hízóba fé nem veti.«) 3:554. | *látó* (leánynéző: »hátha az az éfiu uri embör valami kiráji lehetett, s látóba mönt hézza« K. 445, »látóul jött a Kutyafejü kisaszszonyához«) K. 445. | *tátogató* (oroszlánszáj virág) 9:236. | *vátozó* [változó] (fehérenemű) 29:190. || *bekötő* (pólya) MNy. 3:328. | *főtő* (hágó, *lejtő*: *lőtő* analogiájára) 15:239. | *lepcsegtető* (penető) MNy. 3:331. | *Libbentő* (sánta ember gúnyneve) 3:566. | *öllő* [örlő] (öröltető: »Mikor fő'késztötte vóna azt a malmot, várt vóna öllöt, de nem mönt sönki sem.«) K. 473. | *süjtő* (sütő) 15:336.

Az -ó, -ő helyett -a, -e: *hulla-ja* (hulló: »Kapsdosd le a hulláját [t. i. a szekérre rakott szénának]«, »A gyümölcs hullaja« = férgese) 8:168. || *szüle* (»Megütötte a vén szüle« K. 41, *szüléknek* 5:233, *szüléimöt* 4:479.) | Kétséges alak: *penete* (penető, sütőkemencéhez használt szalmaseprő) Ksz.

Az -ó, -ő helyett zártabb -u, -ü: *fúru* K. 472, *furu* T. | *sulu* [sajtó, szorító eszköz, vö. 8:254.] T. II, 337. | *vakaru* (vakarcs; utolsó gyermek) 4:371, 11:38. || *seprü*¹⁾ K. 473.

-andó, -endő: *elmondandó* (»elmondandó szavaink vónának«) 5:233. | *vátozandó* (változandó: »Vátozik a hód es, Vátozandó lészön Mán az én dógom es.«) 4:428. || *lévendő* (leendő: »Kedves vejemre lévendő« = leendő vejem) K. 475.

-tt, -t: *bízott* (bizalmas, megbízható: »Égy iródiákom mé nincsen éneköm? Égy iródiákom, egy bizott emböröm...«) K. 11. | *kevert* (lisztből vízzel kevert baromfi eledel: »Katának adtak hétféle ételt, Neköm is igön korpakevertet.«) K. 11.

-ni: -nya, -nyi alakkal *innya* (»innya akart belőle«) K. 451. | *lépnyi* (»Csak rëa kell lépnyi«) 35:45. | *szógányi* (»Oszteg êküttem Borassóba szógányi.«) 35:45. | *tanúnyi* (»Münk bizon böcsületét tanúnyi gyüvének.«) 35:45. — Különben köznyelvi -ni alakkal mondják.

A főnévi igenév személyragos alakjának használata u. n. módosító igékkel kapcsolva nyelvjárásunkban kedvelt kifejezőmód volt, Krizánál még igen sűrűn találkozunk vele, manapság azonban a 'kell irjon', vagy 'kell hogy irjon'-félék mindinkább kiszorultak.

¹⁾ De ez összetételekben: *kávéseprő*, *seprőpálinka* mindig a köznyelvi ejtést hallottam (Székelyudvarhely).

ritják. Legtöbbször a *kell* mellett szerepel, különösen egyesszámú első személyben: »indûnom kell hónap délbe.« K. 28. | »ê kell hagynom hûtvesömöt.« K. 28. | »mönnöm kell már neköm is.« K. 46. | »azt neköm mindönnap le ké' vágnom.« K. 442. | »neköm écczö' sem kellett téröngétnöm.« K. 451. | »ezt ki kö' mosnom.« E. 6:240. | »meg sem gondolhatom, mit kején müvelnöm.« 17:328. | »e herről más hejre kê mönnöm neköm es.« 4:428. | »lovam után kell sietnem.« N. 7:69. || »igy kell vala tennie.« 26:44. || »hogya kell számot adnunk.« 17:332. || »sót is vetettek vólt, hogya pénzön ne köllessék vásálniok [vásárolniok].« 15:569.

Más módosító igék társaságában (*ad* [*enged* értelemben is] *hagy, megy, lesz*): »adok önnöd, innod.« K. 464. | »Az Isten aggyon sok Kati napját érnünk.« 11:37. | »én Istenöm add még-énnöm.« K. 62. || »haj a vig kedvem, vig akaratom, még sem hagy ingöm bánatba esnöm.« K. 17. || »elment a mestörhöz bort innia.« 26:44. || »hônnap esmön lösz mi' csiná'nom.« E. 6:240. | »jobb lössz egymástó' megválunk, Mind az éjön bajt csiná'nunk.« K. 64. Előfordúl magára is néha, határozott módú ige nélkül, de csak versben: »kit adsz neköm, kivel haza mönnöm?« K. 125. | »Oda lössz fele sérêmem, felit könnyebb êvisêném.« K. 83. | »mit ér neköm mindön gazdagságom, mikô nem lössz fogam, mivel rágnom.« K. 54.

-va, -ve: E képző megyénk egyes községeiben még az eredeti *-val, -vel* alakban él. Az eddigi gyűjtésekben ugyan semmi adat rá, de magam többször hallottam Székelyudvarhelytől északra fekvő falvakbeli székelyektől. Egy zetelaki cselédleány szájából vannak följegyezve e népdalrészletek: »Ha a Tisza tënta vóna — Fényös páva tolla pënna vóna — Az a pënna írna — A szeretöm *sirval* zokogna.« A másik meg: »El van *zárval* a világtól — Mind a madár a párjától.« Ilyen 'bé van *dugval*' 'fé van *köt-vel*' használatok a helyszínén szerzett tapasztalásom szerint egész közönségesek Ülke és Székelyszenttamás községekben.

-vást, -vést: *fogvást* ('ojan búza van, hogya a tövitő' fogvást mind végig föl aranyfőkből ál'.«) K. 456. | *azótátófogvást* (azóta) 4:276. || *rögvést* (rögtön: »mihent a tögyihöz akát nyûni, rögvést êkezött rugdosni.«) E. 7:84.

-att(a), -ett(e): *álmottam* 4:42, *álmottam, álmottad, álmotta* (álmomban, -dban, -ában) K. 556, Ksz, *álmattam* ('Hát az udva-

romra ojan két ökör jött vót álmattam, s úgy bömböltek, hogy egyik a bugjám ódalát és mind szērēden szērte hánta.«) 16:43, *álmottom* (»Álmottom mit láték?!«) 17:329. | *iméttem* (ébrenlétben, vö. *imettem*, *imetted*, *imette* Ksz; *émed*=ébred T) 4:93, *émettem*, -ed, -e K. 556.

c) Igéből való melléknevek.

-ós, -ős: *csavargós* (»Kuttya ezör teringötte, Csavargós életje.«) K. 60. | *hozós* (terhes, viselő) 18:525. | *suvadós* (csuszamlós, vö. *suvad*) T. | *vájós* (vájós az annyira megdőlt gabona, melyet föl kell vájni) 14:335. || *endelgős* (émelyítő) T. | *feküllős* (»lefekeüllék feküllős ágyamba«) 7:427. | *félős* (félő: »Met félős vad mián A nyájba kárt vallunk.«) 17:332. | *mitévős* (mitévő: »mitévős legyen?«) K. 462. — Rövid o-val: *Iszos Jankó* (része ges, gúnynév; a praesens igealak hatása, l. TMNy. 220.) K. 74. | *szorgos* (sürgős: »Sok a dolog, mind szorgos.« K. 333; sok munkával járó: »De szorgos vót a malom, örökké csak a sok lótás futás.«) K. 472.

-ékony, -ékény: *feladékony* (magát könnyen föladó) T.

-ánk, -énk: *halánk* (gyenge) 22:336.

-i: *áncsori* (ácsorgó) 21:520. | *didēri* (fázékony) 26:48. | *csukori* (fukar) 26:48. | *habarcsi*, *habari* (sebesen beszélő) 9:235. | *kancsi* (kancsal) 3:566. | *kupori* (fukar) 26:48. | *méncsöri* (siróka, vö. *elméncsörödik*) 34:220. | *nyűgölődi* (ki úgy nem nyughatik, mint a nyűgözött ló) 26:47. | *renyődi* (töprengő, sopánkódó, vö. *renyődik*) Ksz. | *ügyöli* (szemes, vö. *ügyel*=szemmel tart) T.

-atlan, -etlen, -talan, -telen: *csinálatlan* (»Négyen édös-eggyek vadnak zsidóságba, Ajtó, ablak nélkül, csinálatlan házba.«) K. 346. | *duvatlan* (mértéktelen, vö. *duvad*, *duvaszt*) 9:235. | *húzatlan* (»A ményei harang húzatlan szólalék.«) K. 125. | *nyílatlan* (»Virágomnak szépit nyílatlan leszötték.«) K. 8. | *nyítatlan* (»A ményei ajtó nyítatlan megnyílék.«) K. 125. | *tartozatlan* (váratlanúl) T, *tartozatlanúl* (tarózkodás nélkül: »egéssz tartozatlanúl igyenöst béugrat a likba«) K. 443. || *födetlen* (»Pusztá pajta, födetlen.«) K. 348. | *pöcsétöletlen* (»tálalsz egy hordót pöcsétöletlen«) K. 446. | *tökéletlen* (kétszínű) 15:576. | *veretlen* (verés nélkül: »Nem

csettegne, pattogna, Veretlen megmaradna.«) N. 7 : 262. || *biztalan* (bizalmatlan) 35 : 341.

2. Névszóból való névszóképzés.

a) Kicsinyítő képzők.

-cska, -cske : *gyomrocska* K. 86. | *hidlásocska* (kis hid padozata) K. 437—438. | *istálócska* 17 : 329. | *mozzsácska* (morzsácska) Ksz. | *órácska* («Ha egy csöndös órácskám se lönne.») K. 54. | *rongyocska* 17 : 329. | *rózsácska* K. 98. | *solymocska* K. 119. || *kendőcske* 7 : 427. | *lépecske* K. 123. | *möndölecse* (báránka : »Ahajt megfogaggya a fiut a möndölecseké mellé.« Vö. *möndöle* = juh) K. 449. | *tehenecske* E. 7 : 84. — A kicsinyítő képző hozzájárul melléknevekhez, sőt határozószókhoz is, szelidítve az alapszó jelentését : *fürgecske* («Hajh fürgecském, fürgecském.» Nép-dal.) K. 17. | *körmösöcske* (aki szeret lopogatni) K. 56. | *régicske* (egy kissé régi) 34 : 106. | *szelidöcske* («Nem szökik mind a vad kecske, Mett ő hézzám szelidöcske.») K. 24. | *szépöcske* («Ne busûjon akárki menyecske, Ha az ura nem igön szépöcske.») K. 53. || *alábbacska, fénnebböcske* (kissé alább, kissé fönnebb) 35 : 341. | *továbbacska* (kissé tovább) Bágy.

-cskó : A ,hé' indulatszóból : *hécskóm* («Hállád-e hécskóm. . . .») 4 : 81.

-ka, -ke : *Aniska nén* 6 : 465. | *bácsika* K. 23. | *birtóka* T, *birtyóka* 22 : 335 (éretlenül lehullott, megfeketedett szilva, vö. *bérdó* = korcs szilva T.) | *bocskorka* K. 17, 78. | *budunka* (hordócska, vö. *bodon* = faedény) T. | *fűszujka* (paszuly, vö. *faszujka* Háromszék) T. | *inaska* (*inaskám* = kis fiam) Ksz. | *Istánka* (Istvánka) 3 : 553. | *szálka* (gyújtó) 30 : 444. | *Tutujka* (kényeztető név ,Juliska' helyett) 3 : 512. || *legénke* K. 17. | *pirike* (csirke, vö. csirkehívó szó : *piri, piri, pirike* !) 9 : 236. | *tehenke* 16 : 192. | *vizilke* (könnyű női kabátka, vö. *vizilli*) T. | Kicsinyített melléknév : *fejérke* («Látom bőröd fejérke, De a szüved feteke.») K. 33.

-óka : *botóka* (fakalapács) Székelyszenttamás. | Homályos alapszóval : *batyóka* (együgyű, vö. *batyuka* 4 : 42, *batykó* 5 : 230 = maskara) T.

-ika : *csulika* (csusza) Ksz. | *rucika* (rucácska) 34 : 106.

-cs : *bodócs* (apró bogyó) Ksz.

-csa, -cse : *ácska* (ágcsa hangátvetéssel : »Ültess akarmi kis ácskát.«) K. 98. | *tocso* [így !] (tócsa) T.

-c : *göbéc* (gödröcske, vö. *göbe*, *gübü* T) NyK. 10 : 329.

-ca, -ce : *kakaca*, *kakóca* (kis kakas) T. || *gölicze* (kis gerle) K. 18.

-s : *csalfás* (csalfa) 4 : 42. | *irombás* (pettyegetett, vö. *iromba* u. a. T) 4 : 93. | *zsöngés búza* (nem egészen érett) K. 456. | *Fehéres* (cserjés-név) 2 : 381.

-sa : *czápsa*¹ (kis cáp, kecskegödölye, vö. oláh *tiapu* = kecskebakk) Ksz. | *kanzsa*¹ (egyéves kandisznó) Ksz.

-d : *kicsid* (»Hajh be nagy a Mihók feje, De kicsid az agyveleje.«) K. 329, *kicsiddég* K. 332, *kicsidég* E. 6 : 72. | Helynévben : *Küsmeződ* (szántónév) 25 : 380. | *Árvád* (dülőnév Bágy községben, vö. *Árvátfa* községnévvel).

-déd : Szóvégi *d* > *g* változással : *küsdég* (kisded : »nézik mi a, hát egy küsdég verőmalacka«. Vö. *kisdeg* NySz) E. 6 : 72.

-i : *kurti* (kurta női kabátka) 3 : 513. | *töksi* (tökfejű) T. | *Sámibá* (Samu bácsi) 4 : 141.

-di : *báránybúgosdi* (a 'künn a farkas, benn a bárány' gyermekjáték) MNy. 1 : 428. | *csingárdi*, *csingárgyi* (sugárnövésű, cingár) 18 : 479. | *párosdi* (fonóbeli társasjáték) T. | *sósdí* (sóska) T. | Homályos alapszavuk : *kala-hajdi* (dologtalan ember) T. | *kankosdi* (kakukk-virág) T. | *liphendí* (piperkőc, vö. *liphec* = esetlen, léha) T. | Deverbális képzés : *töpröndi* (töprenkedő) Ksz.

-ó, -ő : *banyó* (banya) K. 70. | *bátyó* (bácsi) K. 56. || *nénő* (néni) K. 38.

-kó, -kő és -ikó, -ikő : *Gyurko* [így !] *bának* (Gyurka bácsinak) 6 : 465. | *Ferkő* (Ferike) 3 : 566. || *butikó* (nád végén levő kis bunkó) T, *vasbotikó* (vaspálca) 4 : 480. | *micigó* (< *micikó, fűzfa virága, vö. 23 : 393) 9 : 236. | *páczikó* (pálcikó) K. 484.

b) Nagyító képzők.

-ók : *Estók* (István) K. 86. | *Mihók* (Mihály) K. 329.

A fokozás képzője : Rendszerint eredetibb *é* hangzóval a

¹ Vö. TMNy. 554. 1.

mélyhanguak is: *előbb* 17:328. | *később* K. 468. | *közelőbb* 11:37, 34:46. || *hamarőbb* 4:181, K. 477. | *hátrőbb* K. 473.

Szokatlan fokozások: *balabbú* [balabbúl] (»Ő visszafelesőtt neköm, én pedig ismég balabbú felêtem.«) 4:81. | *hajdonabb* (régésrégén: »Asz mongyák, hogy hajdonabb, mikor a' só drágulni kezdett, ...«) 15:569. | *mintsebb, mintsább* Ksz, (mintsem, minthogy, a páros használatú, inkább' analogiájára: »Mintsább ingöm a Megölő Istéfán ágyába hajjtsatok, inkább háromszáz mátkagyürüt is eléadok.«) K. 479. | *utósóbbán* (legeslegutoljára: »Asz mongya utójára: én még écczö' belétöszöm, de én többet soha sem. Belétöszöi utósóbbán, kifog egy aranyhalat.«) K. 465.

c) Mértéket jelentő képzők.

-nyi: *kujakomnyi* (öklömnyi) MNy. 1:427 *bakacskő* cimszó alatt. | *mákszömnyi* K. 486. | *pirányi* (parányi: »Mett már rég meguntam a gazdám konyháját... Körme között hozott pirányi túróját.«) K. 64. | *pirkotnyi* (parányi) T. | *szetemnyi* 8:525, 30:444, *szölömnyi* 8:472 (mákszemnyi, vö. *szétém*, *szötöm* = morzsa T.) — Eredetibb -nyé: *annye* Ksz.

-kora: *araszpora* (arasznyi: »araszpora hal«) T.

d) Valamivel bírót jelentő képzők.

-s: *aranypüliis bokréta* (aranyfüstös) K. 334. | *ájás* (fecskefarkú, ami fecskefark módjára van nyitva, vö. *áj*, *aj* = rovátká, nyílás, l. 17:10.) Ksz. | *bábás* (szép, kis gyermekre mondják kényeztetve) 5:230. | *babirkás* (apró babos) MNy. 1:331. | *barátos* (amicus: »nem testvérem, csak barátosok vagyunk.«) 8:472. | *bogojás* (boglyas, bóbítás: »Egy tarka tyúk, hét bogojás, Az udvarba nincsen tojás.«) K. 88. | *borozdás* (csikos) T. | *buros, burtos* (terebélyes, vö. *burozik* = lombosodik) T. | *csákjás* (korcsolyás: »mind egy jó csákjás fickó, úgy lecsákjázott a tetőrő'.«) K. 444. | *csatás* (kiháló csordaőr, vö. *csata* = éji őrizet, csorda) Ksz. | *csatlós* (kulacs) T. | *csempés* (cserépkályha, vö. *csempe* = kályha) T. | *cse-repes* (cserépkályha: »Egyedül gunnyasztok A cserepes mellett.«) K. 55. | *csudás* (különös, furcsa) 34:104. | *csiherös hej* (bokros,

tövises, vö. *ciher*=apró bokrokkal sűrűn benőtt hely) K. 455. | *darvas* (igen nagyszarvu ökör) Ksz. | *dobos* (potrohos) T. | *életös* (életrevaló) T. | *facsaros* (álnok: »facsaros a lelke«) 18:479. | *fassángos* [farsangos] (álarcos) Ksz. | *fokos könyv* (vaskos) T. | *fostarangos* (szószátyár, vö. *fosos*=pletykázó, *fosol*, *fososkodik*=pletykál T) 18:479. | *förgetegös* (házsártos: »no ide nem valami förgetegös menyecskét a házunkhoz, hogy zenebonát csiná'jon...«) K. 483. | *francos*, *farancos* (bujakórságos) 4:176. | *gajdos* (részeg, vö. *meggajdúl*) 29:432. | *gölöhös* (köhécselő ember, vö. *gölöhő* T.) Ksz. | *gusás* (golyvás: »A gagyiak gusások.«) K. 90. | *guzsajas* (a., udvarló: »Kicsi kutya ne ugass, Hadd jó'jön a guzsajas.« K. 334; b., fonó: »Este guzsajasba én écczör émöntem.« K. 17.) | *gyontáros* [gyantáros] (festett: »Gyontáros asztala, tükör a tűzhêje.«) K. 113. | *gyüngyhátás* (gyöngyházás: »A kemencén egy kést láték, Kinek nyele gyüngyhátás vót.«) 9:39. | *gyüngyös* (gyöngyös) 7:384. | *halatos* (halottas: »osztég a halatos házná' vótam«. Vö. *halat*) 6:465. | *hammas pogácsa* (hamuban sült) K. 454. | *határos* (»Erkéd, Bene, Pálos, Kacza, Zsombor, Rákos, Ez a hat határos.«) 15:427. | *hekkésen* (nagy büszkén, vö. *hekk*) T. | *Hódos* [holdas] (kopaszfejű, gúnynev.) 26:47. | *iratos* (kicifrázott: »iratos festött járom«) K. 54. | *itkányos*¹ (iszákos, vö. *iszkányos* T) 29:432. | *kajácsos* (horgas, vö. *kajács*=görbe) T. | *karés* (kérges) 34:105. | *káros* (»Óh szomorú káros eset, A mi Martonfalán esött.«) K. 94. | *kerges* (kérges) 30:444. | *kergetegös* (kerge) 4:227. | *kóboros szekér* (gyékény ernyős, vö. *kóbor*, *kóbér*=szekérernyő) T. | *kókos pácza* (melyiknek botikó fogantyúja van, vö. *kók*=botyikó) Ksz. | *kontignáció*s (emeletes) T. | *korcsos* (»korcsos Kűsgalonfala«) K. 89. | *korkojós* (féleszü, vö. *korkojó* u. a.) 18:480. | *kórós* (»Ottan takartatott a kórós szénába.«) 17:330. | *koszos* (piszkos) K. 31. | *köblös* (gombafaj) Ksz. | *könyves* (könnyes) K. 101. | *kutrélyos* (< oláh *kutrier*- l. 23:349, fortélyos) 8:525. | *lankás* (lassukás, vö. *lanka*=meneteles hegyoldal T.) 8:473. | *lantos* (kolompos) 26:45. | *léhás gabona* (üres, vö. *léha* T.) 23:44. | *ménös* (kancaló) 4:141. | *métős* (vö. *métő*=métely) Ksz. | *mutáció*s zár (mesterséges) T. | *nádrágos* (úrfajta: »De nem akar éjőni most, Megszeretett egy nádrágost.«) K. 74. | *nyerénkes* (sikos, vö. *nye*-

¹ Az *itkányos*-ban az *élek* párja van megőrizve, *-ány* benne továbbképzés. Vö. 5:121.

rénk u. a.) 26 : 330. | *nyűgös* (nyughatatlankodó) 26 : 47. | *ótoványos* (faiskola) 34 : 106. | *paplányos ágy* K. 18. | *péczkés* (rátarti) 5 : 231, *poczkos* (cifra : »bodros fössingőt még a poczkos haját viséni kezdék az asszonyembörök«.) 3 : 512. | *pótolékos Timafula* (toldott-foldott) K. 89. | *pipős* (finnyás) Ksz. | *pirimókos* (finnyás, vö. *mókos*) T. | *révézetes* (kiállhatatlan, ijesztő formájú, vö. *révézet*=kisértet T.) 34 : 221. | *rezes* (pálinkafőzésnél az először lefolyt pálinka) T. | *rigojás* (házsártos) Ksz. | *rostás* (rosta készítő) K. 89. | *szakszinás* (házasságszerző, vö. *székszina*, *szakszina*=cók-mók) T. | *szálkás* (karcsú) T. | *szitás* (szitakészítő) K. 89. | *szonnyas* (szomjas) T. | *szós* (beszédes) T. | *tanyás hej, tonyás hej* (vizenyős, vö. *tanya*=lacus NySz.) T. | *tarlós kert* 2 : 381. | *tatros* (cifra : »Be tatrosok ezek a lányok.« Vö. *tataros*) T. | *teres* (»a gyémánt kastéj számára egy szép teres hêjet«) K. 448. | *törnyös* (ótvaras, vö. *törnyő*) T. | *tövös* Ksz, *tövöss* 15 : 576 (répa). | *urusus* (orvos) T. | *vátahotás* (bizonytalan) 4 : 322. | *vizenyeges* (ingoványos) T. | *zákányos* (csípős 8 : 472, üledékes T; vö. *zákány*=üledék) | *zállagos tehen* (megbirságolt, tilosban kapott) 6 : 465. | *zsám-bás'* (csámpás, vö. *csámpa*, *zsám-ba*=nagy láb, ügyetlen T.) 15 : 239. | *zsenyedegés* [senyvedegés] (rühös, vö. *senyvedeg*=rüh 3 : 261) T. | *zsigorás* (beteges) 23 : 44. — Homályos alapszóval : *acéntos* (veszekedő : »immá a mönyecske sem olyan acéntos«) 22 : 336. | *fintoros* (egyenetlen) Ksz. | *káliás* (részeg) 5 : 231. | *nanás* (házasságszerző asszony) Ksz. — Határozószóból képezve : *tüstént-töson* (tüstént) K. 459. | *visszáros* Ksz, *visszás* (facsaros : »De látom az eke hibás, Nem jó fából készű't, visszás, Szűötte régi rossz csere.«) K. 56.

Helynevek : *Aszalványos* (szántónév) 28 : 336. | *Faggyas* (kaszálónév) 2 : 381. | *Gyertyános* (erdőnév) 25 : 528. | *Kondoros* (kaszálónév) 2 : 381. | *Magyarós* (erdőnév) 2 : 381. | *Oltoványos* (dülőnév) 9 : 239. | *Osztoványos* (erdőnév) 25 : 528. | *Tekenyős* (kaszálónév) 2 : 381.

-ú, -ű : *bákszájú* (tátott szájú) MNy. 1 : 428. | *hosszú inggallérú* 7 : 378. || *bükkfejű* (nehézfelfogású) 26 : 48. | *higeszű* (könynyelmű) 3 : 554. | *nevezetű* (nevű : »Add oda egy legénnek, Están nevezetűnek.«) K. 65. | *öregrendű* (ócska) 34 : 106. — Továbbképzésben nyelvemlékeinkből ismeretes *v* hanggal : *sűrűvit* 7 : 324, a *sűrű* melléknév továbbképzett alakjában. — Az -s is beférkőzött ebbe : *egyaránsu* (egyforma) 30 : 444.

e) Valamihez tartozót jelentő képzők.

-i: *átillai* (»a nagy átilalai ostor«) K. 33. | *emböri* (»emböri körösztýén oiant tudom nem látott«) 4:80. | *galambi* (»élhessetek galambi páros életben«) E. 19:318. | *hatházi* (csavargó) 9:236. | *kézi ruha* (zsebkendő) K. 6. | *lakatosi* (»Azon aló' fényös patkó, Lakatosi munka.«) K. 114. | *szakáli* (harcsa) T. | *világi* (kikapós [asszony]) 34:107. | *vízi bűvár* (»Édös annya vízi bűvárokat küldött.«) K. 4. — Községnevekből képezett mellékneveknek érdekesebb alakjai: *kadicsfali* (Kadicsfalva) 6:465. | *ócfali* (Ócfalva) 4:227. | *páfalli* (Pálfalva) 2:88. | *tordátfali* (Tordátfalva) K. 43, stb. | *zötelaki*¹ (Zetelaka) 4:80. (Vö. a névszótők tárgyalásával.)

-beli (-béli, -bali): *eszebeli*, *szóbeli* (»ojan embört tösnek sokszé kikérőnek, akinek a szóbeli esze [szónoki tehetsége] több, mint az eszebeli tehetsége.«) 4:427. | *fejbeli* (fejrevaló, vö. *lábbeli*) 26:43. | *hathébeli* (gyermekágyas asszony) 5:87. | *járásbeli* (»mi járásbeli vagy?« = miben fáradozol?) K. 442. | *patkóbeli* (»adok neköd négy patkóbeli gyémántsöget.«) K. 443. || *jegybéli mátkámnak* K. 14. | *jövendőbéli* 5:233. | *menybéli* 17:327. | *po-kolbéli* K. 481. | *szübéli* (szívbeli) 5:233. — A Székelyudvarhelyi kódexben is meg van e képző illeszkedő -bali párja, nyelvjárásunkban ma is él, sőt analogia folytán még a magashangú szókhoz is hozzákerül: *csábbali* (balfelölí) T. | *hiszábbali* [hozzábbeli] (jobbfelelölí) 6:272. | *járásbali* (járásbeli: »Écsém uram, mi járásbali?«) K. 449, 462. | *lábbali* (lábbeli) 30:445. | *rúdszárnyábbali szég* (szekérrész neve) 13:578. || *céhbali* (céhben levő, céhtag) 30:444.

-féle (-féli): *jófféle* (jómadár: »hát ott matat... az az én jóféle Józsa Jánosom.«) 4:374. | *rosszfféle* (»szönt hütöt mondata az a rosszfféle pap.«) K. 43. || *miféli* (»Mé' jöttél? Virágé'. Mifélié?«) K. 126. — A képző életére vonatkozóan érdekes adatokat nyújtanak: *műfélénk*, *félénk-való* (hozzánk tartozó, vö. *féléke* valaminek: »egyik juh féléke a másiknak« = egy anyától való 18:479) T.

¹ Magam mindig *zetölaki*-nak hallottam.

f) Fosztóképző.

-talan -telen, -atlan -etlen : *bódogtalan* (félkegyelmű) T. | *böstelen* [becstelen] (rút) T. | *szégyöntelen* (arcátlan) 35 : 45. || *ábrázatlan* (rútarcú) T. | *kontyatlan* (hajadon : »Óh te kicsi kontyatlan, Mé' vagy ojan csintalan.«) K. 336. | *szaporátlan Décsfala* (nem szaporodó) K. 89. | *Kinyeretlen mező* (helynév) 27 : 144.

g) Nőnévképző.

-né : *Palinő* (»Pali s Palinő e'ményen szántani.«) 35 : 46.

h) Sorszámnév-képző.

-d : Eredetibb -ik nélkül való alakok : *másod*, *harmad* (»Eő dolog : hogy lögyön egésség, *Másod* dolog : hogy ne nyomjon éhség, *Harmad* dolog : tiszta gunyám lögyön.« K. 54; »*Másod* kakasszókor tégöd mégkérnélek, *Harmad* kakasszókor tégöd elvinnélek.« K. 124; »Pedig most *harmad* ideje, Törökbúzáat vették ide.« K. 56).

i) Elvontnév-képző.

-ság, -ség : Melléknevekből vannak képezve : *ēfijuság* (ifjuság) 9 : 37. | *ribanc-ság* (gonoszság) 4 : 275. | *sijátság* (rónaság, vö. *siját*, *seját*—saját Ksz) : »möntek ésőben is egy nagy sijátsággra, onnét érköztek egy nagy sebös fojóvízhöz«. K. 450; *siátság* : »möntek a möndölecsekék egy szép ződ siátsággra«. K. 451. | *szánasság* (szánnal való fuvarozás, vö. *szekeresség*) Ksz. | *tágosság* (elég hely : »Tágosságot nekünk és, Ha kicsikék vagyunk és.« Tánc mondóka.) 8 : 527. || *fényesség* (fény) 17 : 329. | *figyelmetesség* 17 : 329. | *idegenség* (gabona közt termett giz-gaz) T. | *kinyeretlenség* (kenyér nélkül való létel : »Kiér Isten jót ne aggyon... Kinyeretlenség talájon.«) K. 7. | *örvendetesség* 17 : 326. | *sükeccség* 17 : 329. | *szekeresség* (fuvarozás : »Bezzög nem így beszét a példa,

mikó tássba állottunk vót s szekerességre möntünk.« Vö. *szánasság*) 4:176, 6:517.

Főnevekből: *asszonyság* (megtisztelő megszólítás: »Jó estét, jó estét Tollas Pálné asszonyság.«) E. 17:236. | *atyafiság* (atyafiság) E. 19:318. | *dologság* (munka) 4:32. | *leányság* (leánykor: »Szép a szép leányság, szép szabadságáért.«) N. 7:345. | *menyasszonyság* (menyasszony) 7:95. | *szénaság* (szénatermő hely) 34:106. | *uruság* (orvosság) 4:176. | *zsidóság* (»Négyen édös egyek vadnak zsidóságba, Ajtó, ablak nélkül, csinálatlan házba.« Találós kérdés [=dió].) K. 346. || *hejség* (hely: »zörgés, csattogás van, ugyan döngött a hejség belé«) K. 443. | *legénység* (legénykor: »Hát az a szép legénységem Istenem! hová lesz?« Vö. *leányság*.) N. 7:170. | *ördögség* (huncutság: »Az esze mind csak ördögségön, még zuvaton jár.«) 4:32. — Homályos képzésű: *zeleccség* [zelletség] (pereputty: »Héj nincs párja szélös e világon az asszony portékának, annak mindön zeleccsége ojan, hogy...«) 4:32.

Igéből: *váccság, válttság* [váltság] (ár, készítési díj: »mennyi a vaccsága ennek a harisnyának [daróc nadrág]?« 29:190; »... ennyiből áll E küs kertész fárattsága, Piross tojás a válttsága«. K. 319.) || *sieccség, siettség* (»... sieccséggel szógáj a te szent uradnak«. 17:328; »A házat is délbe söpri még nem röggel, Akkor is előttd igön siettséggel.«) K. 31.

III. Szótók.

1. Az igetők.

A kötőhangzó viselkedése az igetőkben. A felszólító mód tárgyas ragozásában a 2. személy *-d* ragja előtt a kötőhangzó megléte vagy hiánya az ige jelentésében fontos szerepet játszik. Az *ird* és teljesebb *irjad* alakok használata közt a székely nyelvérzék szigorú különbséget tesz, nevezetesen az *ird* beálló cselekvésre értett felszólítást jelent, míg az *irjad* felszólítás értelme szerint a cselekvés már folyamatban van s ezért leginkább buzdításokban, biztatásokban szerepel.¹ Érezhető bizonyóságot nyújtanak e sorok is: »*Vágjad, vágjad* a búzát, Csakhogy kezded *el* ne *vágd*.« K. 51; »Nem jól van a fejem âja, Édös rózsám *igazítsd meg*.« K. 25 és: »*lássad* édös lovam, akarhogy vigy«. K. 440.— A teljes alak megrövidülésére érdekesebb példák: *hocczide* [hozdsza ide] K. 473, *segidd meg* 6:517. Ritkán ugyan, de előfordulnak összevonások a jelentő módban is: *lándég* (lád-e, látod-e; vö. *láddeg* TMNy. 229) Ksz; »Ajtódot, kapudot *bézárhadd*² előttem.« K. 21. — A *-nak*, *-nek* többes 3. személyragnak múlt alakokban való használata már kiszorulóban van. A Vadrózsákban s más régibb feljegyzésekben, rendszerint versben megóva találjuk a következőket: *hoztanak* K. 123, *indútanak* K. 3, *viggatlanak* 17:332, *vótanak* 5:233; Bágyban egy 82 éves ember szájából való följegyzésem: *harcollanak*, *vigyásztanak*, de a fiatalabb nemzedék itt sem él vele. — A *-lak*, *-lek* tárgyas ragot következetesen kötőhangzó nélkül lehet hallani, miként a kódexekben is a rövidebb alakok vannak: *béereszlek* K. 15, *megfőröszelek* K. 10, *küdlelek*, *födhöz teremtlek*, *suvaszlak* stb. (Székelyudvarhely).

¹ Vö. Márkos A. MNy. 10:159. — ² A TMNy. szerint (229. 1.) a székelyeknél ismeretlen a ható ige összevont alakja.

A múltidőt a *d*-végű igék képezik kötőhangzóval is, nélküle is: *elfáradott* K. 478, *haladott* K. 437, *hasadott* 7:378, *megkérdeztem* 6:517, *kérdezte* 4:235, *küldötte* 26:44. || *mégátta* [megáldotta] 16:85, *hortam* K. 481, *kütttelek* K. 462, *elkütte* K. 481. A *t* végűek azonban mindig kötőhangzó nélkül: *kibocsáttál* K. 95, *kifuttlál* K. 94, *kötlék* K. 8, *főkötted* N. 7:163, *megkötltem* 9:39, *fulltam*, *sütte*, *üttem* 3:512, *ütte*, *mégütte* 35:45, *kisütte* K. 485, *vették* [vetették] K. 454. A hangzóvesztő igeők a múltidőben eredetibb alakjukat őrizték meg, amint alább, az igeők tárgyalásában felsorolt példák igazolják. Az *l* végűeket kötőhangzóval mondják: *megbékélött* 10:240, *remélött* K. 98, *sajnálottam* 17:331, *szapulottam* K. 51.

A siklódiak használják a *jövel* imperativust (K. 96.), mely valamikor kötőhangzós (*jövejel,¹ vö. TMNy. 237. l.) lehetett. — A föltételes mód képzője előtt rövidülnek az igék: *kéne* (kellene) K. 66, 485 stb., sőt *ké* (kellene) Márkos 14; *kének* (kellenének) 4:373, *hajitna*, *monna* [mondana], *küдне*, *béeresznének* stb. (Székelyudvarhely). Hasonlókép a főnévi igenév képzésében sincs kötőhangzó: *sikótni kezd* (sikoltani) 4:181, *álni*, *fordítani*, *küdni* (Székelyudvarhely), csupán a hangzóvesztő tőkben, pl. *örlení* K. 15.

A TMNy. szerint (241. l.) egészen zárt kötőhangzó van az *ivutt* K. 53, *hivutt* 16:86, K. 471 alakokban. Szinnyi a tövégi rövid magánhangzók kérdésével foglalkozva magyarázta²) a *hivu*-féle igei tőalakokat. Nyelvjárásunkban az említetteken kívül nemcsak a *hivu*, *ivu* (ő is *ivu*) F. 34, *hiu*³ Márkos 11 alakok élnek, hanem hallhatók a *hivul* és hosszú hangzóval *szivül* 7:324 is; ezeket Szinnyi (említett cikk 133. l.) föltételezte, mint a *hivu*, *szivu* eredetijét.³)

Az igeők állapota. A fokváltakozásos igeőket rendszerint rövid hangzóval ejtik, csak egy pár alakban van meg a zártszótagbeli eredetibb hosszú hang: *főkél* K. 44, *elkél* K. 485, és az *eső* N. 7:70. — A hangzóvesztők a tő eredeti állapotát

¹ Melich szerint *jövel* < *jövjel (A magyar tárgyas igeragozás MNy. 9:63), tehát szerinte nem volt kötőhangzós. — ² Alaktani adalékok NyK. 33:129. — ³ Ujabban Kräuter másként magyarázza ez alakokat, szerinte a *hiu*, *hivu*-féle alakok egykori melléknévi igenévből (*hiu) és személyragokból fejlődtek, a tőnek *hi*-t fogadva el; a székely egyes 3. személyébe (*hivu*) szerinte analógias uton került bele a *v*. (Vö. A *v*-tövé igék NyK. 42:325, 329, 330.)

tartották meg: *szörzöm* 4:321, *szörzök*, *mégszörzé* (Bágy), *szörzöttem* 26:44, *szörzöttek* K. 488; *vérzöttem* K. 106; *termöttél* K. 22; *kisöpröttem* K. 48, *örlení* K. 15, *pöllení* [pörölni] K. 556, *cséplünk* K. 56, *éneklett* 17:329, *érdömli* 6:517, *lehajlott* K. 115. A következők megtartották magánhangzójukat: *förödnek*, *förödni* 4:285, *förödő* K. 464 (*förödik*, *férédik* származékai általában), *mozogni* 4:228, *morogtam* 4:32, *omolnak* K. 482. Az *ajánl-félékre* van ugyan teljes alakban is példa: *szégyenli* 16:192, valósággal a *hű* ejtés azonban: *szégyölí* 4:176. A mássalhangzótorlódás könnyítésére az elsőt ejtik el ebben: *vásálníok* [vásárolníok] 15:569. — A tiszta *v*-hangú igetők első csoportja (*hí*, *ví*, *szí* stb.) sem tartja meg mindig zárt szótagban a *v* hangot, pl. *meghinám* K. 467, *híni kezdé* K. 318, *híttam* K. 51, E. 7:85, *szíttam* K. 9, továbbá a *v*-t pótló *j* nélkül mondják a *fű* alakjait, pl. *fű* K. 453, *fűttak* K. 452, *júni* K. 451. A *v:p* fokváltakozásban az erős fokot őrzik:¹ *szíp* 5:569, *szípod* 4:81, *szípják* 7:427. — Az *sz*-hanggal bővülő *v*-tők közt az *eszik*, *iszik* általánosan használatos a múltidejű rövid *ett*, *itt* F. 34 alakban, Kräuter fejtegetése alapján eredetibb alakban;² az *iszik* igének használják az *íva* (»a bor tulságosan íva kajdít« 7:324) igenevét is, az *iszos* (K. 74.) továbbképzésben pedig a *v* helyett a praesens-töbeli *sz* hangot találjuk. A *vészöm* 4:478, *tészöm*, *lészön*, *vészön* 4:428, *elvégyen* (Bágy) változatokban csak a rim kedvéért hosszú a tőhangzó, közönséges beszédben nem szokásos hosszú hangzóval; de valósággal hosszúnak mondják a *lévő* 17:328 és *lévendő* K. 475 igeneveket s így az utóbbit is *v* hanggal ejtik. — Föntmaradtak nyelvjárásunkban az *sz* és *d* hanggal bővülő *v*-tők régies causativ származékai: *elalot* (elaltat) E. 19:317, *megesköt* (megesköt) K. 477, *még vadnak eskütve* (Székelyudvarhely), de ujabbszerű nyelvjárási fejlődménynek tekinthető e visszaható értelmű ige: *lefeküll* (lefekszik: »Lefeküllék feküllős ágyamba.« 7:427), mely az *-ül*, *-ül* képzős visszaható igék analogiás hatására keletkezhetett. — Nyelvjárásunk igazolja Horgernek azt a magyarázatát, hogy az *sz*-szel és *d*-vel bővülő *v*-tövű igék eredetileg csak *sz*-szel bővülők voltak (l. 42:337),

¹ Vö. Szinnyi: Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft 32. l. és Wichmann: Zum stufenwechsel im ungarischen. (Finnisch-ugrische Forschungen 7. k.) —

² Vö. Kräuter id. ért. 319, 330. l.

mert Udvarhely megyében ma sincs *d* ez igék alakjaiban: *nyuguszom* Ksz, *nyugusznak* K. 476, *nyuguttam*, *nyuguttál*, *nyugutt*, *nyuguttak*, *megnyuguvék*, *megnyuguvánk*, *nyugunnám*, *nyugunnánk*, *nyúgugyam*, *nyúgugyál*, *nyúgugyatok* (Bágy), *nyugunni* K. 98, 476, *nyuguva*, *nyugutt* (Bágy), *nyughatnám* K. 331, N. 7:525, *nyughass* és *nyughatik* 3:554, *nyúguhattak* 16:43 | *aluszom* K. 122, *aluszik* K. 457, *alutt* 16:43, *alunnának*, *aluvó* (Székelyudvarhely) | *eskütt* K. 448 | *haragutt* 4:235.

A *vagyon* jelenidejű többes 3. személyű régi *vadnak* alakja nyelvjárásunkban ma is él s általánosan járatos. (Vö. K. 12, 40; 5:266; 7:378; 16:43.) A *megyen* ragozásában való változatok *mögy-* többől: *mögyök* (U. sz.¹) K. 25, *elmégy* (Oroszhegy) 7:144, (Martonos) 7:120, *mégysz* (Siménfalva) 26:43, *méssz* [*< mégysz*] (Etéd) E. 17:237, (K. v.²) K. 454, (U. sz.) K. 30, *mögyön* (U. sz.) K. 25. — *mën-* többől: *mönyök* (U. sz.) K. 5, (Nyikómente) K. 114, *mënyék* (Olasztelek) 16:85, *mënsz* (Olasztelek) 14:89, 16:43, *mönyön* (U. sz.) K. 4, *mönyen* (Siménfalva) 26:43, *mënyën* (Bibarcfalva) 35:46, *mönyüink* (U. sz.) K. 440, *mënyüink* (Zetelaka) 2:88, *mönnek* (U. sz.) 4:285. || *mönt* (U. sz.) K. 7. || *méne* (Siménfalva) 26:43, *mönének* (U. sz.) K. 4. || *mönnék* (U. sz.) K. 17. || *mönnyek* (Kadicsfalva) 33:534, *mönny* (U. sz.) K. 31, (K. v.) K. 440, *menny* (Homoród vidéke) 5:32, *mönnyön* (U. sz.) K. 78, *mönnyüink* (U. sz.) K. 5, *mënnynyüink* (Olasztelek) 16:43. || *mönni* (U. sz.) K. 30.

2. Névszótök.

A kötőhangzó viselkedése a névszótőkben. A tárgyrag előtt kötőhangzóval teljesebb alakok: *eszöt* K. 54 és 560 (itt *eszt* is!), *fijat* K. 11, *szöszöt* K. 87; de hiányzik a kötőhangzó a többesképző előtt az *egykoruk*-ból K. 484. — Egészen zárt kötőhangzót mutat a *Jézusum* 4:32, mely azonban csak újabb hangváltozás lesz. Általában zárt kötőhangzó járja a tárgyrag és személyragok előtt (miként a Dunántúl, vö. TMNy. 282. l.), pl. *almákat* K. 480, *halottot* K. 38, *lejányomot* 3:555, *haragimot*

¹ Udvarhelyszék, — ² Keresztur vidéke.

K. 44, *atyafiságtokot* 4:478, *váraikot* 10:240; *halottom* K. 38, *kéncsöm* K. 6, *szájd* 8:527; képzésben is: *álmotlan* K. 32.

A névszótők állapota. A fokváltakozásos névszótők közt vannak nyelvjárásunkban olyanok, melyek a köznyelvi rövidhangzós alakokban is a hosszú magánhangzót mutatják: *nyárt*, *sárt* (Székelyudvarhely), *nyára* 4:275, *nyáral* (ige!) 34:106, *sárja* 4:275, *téjbe* K. 10, 452, *teébő* [tejből] 3:512; *-béli* (*jegybéli* K. 14, *szübbéli* 5:233), *bogárt* K. 31, *Kerekdomb mocsára* (helynév) 25:528. Viszont rövid hangzós alakot ejtenek szép számmal olyan szókban, melyek a köznyelvben és irodalmi nyelvben ugyanazon ragok alkalmazásával hosszú hangzót mutatnak: *eszt*, *esztöt* K. 560, *eszre jössz* K. 86, *eszre vész* 4:181, K. 12, *múlt hetön* [héten] K. 56, *ketszer* 35:116, *kéccer* 17:332, *elég nevön*, *jó nevön* 4:427; *éh* származékai: 'örökké *ehők*, szonnyak *lősznek*' K. 452, különösen az igei származékok: *ehőzik* K. 452, *ehözött* 16:86, *ehőzés* K. 472, *megehült* 18:141; kéttaguak: *fazekkal* E. 7:84, *falevelön* K. 68, *gőzszekezőn* 4:276, *ösvenje* 25:429, *tehent* K. 57, *tehenbe*, *tehennél* E. 7:84. Átterjedt a rövidülés ragtalan alakokra is: *esz* K. 560, *egyeb* 30:444, *fazek* E. 7:84, *ösveny* N. 7:310, K. 123 (*évegösven* K. 441, *vakösveny* 34:107), *teheny* K. 471, *tehen* E. 7:84, K. 90, *tehen* 6:465. Összetételekben: 'derekaj' K. 14, 'dérékkötés' 13:578, 'hetfü' K. 41, 'angyalika-gyüker', 'örmény-gyüker' 34:106, 'csudaszeke' 4:276. — A hangzóvesztő tövek közül tárgyrág előtt nem löki ki a magánhangzót: *fátyolt* K. 17, *pokolt* K. 479, *tükört* 16:192. A hangátvető *teher* a régi *teréh* alakjának továbbfejlődött formájában él: *terü* K. 94, *terübe* K. 477, *terüs szekér* (Székelyudvarhely). — Sok érdekes példával szolgálnak a *v*-hangú névszótők. Így az eredeti *tő* *v*-hanggal maradt meg a nominativusban: 'bőv ételitalért' 17:327; viszont még kötőhangzó előtt sincs meg *s* helyét néha a *j* pótolja: *miel* (művel) 26:43, *kőmies* K. 315, *kőmijes* K. 314, *miesnap*, *mijesnap* (Bözöd, Csekefalva). A szó személyragozva *v* nélkül, eredetibb alakban járatos: *szómnak* K. 39, *szómmal* K. 98, *szóddal* K. 101, *szónkba* 5:233; a 3. személyben pedig zártabb hangú a *tő*: *szova* K. 60, *szovát* K. 440, hasonlóan *jav*- helyett is *jov*-.: *jován* K. 80, *legjovára* K. 88. A nominativus hatására *v* nélkül: *tót* K. 457, *tón* K. 447 (de *Katustava* 29:542.); *csőn* 7:378; *tőstől* 27:477, *tős-fokos* 34:107, *kartón fogta* K. 448, 467 (Székelyudvarhelyt így is

mondják *karton fogta*, valószínűen alakkeveredés: *kartõn* $\times$ *karon fogta*). Széltében használatos a *szív* helyett a régi nyelvben gyakori *szű* (K. 29.) és ragos alakjai: *szűből* 5:124, K. 36, 62, 81, *szűnek* 7:95, *szűvel* K. 467, *jószűvel* [szívvel] K. 53, 473; továbbképzésben is: *szűbéli* 5:233, a tárgyragos és személyragos alakokban pedig a *szűv* tő általános: *szűvet* K. 36, *szűvem* K. 63, *szűved* K. 76, *szűve* K. 11, *szűvit* K. 6, *szűvünkbe* 7:95, *szűvetők*, *szűvüket* K. 101, *szűvökre* K. 104; ugyanígy a *hű* szónak 3. személyragos alakja: *hűve* K. 33. A *ré-* (*rev-*) tő él az összetételben: *rétopló* 29:432. — A helynevekben *-falva* helyett mindig *-fala* rövidebb alak járja: *Nagy-Galonfala*, *Küs-Galonfala* [*<Galambfalva*], *Mátisfala*, *Pá'fala*, *Lengyönfala* [*Lengyelfalva*], stb. K. 89—90, *Tordátfalán* K. 28, *Telekfalát*, *Telekfaláról* (Bágy); az *-i* képző előtt az *-a* elenyészik: *kadicsfali* 6:465, *ócfali* 4:227, *telekfali* K. 81, *tordátfali* K. 43, stb. Mint önálló szó a *falv-* tő ismeretes (pl. *faludban* N. 7:348.) A *hamv-* tő *hamm-* mellékalakjában él: *hammát* K. 12, 316, *hammas* K. 454, vagy pedig a kevert alakjában: *hammubotos* (farsangi alak) T. A *szarv* főnévnek *szaru* alakja van az *ökörszaru* 7:378 összetételben. Az *ölyv* *v-s* alakja a székelyben ismeretlen, de annál közkeletűbb helyette *üllü* K. 35, *üllü*, *üllü* T. A *könny* [*lacrima*] ma is teljes tövel ejtődik: *könyve* 14:240, *könyveimmé* 7:384, *könyvez* 3:261; viszont a köznyelvi *könyv* (liber): *könyü* 3:261, miként az *enyv* is: *enyü* 4:93. A *toll* ejtése *tolu* T (hallottam *tolu*-t is Székelyudvarhelyt). A melléknevek között is van, amely eredetibb tövet őrzött meg, legalább származékában: *sűrűvit* 7:324. — Az *ó*, *ő* végű névszók a harmadik személy ragja előtt, miként a köznyelvben is, véghangzójukat *-a*, *e* re változtatják, mint *disznaja* 35:45, *szereteje* 5:124, *szeretēja* 35:45; érdekesebb példák: *utáján* (utórészén, végén) K. 91, *merejibe* (egészen, teljesen) 4:275. A több birtokost jelentő *-jok* előtt azonban az *ó* végűek páros alakot fejtettek ki, ugyanis néha *a*-ra változik a véghangzó, néha csak *o*-ra rövidül, s egyaránt használatos mindkettő: *ajtajok*—*ajtojok*, *disznajok*—*disznojojok* (Bágy). A tő véghangzójának *a*-, *e*-re változtatása meggyenkben általánosnak nem mondható, a Vadrózsákban is ingadozik (*keszkenyője* K. 20, *szeretője* K. 32), Csekefalván így is mondják *disznója*, hasonlóképp Bözödön: *erdője*. (A főnévül használt *ó*, *ő* végű igeneveket l. az igenevek tárgyalásánál a szóképzésben.) A *bornyu* (borju) a

harmadik személy ragja előtt elveszti véghangzóját: *bornya* K. 90, hasonlókép a *szomju* a többes képző előtt: *szonnyak* K. 452, de az előbbi máskor megtartja teljes tövét: *bornyukot* K. 51, *bornyuk*, *bornyum*, *bornyudot*, *bornyujok*, *bornyudzó* (Bözöd, Bágy). Érdekes, hogy a *szíj* két alakban él: *szijju* és *szijj*, a kettőt azonban nem alkalmazzák egyformán s a ragozásuk is eltér: *harisnyaszijju*, *-szijjut*, *-szijjuk*, *-szijjud*, *-szijjuval*, stb. és *gyeplőszijj*, *-szijjat*, *-szijjak*, *-szijjad*, *-szijjal* stb. (Ége, Bözöd).

IV. Szóragozás.

1. Igeragozás.

Az igei személyragok alakjára és használatára nézve nyelvjárásunkban a következő sajátságokat találjuk:

A *megyen* egyes számú 2. személye a nyelvjárás-terület északi részében (Oroszhegy, Martonos) előfordul a ragtalan *el-mégy* (7:144, N. 7:120) formájában is, de általánosabbnak a személyragos alakok mondhatók: *mégysz* 26:43, *méssz* E. 17:237, K. 30, 454; a Háromszékkal szomszédos helyeken (Olasztelek) a *mën-* töből is: *mënsz* 14:89, *mënsz* 16:43. A tárgyas ragozás 2. személyű *d* ragját csak bizonyos mássalhangzó-torlatokból hagyják ki: *mon' meg* K. 469, *hajics-ki* stb. (Székelyudvarhely). Az *sz-szel* bővülő *v* igetők az egyes 3. személy *-n* ragját a jelentőmódban is viselik: *leszen* 5:125, *lészön* 17:327, *lészön* 4:428, *lőszön* K. 6, 42, *lőjszön* (Hargita vidéke) K. 96; *tőszön* 4:81, K. 29, *vészön* 4:428, *vőszön* K. 29, *viszön* 6:283, hasonlókép a régies *vagyon* 14:28, továbbá a *mëgyën* változatai: *mögyön* K. 26, *e'mënyën* 35:46, *mönyön* K. 4, *mönnyen* 26:43; elbeszélő alakok: *lön* 17:332, *lén* K. 91, 439; ragtalanul él azonban most is a *jő* K. 41, 73, stb. Az alanyi ragozás többes 1. személyének ragja eredetibb nyiltabb hangzóval föntmaradt egyetlen alakban: »Poroncsolat harangszóra Elindulónk a Virgóra«. K. 105 (vö. Szinnyi Nyelvhas.⁴ 112. l.). — A tárgyas ragozású elbeszélő múlt és a föltételes mód *írók*, illetve *írnók* eredeti alakja, mely a népnyelvi használatból jórészt kiveszett (vö. TMNy. 614), nyelvjárásunkban még kedvelt forma, kivált az utóbbi: *választók* 3:513, *megbúsítanók* 4:427, *irhatnók* K. 10, *nevelnők*, *ünnepelnők* N. 7:348, — A múlt idő többes 3. személyében a régies *irtanak* alakok előfordulnak, (a példákat l. a kötőhangzó tárgyalásában). — A székelyben is szo-

katlannak tetszik a tárgyas ragozású és felszólító alaknak *lássá*, *tarcsa*-féle fölcserélése magashangú igékben: »Verd még isten azt a szüvet, Aki ijen dógot művelt: A sok népet *elveszeszsze*, Sok árva szüvet *epeszsze*«, (e. h. *elveszti*, *epesztí*) K. 101. De valóban jellegzetes székely sajátosság a tárgyas ragozás alkalmazása infinitivus mellett, pl. »*szeretném* haza mönni« K. 460, »*Szeretné* [e. h. *szeretne*] csak paczérozni S ott az úton bogározni«. K. 35, »Büdös vót a kapa nyele, Nem *szerette* bánni vele«. K. 86.

Bár nyelvjárásunkban sem maradt teljesen sértetlen az ikes és iktelen ragozás megkülönböztetése, mégis a legtöbb esetben máig tisztában érzi a székely nyelvérzék a kétféle ragozás közt való különbséget, mint a többi nyelvjárások. Kitűnik ez azon esetek vizsgálásából, melyekben az irodalmi és köznyelv is határozatlan és ingadozó. Így nem cserélődött föl az egyes 1. személy *-m* ragja az iktelenek *-k* jával, hanem megmaradt a jelen időben, elbeszélő múltban és föltételes-, fölszólító módban egyaránt: *alszom* K. 44, *aluszom*, K. 122, *bibelődöm* K. 64, *bócsuzom* 4:428, *ébúdosom* K. 62, *dógozom* K. 38, *mégelégszöm* K. 46, *beléégyszöm* 3:554, *emléközöm* 7:378, *csöm* K. 19, *lejesöm* 7:378, *imátkozom* K. 54, *gondoskodom* 5:267, *elkésöm* 8:480, *nyuguszom* Ksz, *ugrom* K. 96, (csak a rim miatt: *fáradozok* K. 39), | *megházasodám* K. 35, *fekvém*, *mönekvém* K. 32, *fölugrá*m 17:329, | *házasodnám* K. 473, *áhatnám* K. 331, *nyughatnám* K. 331, N. 7:525 | *lakjam* K. 32. A jelen idő 2. személyében szabályos az *-l* rag: *játszadazol*, *szököl* N. 7:308, K. 74, (de *-sz* is: *takarodsz* 36:336), másoldalról azonban az iktelen *s*, *z* végűek sem vették át cserébe az ikes *-l* ragot: *keressz* N. 7:529, *lár-mázzs* N. 7:340, *nézzs* K. 458. A fölszólító módban is ép az ikesek *-l* ragja: *bánkóggyl* 17:328, *forgóggyl* 14:283, *megpárosodjál* N. 7:524, *szökjél* K. 74, (de iktelenek módjára ragtalan: *aluggy* K. 44, *mácskálógygy* 3:554, *takaroggy* K. 80, *kérdezőskögygy* K. 485, *nyughass* 3:554.) Viszont nem hatolt át az *-l* az iktelenek fölszólítójába, hanem a ragtalan alakot használják: *légy* K. 5, 20, 40, *mönny* K. 31, *fěj* K. 19, *főraj* K. 65, *förössz* K. 10, *gyalázz* K. 50, *hallgass* 4:176, *kérj* K. 29, *keress* K. 64, *készűj* K. 8, *maraggy* K. 25, *nyiss* K. 8, *pillants* K. 59, *száj* [szállj] K. 14, *táláj* K. 61, *vigyázz* K. 55, *vígy* K. 6, stb. Az ikesek egyes 3. személye szabályos formában maradt meg az elbeszélő múltban, föltételes- és fölszólító módban: *megbotlélk*

7:187, *megdöglék* 3:513, *ivék* 6:466, *születék* 4:321, *kitörék* 7:378, | *meggondókoznék* 33:534, *laknék* 4:32, *tecczenék* K. 113, *tojhatnék* 3:554, *uralkodnék* E. 19:317, | *érjék meg* K. 471, *fürödözzék* 4:371, *házasodjék* N. 7:529, *igyék* 11:37, *párosodjék* N. 7:524, *vájék* [váljék] 7:384, (de iktelenül: *falatozzon* K. 451). Iktelenek maradtak a következők: *bomol* K. 33, és az *eső* N. 7:70 (vö. 34:348), *foj* K. 51, 57, 62 (*fojjon* 27:477), *mász* K. 48, *csúsz-mász* 16:86, *émül* K. 19 (vö. NySz); iktelen az *eszik* a 3. személyben, ha átható az értelme: »A sok irigy majt *mégöszön*«. K. 29. Viszont *ikesek* maradtak: *mégfogonik* K. 95, *megjelenik* K. 474, (*jelennye meg* K. 470), *lépik* 5:125, K. 480, *termik* 7:144, K. 65, (de: *teremjön* 8:480), *lakhatik* K. 12, *nyughatik* 3:554. Sajátságos *ikes* használatok: *érik* (»mig réjám érik az álom«) K. 29, *kezdik* (»a horokáj [harkály] fogatkozni kezdik«) K. 464, Ksz, *ódik* [oldik] T.

A *vagyon*, *jön* és *kell* igék következő ragozási változatait sikerült összeállítanom (*megyen* alakjait l. az igetők tárgyalásában):

vagyon: *vagyok* K. 336, *vagy* K. 9, *vagyon* 14:28, 33:534, *vagyunk* K. 336, *vattok* 16:43, K. 437, 456, *vadnak* 7:378, 16:43, K. 12, 40 | *vótam*, *vótál* K. 10, *vót* K. 18, *vótunk* 2:88, *vótatók* K. 482, *vótanak* 5:233 | *válánk* K. 90, | *vónék* 4:227, *vóna* K. 17.

jön: *jövök* 4:373, *jössz* K. 86, *jő* K. 41, 73, *jötök* (Székelyudvarhely), *jőnek* K. 60 | *jöttem* K. 53, *jött* K. 83 | *gyüvénk* 35:45 | *jönék* K. 124, *jőne* K. 20, *jönénk*, *jönétök*, *jönének* (Székelyudvarhely), | *jőjtek* K. 127, *jövel* K. 96, *jöszte* K. 48, 475, *jőjön* K. 83, *jö'ön* K. 468, *jöön* 11:37, *jö'n* K. 33, *gyűjön* E. 6:240, *gyűjjön* 35:46, *jehessön* K. 472, *jőjünk* (Székelyudvarhely), *jőjetök* K. 91, *jenek no!* (Székelyudvarhely).

kell: *kéllessz* K. 112, *kéll* K. 61, *ké'* K. 442, *kê* K. 55, *ké'* K. 72, *ké' vala* K. 455 | *kéllött* K. 83, *kéllött* K. 57, *kéllött* 16:86 | *kéne* K. 66, 485, *ké* [kellene] Márkos 14, *kének* [kellenének] 4:373.

Időalakok és módok használata. Az udvarhelymegyei Nyikómente igealakjaival már behatóan foglalkozott Márkos Albert,¹ továbbá az Erdélyi Lajos alapvető s a székely nyelvjárásokra nézve kiváló fontosságú értekezéseiben² kifejtett igazságok nemcsak

¹ Kolozsvári unit. koll. 1905/6. évi értesítője és MNy. 10. — ² Időalakjaink és módjaink a háromszéki nyelvjárásban NyK. 35 — és A feltételes és felszólító módú időalakok a háromszéki nyelvjárásban NyK. 36.

Háromszékre, hanem jórészében az udvarhelymegyei testvér-nyelvjárásra is állanak. Sajnos nem áll módomban példákkal pontról-pontra kimutatni, mennyiben egyezik s mennyiben tér el e két nyelvjárás az igealakok használatában, de talán a nyelvjárasterületünk különböző helyeiről való adataim így sem lesznek fölöslegesek abban a kérdésben, hogy miként élnek, illetve éltek az időalakjaink és módjaink az udvarhelyi székelységben.

ír. Általános alanyt fejez ki a 2. személy: »*Kérdőzöd* fé're nőz, égyet szól tíz szódhoz«, vagy ugyanott tovább: »A házat is dé'be söpri még, nem röggel, Akkor is előtted igön siettséggel, *Talá'sz* az ágy alatt szömeteköt széjel, Ne *mönny* oda nászszai, igön nagy seröggel.« K. 31. A 2. személlyel kifejezett általános alany-használatra nézve mindenesetre figyelmet érdemel, hogy a 2. személyű általános alany közmondásokon kívül használatos ilyen oktató költeményekben, melyekben a tanács mintegy beszélgetve egy képzelt hallgatóhoz van intézve, s ezáltal lesz általános értelmű. — A beszélő idejére nézve folyó cselekvés példaként említhetem föl e mondatokat lappangó (*van*) állítmánnyal: »Uram a városba piros csidma vönni, Apám az erdőbe somf vesszőt vágni, Anyám a malomba fejer liszt örleni.« K. 15. — Szokásos cselekvés érezhető a következőkben: »A hol a nagy leány borzos fővel *szítál*. . . Napestig a hogy jár, éccaka is úgy *hál*, Igön drága bogárt ott sönki sem talál,« K. 31. »Ahol a bérösök virjadtig *alusznak*, Csak napot számlálnak, a tűzhejt *nyujtoznak*, Délbe is horczogván sokáig *alusznak*, Pázsint szokta kelni udvarát azoknak.« K. 30. — Mint történeti jelen elbeszélésekben igen gyakori olyan esetekben, mikor a már megtörtént cselekvés ezáltal újból élénken lejátszódik szernünk előtt; az *irt* alakkal viszonyban pedig kiemeli a cselekvés lefolyásából a legfontosabb, legélénkebb mozzanatot, pl. »Mirkó királyfi *leszalatt* a vár udvarára, hogy megporóbá'ja mennyire növekedött az ereje, *fő'kapja* a buzugánt, *megforgassa* a feje fölött, s úgy *visszadobja*, hogy éppen a Kutyafejü eleibe *esött*.« K. 447. Ime a kép közepében kidomborodik a buzogányát nagy sebessen forgató Mirkó királyfi.

ira. Nyelvjárásunkban is főkép a cselekvésnek a nemrég múltban való lefolyását jelzi s az *irt* mellett szintén elevenséget ad az előadásnak, mint azt szépen mutatják e példák: »A tóba megszólalt Kádár Kata neki, Hézzája *beugrék* hamar Gyula Már-

ton.« K. 4. »Mikor a legfő'ső léczöt is fő'verték Az ácsok, a fésze nyeliből *kiesék*, Mig a földre *esék*, Varju *odatojék*.« K. 89. — A fölindult lelkiállapotot tükrözi vissza ebben: »Jujj! mi *vala*, mekkorát szóllott.« 11:37. — Viszont a cselekvés nyugodt, csendes folyamatát is kifejezheti, a tartós multat, oly belső tartalommal, mint az *ir vala*: »S mig az embörök kinlódtak, addig a ház kutya egy fa alatt *hevere*.« 18:141. »Ottan meglát egy nyáj aranyszörű juhót, s egy óriás ember *örizé*.« N. 7:525.

ir vala. Közönségesen a nem régen, csak az imént történt cselekvést jelöli: »Ott *ül vala* a kapuba.« 26:44. »Ott *mönyen vala*, ne!« 26:44. »Minket is meg *akar vala* marni.« 26:45. »Az imént *jár vala* itt, s most méne el.« 26:43. »Csak egy maradt rajta [patkó] Az es *kotyog vala*, Kovács legény jó barátom Iga-zitson rajta!« N. 7:194. — Elbeszélésben történeti jelen helyett: »*Feleli vala* az óriás: Ó te kis fiu...« N. 7:528. — A föltételes mód múltja helyett főmondatokban: »Igy *kell vala* tenni.« 26:44. »Meg *kell vala* fogni.« 26:44. »Még erre *kell vala* menni.« 26:44. »Már ha ügyes ember nem leszek, — ott *maradok vala*.« 26:44; mellékmondatokban: »... kénytelensége reá hajtsa *vala*, hanem [különben] soha meg neni *szabadul vala*.« N. 7:526. »Ide nem *aggyák vala*, ha a te ágyaddal meg nem *jeszti vala*.« K. 479. »Mikô magának *ké' vala* szántani, észörnyű'ködött a nagy cziherös hejnek láttára.« K. 455. — Van arra is példa, hogy, miként a régi nyelvben, a múltban történt tartós cselekvést is jelöli: »Ezzel béméne óriás tapogatva szobájába; ott *búslakodik vala* egész écczaka.« N. 7:527. »Tréfára egy jót vága, Úgy hogy minnyá földre bukka, S a véribe *fetreng vala*.« K. 92. — Az *ira* alakkal viszonyban a múltban folyamatos cselekvést tünteti föl: »Ablakba könyöklék gyöngé rácz menyecske, Hát künn *sétál vala* borbéj legény Gyurka.« K. 14. »Megijede szörnyen, *imádkozék vala*: Én uram Istenem, vidd é valahova.« K. 315.

ira vala. Márkos szerint (8. 1.) Nyikó-mentén ma sem az *ira vala*, sem az *irt vala* nem hallható. Az alább felsorolt példák szerint az utóbbi megyénkben elég gyakorinak tetszik, az *ira vala* igealakra azonban magam is csupán egy esetben akadtam, akkor is elbeszélésben szerepel s miként az *ira*, a múltban történt cselekvést közelebb hozza: »Mikor a királyfi az aranyszörű borbécs képibe *kimene vala*, *kibújék vala* a borbécs bőriből, összeütötte bokáját s *felelé vala*.« (Martonos) N. 7:527.

irt vala. „Az *ira* alakkal kapcsolatban megelőző cselekvés, állapot, helyzet jelölésére fordul elő... a nem sokkal azelőtti időnek jelölésére,¹ pl. »*Elmentem vala* a paphoz, s nem találám otthon, s úgy jövék haza«. (Siménfalva) 26:44; ugyanígy kapcsolva az *irt* alakkal is: »A fiu nagyon *féldegélt vala* s észrevétel nélkül kiosonkodott a szobából«. (Martonos) N. 7:526. — Elbeszélésben kiemeli a történetet bevezető főcselekményt: »Mindön embör a mezőre möne széna-szárítani s éppeg egy gazda is *elmönt vala* a szénafőgyire a fijával«. (Agyagfalva) 18:141. Néha már régen megtörtént és befejezett cselekvést jelent, mint a hozzá közel álló *irt volt*, különösen ígéret, fenyegetés, megtiltás stb. felemlégetésében, melyeknek érvénye azonban az elbeszélés idejére is fennmaradt. Példák: »Mindjárt ráismert, hogy ez az ő fekete medvéje, aki egykor *meghagyta vala*, hogy soha meg ne házasodjék«. (Martonos) N. 7:529. »Emléköszteti... , hogy ennekelötte való bizonyos időkbe *igérték vala* a kigyelmetök kedves attyokfiát... házastársul«. (Homoródalmás) 5:233.

irt volt. Márkos szerint egyik legáltalánosabb ma is élő igealak (12. l.). Valóban az egész nyelvjárasterületen sűrűn van használatban rendszerint az *irt* alakkal viszonyítva, de önállóan is, mint a cselekvés befejezettségének az igealakja. Példák: »De má' *bétöt vót* az esztendő.« K. 453. »*Megmontam vót* Jóska neköd: Êfju vagy, legyen eszöd.« 11:40. »Jaj, beh szomoru a szüve, Tám *éhaltta volt* a hűve.« K. 33. »Eszibe jut, hogy az ördögös neki gyémánt szögeket *adott vót*«. K. 444. »De hogy szót egybekeverjek, az ősz embör *igért vót* neki egy véka búza-vetést.« K. 454. »A nyeret meg is talá'ta, de a tyúkok min *legazóták vót*«. K. 439. »Azonba öbrettem, mett *fő'jött vót* a nap.« K. 43. »Iskolába járt sokáig, Êment *vót* a béa-báig.« K. 70. »A papjára haragutt, met *mégzálagoltatta vót* a bérér.« 4:235. »A mónár aszongya, hogy Gyurka bá úgy *é'hót vót*, hogy hát egyet cse!« [t. i. mozdult.] 6:466. »Ekkortájig már a legény is *megehült vót*, de akkor is csak kinyérkarét kapott.« 18:141.

irni fog. Miként a háromszéki nyelvjárásban,² jelentheti a valószínűséget a jelenre vonatkoztatva (példákat l. Márkos 13. l.). Ritkábban ugyan, de használják ez igealakot éppen mint az irodalmi nyelvben, a jövő, illetőleg a beálló cselekvés alakjául is,

¹ L. Erdélyi id. ért. NyK. 35:359. — ² Vö Erdélyi id. ért. NyK. 35:364.

amint az Háromszéken is úgy van.¹ Emellett szólnak első sorban a Vadrózsák példái, ezeket pedig igazolják a más-más gyűjtőtől, különböző helyekről való feljegyzések: »Józanon kell neköm lönni, Leány kérni *fogok mönni*.« K. 30. »Mon' meg, hogy *bé fogok mönni*.« K. 469. »Kied akkor attól a rossz ágytól *meg fog mentődni*.« K. 480. »Ha... ő nem tud azokra megfelelni, rosszúl *fog lönni* a dóga neki.« K. 486. »Ha az isten élteti eszt a bücsületős éfiut, szöbbeckê *fog szógálni*.« 4:427. »Ha az isten e világba élteti, több jóakarattyával *es fog kedvesködni*.« 5:233. »Igéri, hogy ha jó kedvöket lássa, többel is *meg fogja szaporítani*.« 6:477. »Csak azt jó teli töcscsétek, Nem *fogunk kévanni* többet.« 9:39. »Új hirt mondok nektek, Mëjen *gyönyörködni Fog* a tű szüvetek.« 17:329. »Arra igéri magát, hogy még ennél több ajándékadással is *fog lenni*.« E. 19:318. Minthogy ez igealak leginkább ünnepélyes alkalmi beszédben fordul elő, használata talán épp úgy magyarázható, mint a szenvedő igéknél láttuk, vagy feltehető az is, hogy ezek a leánykérő stb. beszédek iskolázott ember, talán pap, tanító tollából kerültek a nép ajkára. Van példa a Vadrózsákban az *irni fog* kezdő jelentésére is: »Már meguntam a kérőket várni, Magam *fogok* szerencsét *próbálni*.« [magam fogok hozzá]. K. 109. »Ekkor a leány *sirni fog*« [sirni kezd], ugyanott: »Az öreg asszon bétakarja s *el fogja dugni*. [hozzá fog, hogy dugja el] s mikor el fogta dugni, akkor a fia érközött a fával.« K. 555.

irni foga és irni fogott. A nem rég múlt időre, illetve elmúlt időre vonatkoztatott valószínűséget fejezik ki: »Semmi hir sincs a faluba, Kádár Kata *veszni foga*, Belé vették éggy méj tóba.« 33:534. »Egyet se tud szépen szó'ni, Tám *még fogták kuruzsôni*.« K. 86. »Nem *fogott* jól *esni*.« [tán nem esett jól] K. 555. »Itt vót-é az az embör? Nem tom, de ott *fogott lenni*.« (Ége). — Az *irni fogott* kezdő jelentésében való használatát l. az *irni fog* példáinak legutolsó mondatában (el fogta dugni).

lesz. A jelenre vonatkozó valószínűséget jelöli: »Hol van apád? otthon *lessz*.« vagy »Mennyire van ide Kolozsvár? 40 méföldnyire *lessz*.« K. 555–56. — Viszonyítva mondják a köznyelvi *irt volna* helyett is: »Már ha ügyes ember nem *leszek*, ott maradok vala.« 26:44.

¹ Vö. Erdélyi id ért. NyK, 35:363.

irna. Ez igealak nagyon gyakori és sajátos használat a nyelvjárásunkra épp oly jellemző, mint általában az egész székelységre nézve. Használják szelidebb fölszólításban: »Beh sokszor monta az anyám, *Vinném* eladni a deczkám.« K. 75. »*Adná* ide, én kimosnám.« K. 33. Kijelentésekben, kérésekben, meghívásokban a szerénykedés, udvariaskodás formája: »*Meghínám* pünköszt első napjára ebédre, jó szűvel *látnám*.« K. 467. »Azt *kévánám* tölled, hogy velem jöjj ê kiráji apámhoz.« K. 444. »Kocsisom, kocsisom, nagyobbik kocsisom, Én uramhoz mönni *lönne* akaratom.« K. 314. »*Megbúsítanók* násznagy uram, pár vitézeivel, kérjük tisztös szállást rendőjjenek.« 4:427. Ugyanígy szelidebben fejezi ki a vágyat, óhajtatást mellékmondatban is: »Ojan szép almákat látok, ha elbocsát, hogy *szakasztanék* egy párt.« K. 480. »De még az egyre kérnélek, Hogy hótomig *szeretnélek*.« K. 98. »A kapuját megnyitotta, Hogy Miklós *bémönne* rajta.« K. 5. — Nem ritkán alkalmazták ez igealakot olyan puhatolózó, leplezett kérdésekben, melyek mögött mindig valami bizalmatlankodás, kételkedésből való tartózkodás érezhető. Pl. »Édös kéncsöm, nem *mönnénk-e* el immán a tijédbe is?« K. 475. »Nem *házasodnál-e* még? azt kérdi megint a róka.« K. 473. »Hát aval te mit *akarnál*?« K. 478. »Kérdi a diák: Miféle fa *vóna*?« K. 480. »Kérdőzé tölle, hogy mit *akarna*?« K. 438. Arra nézve, hogy vajjon eredeti-e vagy latinos hatás ez a használat, jusson eszünkbe a székelij faji tulajdonság, az a végtelen bizalmatlankodás, óvatos tartózkodás, mellyel viselkednek minden olyasmi iránt, ami ismeretlen, ha nem tetszik is gyanusnak. — Használják továbbá csufondáros szidalmakban, melyeket még gúnyosabbá tesz: »Én és mondám má, hogy hát a tót fene s a súj nem *önne-e* még?« 3:554. »Mondám neki: mindég a hurkádba *járná* te es úgy-e?« 4:228. — Némelyik mondatban érzik, hogy a föltétel el van hallgatva: »Van már neköm szép uj csidmám, karácsonba föl is *húznám*.« K. 51. »Én biz êmönyök; êk kicsi széna van ehejt a lokon, aszt *hoznám* bé.« 6:517.

Az **irna** és **irt volna** időhatározói mellékmondatokban való használat a udvarhelyi székelységben ma is nagyon el van terjedve (Márkos 15. l); a régebbi gyűjtésekben is szép számmal akadunk rájuk. Példák: »Êmönt a nagyobbik fiu s a mikô *mönne*, *mönne* hetethét országon, tálál egy öreg embört.« K. 449. »Amind ott *áldogálna*, hát meglássa őt egy fejérszakállú ősz öreg embör.«

K. 484. »A pünkösdi ünnepét midőn *ünnepelnők*, Egymásnak örömét vigadva *nevelnők*, akkor ragadák el hirtelen sergünkből.« N. 7:348. »Mikô nem *akárná* a két ménös a szekeret bírni, ütni vágni kezdte ökigyême.« 4:141. »Mikor eleget *mulatoznának*, fő'kelnek az asztaltól.« K. 467. | »Mikô má' *béléczezte vóna*, akkô e kutyakabala mégdöglött.« 2:89. »Mialatt a fiu eztet *meg-tette vóna*, az alatt az óriás is kimene a házból.« N. 7:526. »Mikor egy álló esztendeig *ítazott vóna*, ecczô' csak haza dob-ban.« K. 437. »Mikô szinte *megfogta vóna*, a horokáj elébb elébb szökött.« K. 456. A saját székely nyelvérzékem szerint ez igealakok az ugyanolyan mondatviszonyok közt használatos jelentő módbeli alakokkal szemben érzékltetik az előidejű cselekvés befejezetlen voltát, melynek folyamatában lép közbe a másik cselekvés, — vagy pedig az imént való, nem régi befejezettséget, mely után nyomban következik a másik cselekvés. — A föltételes *volna* ismétlése sem szokatlan vidékünkön: »Mikor fő'készítte *vóna* azt a malmot, várt *vóna* öllöt, de nem mönt senki sem.« K. 473. »Aj! met ha honn löttem *vóna*, tudom hogy ott hatta *vóna* a fogát.« 16:85. »Isten adta *volna*, Ne láttalak *volna*.« N. 7:90. — Amint maga a szöveg is mutatja, a bibliából került latinosság lehet a következő különben szokatlan használat: »Látván tehát Ádám, hogy minden Isten teremtésinek párja *volna* és ő egyedül *élne*, igen megbusula.« E. 19:317.

irjon. Mondják fenyegetőzésekben, hol irodalmi nyelvben inkább föltételes mód járja. Pl. »Aj! mêt az úr isten *aggya* a kezem közü.« 16:86. — Tagadó főmondat után is előfordúl: »Nem hittem *vóna* felölled, Hogy csalárdság *lögyön* benned.« K. 44. — Sokkal sajátságosabb a használata valamely csodálatos dolog előadásában a köznyelvi *ir* helyett, még pedig a bámulatkeltés fokozására: »A mozsika ojan ékös vót, hogy soha embör ojat ne *lássön*.« 4:33.

irjon vala. Értesülésem szerint Ége községben közönséges a használata közelmúlta értett fölszólításban: »*Üssön vala* csak ide édösapám!« valamint fölszólításban előidejűség jelzésére: »Elébb *ménnyën* vala el, azután ménnyünk mű es!«

A **van irva** befejezett jelen, valamint a **volt irva** befejezett múltidejű körülírt igealakok gyakran jönnek elő, a *lesz irva*, *lett irva* kifejezés módtól azonban nyelvjárásunk még tiszta. Példák: »*Még vagyok én kuruzsôva*.« K. 34. »Velenczén *vagyok meghalva*, Ott

nyugszom én egy mély sirba.« N. 7:208. »Ugy *meg* vagyok *keserődve*, Mind a jó gúzs tekerődve.« K. 329. »Azt mongya ecczör a Csihán kiráj úrfi a rókának: no *meg* vagyok *förődve*.« K. 474. »Ott van a te ànyád, kőfalba *van rakva*.« K. 316. »De mihaszna jut eszömbé, Mikor el *vagyon lemetve*.« K. 98. stb. | »Ott tizenégy nap *vótunk megállva*.« K. 100. »Egy feneketlen tón egy aranyhid *vót építve*.« K. 447. »Ő hogy erőssen *meg vót szonnyúlva*, hát innya akart belőle.« K. 451. »A sebös viz úgy lesorvassza rólla a gúnyát, húst, mindönt, hogy... csupán a csontya s a bőre *vót megmaradva*.« K. 450. stb.

2. Névragozás.

A névragoknak nyelvjárásunkbeli állapotában általánosságban úgy továbbfejlődés, mint eredetibb forma megőrzése észlelhető. A továbbfejlődés a ragok végső mássalhangzójának sorsában mutatkozik, nevezetesen az *l*, *r* a ragok végén elenyészett s pótolta a magánhangzó megnyúlása, másfelől meg az *l* személyragok előtt megkettőződött. Hasonlókép a lativusi *-á*, *-é* is fejlődött, egyes szókban megrövidült, az *-ért*-ből pedig néha éppen csak az *-é* maradt meg. Fejlődött a *-ra*, *-re*, *-ról*, *-ről* ragokkal kapcsolatban lévő *rajt*- határozó is: *rétam*, *rétad*, *réta*, *rétok*, *rétik* Ksz, *rétatok* K. 437, *rēta* 8:144, *rētta* E. 7:85. — Viszont eredetibb alakban élnek a *-ra*, *-nek*, *-ül* *-ül*, *-ig* és *-vel* ragok; ide vehetők még a *-nott*, *-nól*, *-ni* ragok alakjai, mint régies maradvány. — A ragok illeszkedése, valamint a kezdő mássalhangzó hasonulása a köznyelvi használatnál egybehangzóan általánosságban végbe mentnek mondható, eltérést csak itt-ott tapasztalni.

Nem lesz fölösleges megenlítenem, hogy a módhatározó *-lag*, *-leg* rag nyelvjárásunkban mily gyakran előjön, pl. *agylag* v. *agyon varni* (két szély vásznat összevarni) Ksz, *csaponyólag* (rézsút) 7:324, 8:472, *omlólag van* (terhes) K. 471, Ksz, *poharlag* (poharanként) T, *ujjolah* (újból) K. 441, *viradólag* K. 454, *virjadólag* 4:81, *vonítólag* (immel-ámmal) T, stb.; kedvelt volta mellett szól az is, hogy még összetett szókhoz is hozzáillesztik, így: *azonmódulag* K. 485, MNy. 1:93, *azosmódulag* MNy. 1:282, *félfarcsokulag* (ferdén) MNy. 3:329, *fészántokulag* (rézsutosan) 8:472, *szömmellálthatólag* K. 448, *könnyűszölleg* [könnyűszerűleg, könnyedén] Ksz. De nézzük ragjainkat sorjában:

Locativus-ragok: Az *-n* rag a nyelvjárásunk özö területén a kiejtés természetéből folyóan csak *o* és *ö* hangzóval jár: *szeke-rön* K. 86, *vizön* K. 7, *éjön* [éjjel] K. 29, stb. A nyelvemlékekben gyakori kettős *-nn*-re példák: *kerekënn* 2:89, *kerekönn* 7:377, *fejinn* 7:378, *éjjönn* 16:86. Szokatlan az *n* rag idői használata ebben: »Gyere hézzánk pénték *estén*.« 4:144. Ezzel a helyhatározói *n*-nel egy eredetű mód- és állapothatározó *-n* ragot is eredetibb zárt hangzóval ejtik: *bátron* 17:329, K. 12, *bizonyoson* 4:81, *gyakron* K. 34, *vígon* 7:187, K. 51, *zavaroson* K. 62, *dörgösön* K. 487, *szüvesön* 5:233, *vénön* K. 59, stb. — A *-ben*, *-ban* ragot, mint a nyelvjárások általában, mindig *n* nélkül mondják, s így egybe esik a lativusi *-be*, *-ba* raggal: *karácsonba* K. 51, *újba* [a. m. újból] K. 468, *délbe*, *télbe* K. 28, stb. — A *-t*, *-tt* rag használata csak a határozószókra szorítkozik: *ahajt* 7:377, *ehejt* K. 475, *ehêjt* 4:32, *mêhejt*, *mêhejt* Ksz, *mihent* 4:176, 4:322, »a *tűzhejt* nyujtoznak« K. 30, *egyebüitt* K. 77, *sohujt* 16:85, *suhutt* K. 443, 485. Itt említhető a módhatározókban lévő *t* rag is: *eröst* (erősen) 3:512, *igyenöst* (egyenesen) K. 443, *mejjékest* (oldalvást) Ksz és *azonnalt* (rögvest) N. 7:526. — Az *-ért* ragot teljes alakban csak személyragozva ejtik, rendszerint az *r* hang elmarad: *azét* 4:181, *kiét* K. 79, *met* 17:327, *mét* 4:228; ilyenkor aztán a *t* meg is nyúlik: *azétt* 4:228, *ezökétt* 6:517, *Istenétt* 17:328, *miétt* 7:144, *méétt* E. 7:84, *métt* 16:85, *mett* [mert] 33:534; máskor meg a *t*-t ejtik el: *azér* K. 70, *azér* 35:47, *kiér* K. 7, *hűségödér*, *jóságödér* K. 20, *neviér*, *kedviér* 17:327; gyakran meg az *r* is, *t* is elenyészik: *azé'* Ksz, *dohányé*, *istené* K. 113, *piczulájé* 4:374, *mé* [miért] 15:427, 16:85, *me* [mert] 4:32. — A *-nott*, *-nött*, *-nëtt* ragok egységes alakja *-nitt*¹: *papnitt* 3:554, »hallom Szóga *Pistánitt* úgy hórnek« [mohón esznek] 4:373, »két esztendejig az *örménnitt* lakott«. 4:374; ejtik e ragot egyszerű *t*-vel is: »A ténnap es *Góliczánit* s *Csutikánit* vót.« 5:266. — A *-kor* és *-szër* ragokban nem hallszik az *r* s a magánhangzó rendesnél hosszabb ejtésű lett: *akkó* K. 28, *mikó* 4:141, *Mindönszöntökkó* 3:554, *mindönkó* K. 58, *jókó* 7:377. | *sokszó* K. 62, *harmadikszó* K. 29, *háromszó vaj néczczó'* 4:285. A *-szër* illeszkedés nélkül is járúl mélyhangú szókhöz: *sokszé'* 4:227, Ksz, *másodszé* 4:235, így ikeralakokban is: *éccé-máccé* 4:176, a véghangzó továbbfejlődésével: *écci-mácci* 9:235.

¹ A gyakori *-ni* analógiájára. Vö. 14:487.

Ablativus-ragok: Az -úl, -ül ragnak eredetibb -ól alakja csak ebben a határozószóban él: *hazól* 6:517, 16:85, K. 486; a magashangú -ól helyett használatos a még egy fokkal eredetibb -él, -el: *közél* K. 6, 475, E. 7:84, *főjjel* T, *fő'jel* Ksz (vö. *főjül* K. 7, *fejül* 17:327), *rajtam küjel* K. 49 (vö. *küvül-belől* K. 64). Mennyire következetlenül marad el az *l*, elég lesz e példát említenem: *belő'felől* K. 29. Az *l* megkettőzése személyragozva gyakori, pl. *közüilletők* K. 72, sőt anélkül is előfordul: *Páfálán alóll* 2:89. — A -tól, -től rag elveszti az *l*-t: *attó'* K. 42, *anyató* 4:176, *kitő'* K. 21, *betegségtő* 5:521, stb.; a liquida elejtésének természetes következménye a magánhangzó megnyúlása, egy régi gyűjtés ezt a megnyúlást jelzi így: *háztoó* 4:428; a személyragos alakokban itt is kettős *ll*: *töllem* K. 34, *töllem* 17:327, *tölled* K. 45, *tölle* 4:235, *tölletek* 17:327, *töllök* 15:569. Az irodalmi *ó*, *ő* helyett *ú*, *ü*-t csak ritkán tüntetnek fel az adatok s akkor is gyanusnak tetszik: *attú* 17:327, *embörtü* 3:513. — A -ról, -ről a rendes irodalmi alaktól csak annyiban tér el, hogy az *l* elenyészik: *fogasró'* K. 440, *nyomró'* K. 450, *födrő'* 3:553, *telőró'* K. 444, stb., továbbá személyragok előtt a szokott megkettőződés van: *róllad* K. 20, *rólla* K. 57, stb. — Ugyancsak *l* nélkül hangzik a -ból, -ből rag is: *doczkábó'* [deszkából] 2:89, *falubó* 3:555, *szüvedbő'* K. 62, *levibő'* K. 67; a magánhangzó megnyúlása itt is régebbi jelöléssel: *fejembőö* E. 7:84. — A -nól rag rendszerint -nül-nak hangzik, pl. *papéknül* 3:554. Itt említeni ezt a sajátságos határozót: *bennöt* [belülről] 34:103, (vö. *hátunnét*, *hazunnét* T, *onnet*, *honnét* Szinnyi Nyelvhas.⁴ 125). — A -nál, -nél rag mindig illeszkedik s az *l*-t ritkábban veszti el (pl. *házamná* 4:176), csupán a *nélkül*-ben következetesen: *nállad nékiül* K. 36, *nálla nékiül* K. 61, *nékiül* K. 6, 22, stb. *nékü'* K. 127; a kettős *ll* miként a többi ragokban: *nállam* K. 11, *nállad* K. 6, *nállunk* K. 33, stb. A középfok mellett pleonasztikus alakok: *nálamnál öregebb* N. 7:530, *szöbbit nállamnál* K. 78, *nállamnál több* 17:328, *nálladnál jobbak* 17:328. — A -vel, -val rag hangzója mindig illeszkedik, arra is nagyon ritkán van adat, hogy a *v* ne hasonuljon (pl. *szakálval*, *nyásval* [nyárssal] 9:39), de az *l*-t elejti s a hangzó hosszú ejtésével pótolja a nyelvjárás: *avá* 4:285, *szörszámmá* K. 439, *asszonná s mindenfélévé* 7:378, *feleségivé* 4:181, *jószüvé* 11:37, stb. Havasolja vidékén a liquidatio folyamatának fejlődöttebb foka következtében a liquidált

â, ê-ből ó, é lett. Példák: *tökévé dógosztunk, két esztendővé nagyobb, jó szíivé* [szívesen], *pappó, úrró*.¹ A személyragos alakokban nemcsak az *l* szokásos fejlődése mutatkozik, hanem az eredetibbnek tetsző *vél-* alak is: *véllem* 4:478, *vélled* 4:479, *vélle* 6:465, *vélliink* 6:517.

Lativus-ragok: Az ősi -é, -á lativus ragot rövidülve ejtik ezekben: *hézza* K. 6, 17, *hézza* 16:43, *hézza* 9:39, *rea* 9:39, *rea* K. 318, *rea* 35:46, *reja* 16:87, *reja* K. 332, 2:88, de sohasem mondják röviden a *felé*, *belé*-t (K. 4, 6, stb.); az -é helyett *i*-t ejtenek ezekben: *föli* K. 447, *közi* K. 317, *mögi* K. 4. — A -vá, -vé rag *v*-je, miként Háromszéken (vö. 14:433), néha hiányzik a következő, Szinnyi szerint eredetibb alakokból, melyekben az egyszerű lativusrag van translativusragnak használva²: *káré tőszön* 3:513, *káré tenni* 5:377, *káré vallotta* 5:569, *vizé válott* K. 472; magánhangzó után is: *rózsáé váljon* N. 7:120, *hua* [hová] N. 7:526, *kőé váltam* 5:569, *mié* 5:569. — A -ra, -re a határozószókban teljesebb alakjában járatos: *rejám* K. 29, *reja* 16:87, *rejok* K. 440, sőt hosszú hanggal is: *réjád* 4:479, *reja* 2:88, K. 332, *réjánk* 4:176, *ti réjátok* 4:479; a hosszú hangzó ezeken kívül csak a *hely* szó után általános: *ehe're* K. 474, *aharré* 3:513, *méhêré* Ksz, stb. — A -hoz, -höz, -höz rag végmássalhangzóját mindig megtartja. Személyragozva változatos példák mutatkoznak, melyek a *hojzám*³ (< hozjám) alakból fejlődtek: *hézza* 9:39, *hézzám* K. 33, 4:478, *tü hézzátok* 4:372, *hézád*, *hézánk* 8:527, *tü hézátok* 9:39; legáltalánosabbak azonban a rövidhangzós alakok: *hézzám* K. 12, *hézzád* K. 21, *hézzà* K. 58, *hézzája* K. 78, *hézzánk* 4:144, *hezzátok* K. 46. — A -nek, -nak használata megfelel az irodalmi használatnak, csupán a személyragos alakok őrzik az eredetibb hosszú hangzót: *néköm* 4:479, *énnéköm* 4:428, *tü néktek* N. 7:350. — Az -ig rag alakja a határozószókban ma is általánosan az eredeti -ég: *addég* 33:534, *eddég*, *valameddég*, *valamég* 4:428, *alég* 35:45, *amég* 4:227, *darabég* K. 461, *kicsiddég* K. 332, *ékkicsiddég* 6:465, *sokáég* 4:228; eredeti teljesebb alakban is élnek: *mindég* 4:228, K. 60, stb. és *mindétig* N. 7:346, *örökkég* 6:517 és *örökkétig* 18:141,

¹ L. Horger id. ért. NyK. 39:413. — ² Vö. MNy. 3:77, Nyelvhas.⁴ 127, NyK. 40:357; viszont Kräuter (43:156) a -vá, -vé ragot eredeti *ue (< *ue) alakból magyarázza. — ³ Vö. 14:343.

35:45 | *aharég* 7:377, *messzég* 3:513, *többég* K. 101. — A *-ni* rag *-nyi* alakban csak ritkán hallható: »elmények Pálát *Jóskáni*« 5:266, »émönyök ki Demény Péter *bátyámni*« 4:473, *papni* 3:554, »émények fé Rózsi *leányomni*« 4.374. Érdekes analógias forma: *engönknyi* [hozzánk] 9:533 az egyesszámú tárgyragos alakból. — A *-ni* ragból lett *-nig* rag eredetibb *-nyé-g* alakban gyakori, pl. *annyég* Ksz, *küsnység* [kevés ideig] 4:175, N. 7:525, *szikrányég* [percig] 4:227, 22:44, *égy sinnyég* [singnyire] K. 463; a *-né* rag van megtoldva az *-ig* raggal ebben: *szikránégig* 7:324.¹

A tárgyrag használatában közönséges sajátság a következő névmások pleonasztikus alakjai: *őtöt* K. 319, *esztet* 17:327, *esztöt* 3:554, *asztot* 4:371. A *-ben* locativusi raggal kifejezett részleges tárgyra is szolgál például egyetlen bethlenfalvi följegyzés, bár magam a székelyben e használatot sohse ismertem: »Piritva [sajtot] apránként *öszik benne* tudom.« 17:331.

A birtokos személyragok használatában az egyes számú 3. személy mutat nyelvjárásbeli sajátságot, amennyiben ragos alakban *é* helyett mindig rövid *i* hangzik: *szépít* K. 8, *fejit* K. 21, *világ teremtésin* 3:553, *végtire* K. 102, *házaam népinek* K. 24, stb. stb.; ragtalan alakban csak nagyon ritkán, pl. *kezi között* 33:534. Eltérően az irodalmi kiejtéstől a *-ja*, *-je* ragot látjuk ezekben is: *ablakja* K. 113, N. 7:64, *oszlopját* K. 438; *lába*: *lábja* nyelvbéli különböztetéssel a rag különböző alakjának használatában²: *Merkelábja* [helynév] 25:381. A 3. személy *-ja*, *-je* ragos alakja áthatolt a többi személyekbe is: *alájam*, *hozzájad*,³ *melléjem* 7:384, N. 7:308. Viszont a közönségesen végbement analógiai hatástól tisztán maradtak: *szád* K. 84, *szádat* 17:328, *szómnak* K. 39, *szóddal* K. 101, *szónkba* 5:233. Többes számban összevont *-i* (< *a-i*, < *e-i*)⁴: *barátim* K. 30, *irigyim* K. 11, *keservim* K. 28, *vendégim* 17:328, *fogyatkozásidétt* 4:478, *lakósi* 17:326. — A többes 3. személyben csak a háromszéki érintkezés folytán fordul elő néha az *-ik* rag: *lábikon*, *magik* 35:45 [Bibarcfalva!], *magikot* 4:33, *rétik* [rajtok] Ksz. A marostordai határ közelében fekvő Siklód községben az *-ik* látszik járatosnak (vö. K. 557).

¹ Vö. ez adatokat (Mészöly: A *-nyi* képző eredete) NyK. 40:323 és köv. lapjaival. — ² Vö. Zolnai Gy. FUF. 13:183. — ³ A TMNy. adatai. — ⁴ Vö. Szinnyei: A birtokos személyragozásról 17:242.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Bevezetés	3
I. Szóösszetétel	6
1. Elhomályosult összetételek	7
2. Összetett igék	8
3. Összetett főnevek	9
4. Összetett melléknevek , ...	17
5. Összetett határozószók , ...	19
6. Összetételes eredetű kötőszók	20
II. Szóképzés	21
A) Igeképzés	21
1. Igéből képzett igék	22
a) Mozzanatos igék	22
b) Gyakorító igék	23
c) Kezdő igék	27
d) Műveltető igék	29
e) Visszaható igék	31
f) Szenvedő igék	34
2. Névszóból képzett igék	35
B) Névszóképzés	41
1. Igéből képzett névszók	42
a) Igéből való főnevek	42
b) Igenevek	44
c) Igéből való melléknevek	47
2. Névszóból való névszóképzés	48
a) Kicsinyítő képzők	48
b) Nagyító képzők	49

	Lap
c) Mértéket jelentő képzők	50
d) Valamivel bírót jelentő képzők	50
e) Valamihez tartozót jelentő képzők	53
f) Fosztóképző	54
g) Nőnévképző	54
h) Sorszámnév-képző	54
i) Elvontnév-képző	54
III. Szótők	56
1. Igetők	56
2. Névszótők	59
IV. Szóragozás	63
1. Igeragozás	63
Időalakok és módok használata.	65
2. Névragozás	72

Sajtóhibák.

23. l. 18. s. *mögemplitt* helyett: *mögemelitt*.

57. » 25. « *hiû* « *hiû*.

